

MÄNTSÄLÄ

Hirvihaara

**Kulttuuriympäristöselvitys ja
rakennusinventointi**

Raportti 8.6.2012

**Teija Ahola
Selvitystyö Ahola
Mikkeli**

Tilaaaja Mäntsälän kunta

SISÄLLYSLUETTELO

1	Johdanto.....	3
1.1	Kohdealue.....	4
1.2	Lähtötiedot kaavoista ja kulttuuriympäristön suojelutavoitteista.....	5
1.3	Aikaisemmat selvitykset.....	10
2	Menetelmät.....	11
3	Maisemakuvasta ja sen historiasta	12
4	Rakennetun kulttuuriympäristön historia.....	14
5	Arviointi.....	31
6	Kohdekuvaukset	33
6.1	ISOKYLÄ.....	34
6.2	MÄKIPUOLI	43
6.3	KOSKELANMÄKI.....	48
6.4	HIRVIHAARAN KARTANON SEUTU	57
6.5	VANHA MAANTIE ja TIENVARREN YKSITTÄISKOHTEET.....	60
6.6	VANHA-SOUKKIONTIEN KULTTUURIMAISEMAT	68
6.7	KYYNÄRÖNTIEN KULTTUURIMAISEMAT	72
6.8	MUUT ALUEET: KERAVANJÄRVEN SEUTU.....	75
7	Lähteet.....	82
	Liitteet	

Kansikuva: Näkymä Yli-Mäkeläntieltä kylän rintapeltojen yli lounaaseen Hirvihaarantielle eli vanhalle maantielle.

1 Johdanto

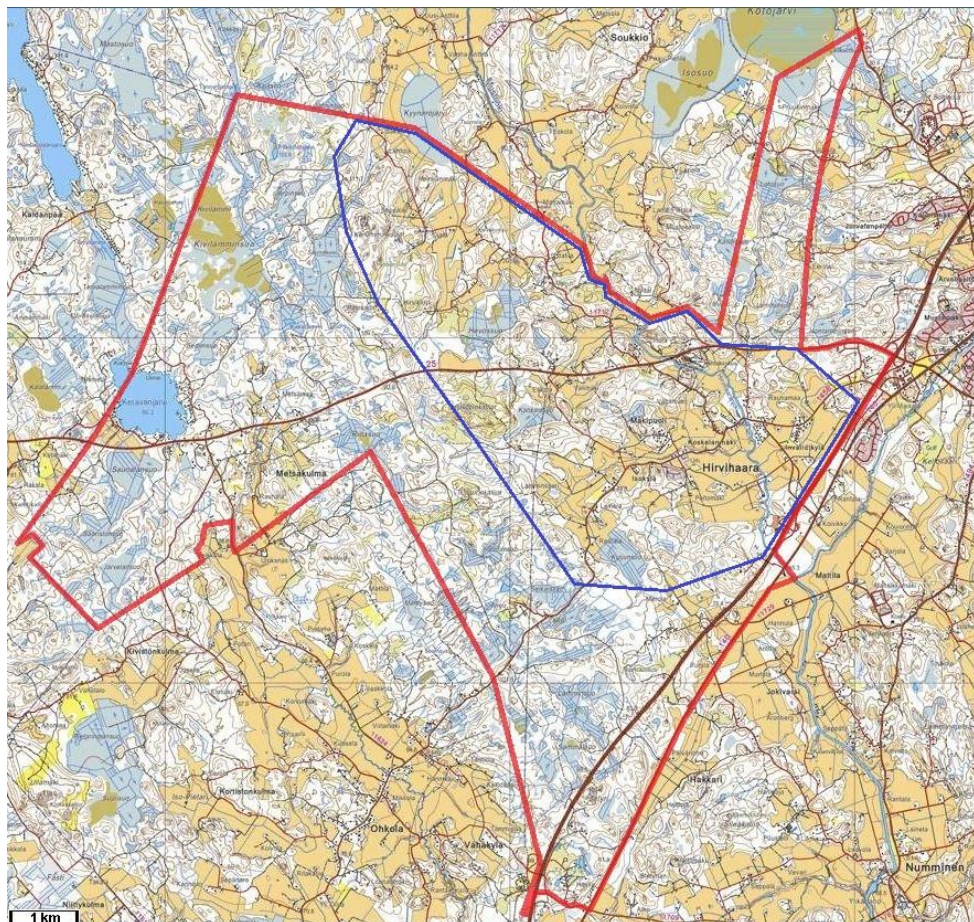
Kulttuuriympäristöselvitys ja rakennusinventointi tehtiin yleiskaavoituksen lähtöaineistoksi. Rakennusinventointi tehtiin Hirvihaaran kulttuuriympäristöselvityksen kohdealuetta laajemmalla alueella.

Selvityksessä kuvataan rakennetun kulttuuriympäristön historiaa, ominaisluonnetta ja nykytilaa sekä osoitetaan kohdealueelta kulttuurihistoriallisia arvoja.

Raportin tulosten pohjalta voidaan arvioida suunnitelmien ja rakentamisen vaikutuksia Hirvihaaran alueen rakennettuun kulttuuriympäristöön, sen historiallisiin ja kyläkuvaallisiin tunnuspiirteisiin ja arvoihin. Lisäksi voidaan arvioida yksittäisten rakennuskohteiden rakennushistoriallista ja maisemallista merkittävyyttä.

Osayleiskaavan suunnittelussa selvityksen tulokset ovat sovellettavissa lähtötietona selostuksessa, kaavakartan sisällössä ja esitystavassa, kaavamääräyksissä, vaikutusten arvioinnissa ja vuoropuhelussa.

Työn tilasi Mäntsälän kunta (Maankäyttöpalvelut). Selvityksen tutkimusosuudesta, rakennusinventoinnista, kohteiden arvottamisesta, kaavoitukseen liittyvistä osuuksista ja karttatuotannosta vastasi FM Teija Ahola Selvitystyö Aholasta.

Kuva: Rakennusinventoinnin kohdealue punaisella ja kulttuuriympäristöselvityksen kohdealue sinisellä. / Mäntsälän karttapalvelu. Maastokartta © Mäntsälän kunta MML, lupanro 60/mml/11

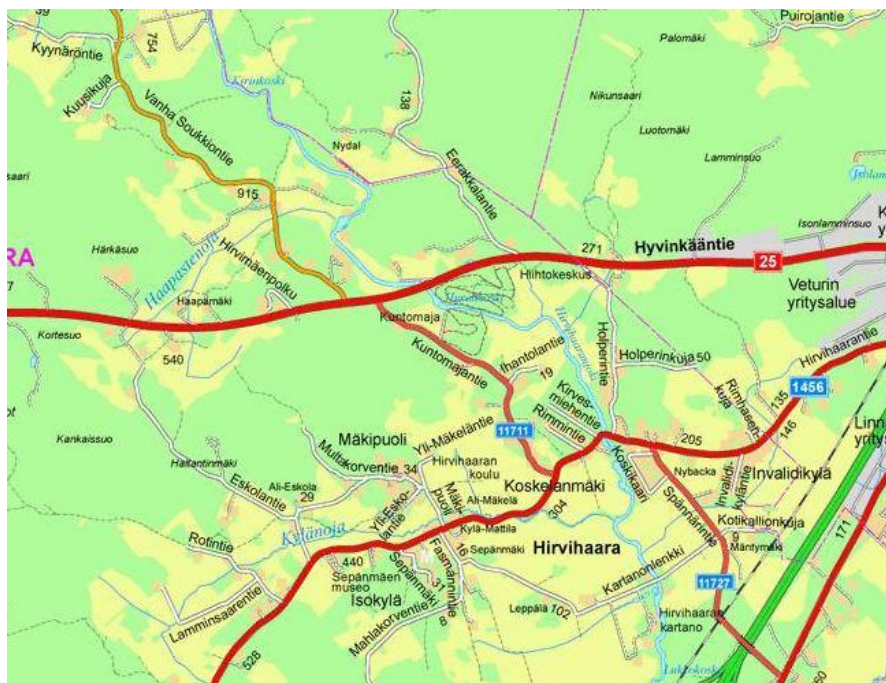
1.1 Kohdealue

Rakennusinventoinnin kohdealueena on koko Hirvihaaran maarekisterikylä (403), ja sen lisäksi aikaisemmissa hankkeissa perusinventointia vaille jääneet alueet Ohkolan (410) ja Mäntsälän rekisterikylästä (407). Lisäksi tarkastelualueen eteläosat valtatievarrella kuuluvat Nummisten rekisterikylään (409). Pääosa alueesta jää peruskarttalehdelle 2044 08, reuna-alueita karttalehdille 2044 05, 07 ja 11.

Maaseuduksi luonnehdittava Hirvihaara sijaitsee kunnan keskiosassa ja keskeisiltä kyläalueiltaan Mustijojoen (tällä kohdilla Hirvihaaranjoeksi kutsuttu) viljelylaaksossa. Vanhasta kyläkeskustasta on matkaa kirkolle n. 5 km ja Helsinkiin 60 km. Ydinkylän peltoaukea jää Hyvinkääntien ja Helsinki-Lahti moottorien väliin. Kylän pääväylänä on vanha Helsingintie I. Hirvihaaranantie, joka kulkee Hirvihaaran kylän halki koillisen-lounaan suunnassa. Muulta osin selvitysalueen tieverkko käsittää yhdys- ja kyläteitä.

Tarkastelualueen pinta-ala on noin 67 km². Rakennus- ja huoneistorekisterin mukaan selvitysalueella on 915 rekisteröityä rakennusta, joista 433 on yhden asunnon rakennuksia (011).

Kylällä on noin 500 asukasta; asukasmäärä on pysynyt suunnilleen samana viimeiset neljäkymmentä vuotta. Hirvihaaran koulu sijaitsee vanhan kyläasutuksen tuntumassa. Yhdistyksistä toimivat mm. Hirvihaaran kyläyhdistys, Urheilu- ja voimisteluseura Verso ry sekä Keski-Mäntsälän maamiessseura. Mäntsälän Urheilijoiden kuuluva Verso ylläpitää seura- ja yksityiskäyttöön vuokrattavaa Hirvihaaran kuntomajaa, joka sijaitsee Hirvihaaran hiihtokeskuksen yhteydessä. Kylällä on lisäksi Golf-kenttä sekä ampumarata, jälkimmäisessä myös vuokrattava kokous- ja juhlatila. Vanhassa kyläkeskustassa sijaitsee Sepänmäen käsityö museo, ja kyläpeltoaukean eteläreunalla on tilaushotellina toimiva Hirvihaaran kartano. Lähimmät kauppapalvelut ovat Mäntsälän keskustaajamassa. Hyvinkääntien varressa on pieni grillikahvio.

Kuva: Karttaote Mäntsälän opaskartasta Hirvihaaran kantakylän alueelta./ Mäntsälän karttapalvelu. Maastokartta © Mäntsälän kunta MML, lupanro 60/mml/11

1.2 Lähtötiedot kaavoista ja kulttuuriympäristön suojelutavoitteista

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet

Valtioneuvosto on maankäyttö- ja rakennuslain (MRL) 22 §:ään perustuen 30.11.2000 päättänyt valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista. Päätös on tarkistettu 13.11.2008 ja se on tullut voimaan 1.3.2009. Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevien erityistavoitteiden mukaan alueidenkäytössä on varmistettava, että valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöjen ja luonnonperinnön arvot säilyvät. Viranomaisten laatimat valtakunnalliset inventoinnit otetaan huomioon alueidenkäytön suunnittelun lähtökohtina. Näillä alueilla alueidenkäytön on sovellettava niiden historialliseen kehitykseen.

Valtioneuvosto teki 5.1.1995 periaatepäätöksen valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista ja maisemanhoidon kehittämisestä. Päätös perustui maisema-aluetyöryhmän mietintöön vuodelta 1992: Osa I Maisemanhoito ja Osa II Arvokkaat maisema-alueet (AM).

Tarkastelualueella ei ole valtakunnallisesti merkittäviä maisema-alueita.

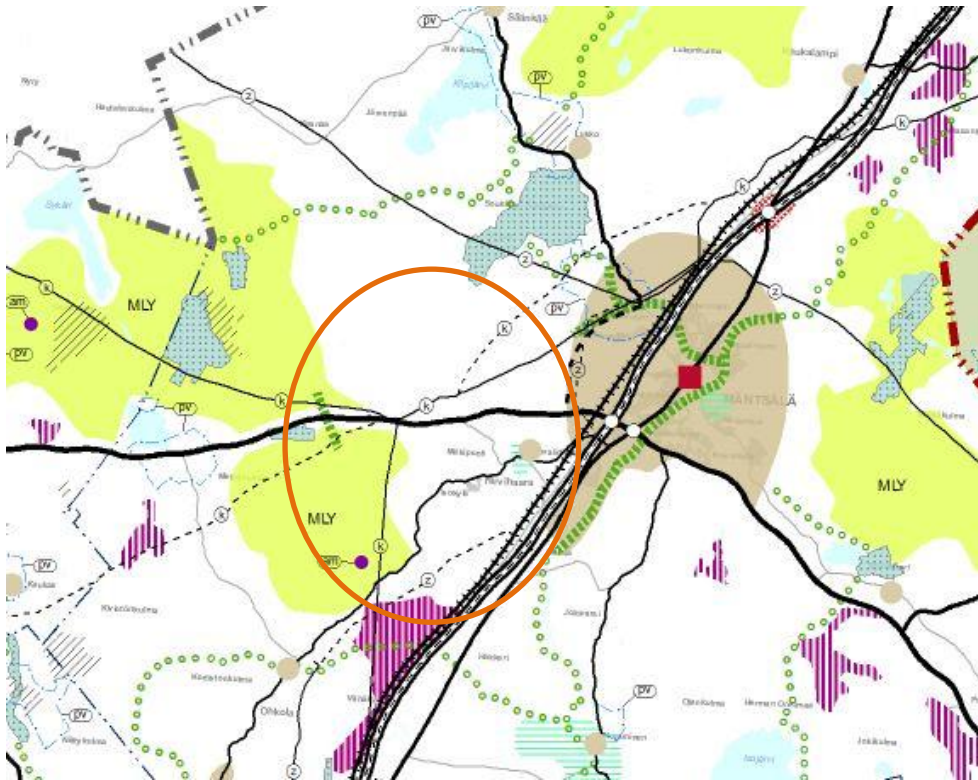
Museoviraston päivittämä valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen ympäristöjen inventointi (Rakennettu kulttuuriympäristö RKY) on valtioneuvoston päätöksellä 22.12.2009 otettu maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi inventoinniksi rakennetun kulttuuriympäristön osalta 1.1.2010 alkaen.

Tarkastelualueella ei ole valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä.

Maakuntakaava

Uudenmaan maakuntakaava vahvistettiin ympäristöministeriössä 8.11.2006. Korkein hallinto-oikeus hylkäsi 15.8.2007 kaikki maakuntakaavan vahvistamisesta tehdyt valitukset. Edellä mainittua maakuntakaavaa täydentävä Uudenmaan 1. vaihemaakuntakaava vahvistettiin ympäristöministeriössä 22.6.2010. Vaihekaavassa ei käsitelty kulttuuriympäristöjä tai -maisemia.

Uudenmaan 2. vaihemaakuntakaavan ehdotus tuli julkisesti nähtäville 14.5.2012. Vaihekaavassa on kyse vahvistettujen Uudenmaan maakuntakaavan ja 1. vaihemaakuntakaavan sekä Itä-Uudenmaan maakuntakaavan uudelleen tarkastelusta. Vaihekaavassa tarkastellaan myös kulttuuriympäristö ja -maisema-arvoja, mutta vain valtakunnallisesti merkittävien osalta. Lähtöaineistona on Museoviraston päivittämä RKY-luettelo.

Kuva: Karttaote Uudenmaan vahvistettujen maakuntakaavojen yhdistelmästä (käytetty 6.6.2012) © Uudenmaan maakuntaliitto. Selvityksen kohdealue jää karttaan piirretyn oranssin renkaan sisälle.

Vahvistetussa Uudenmaan maakuntakaavassa Hirvihaara on merkitty kyläksi, jossa suunnittelutavoitteena on mm. haja-asutusluonteisen lisärakentamisen ohjaaminen kyläalueille ensisijaisesti olemassa olevaa infrastruktuuria hyödyntäen ja sekä rakentamisessa että maankäytössä alueen kulttuurihistoriallisten ja maisemallisten ominaispiirteiden huomioon ottaminen. Hirvihaarasta on koskipaikkaa ympäröivä maisema osoitettu myös kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta tärkeäksi alueeksi (Hirvihaaran myllymaisema).

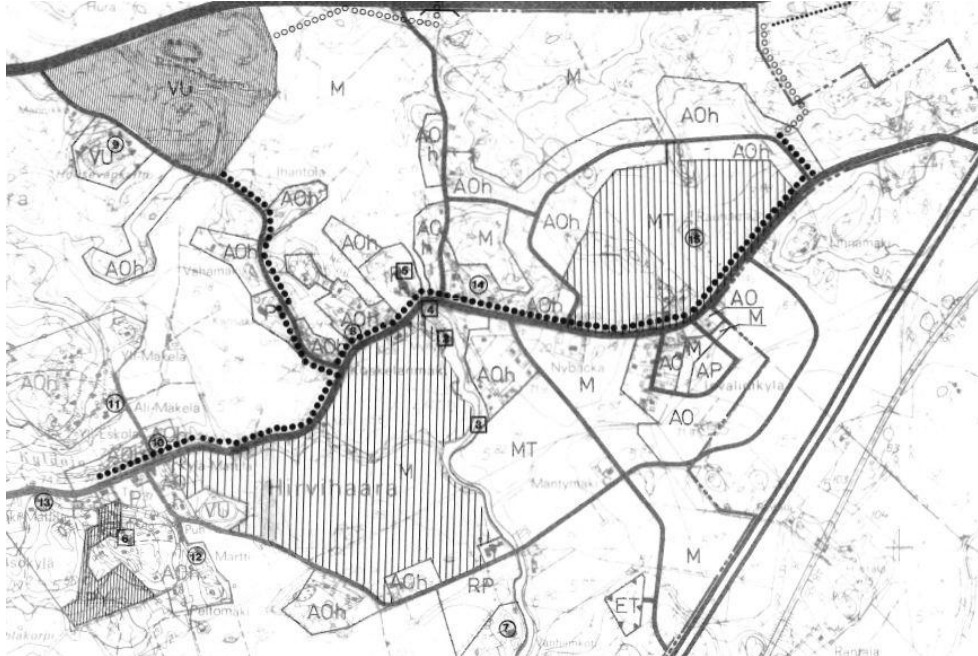
Hirvihaaran ja Keravanjärventien maatalousalueiden välille sekä Keravanjärven pohjoispuolelle on varattu laajat metsätalousvaltaiset alueet maakunnan ekologisen verkoston kannalta merkittävinä. Selvitysalueen eteläpuolella, moottoritien länsipuolelle on laajahko kiviainesvarannoiltaan merkittävä alue. Tärkeitä pohjavesialueita on Keravajärven ympäristössä sekä Sälinkääntien länsipuolella.

Natura 2000 -verkostoon kuuluvia tai ehdotettuja alueita on Keravajärven pohjoispuolella sekä Hyvinkääntien varrella.

Asema- ja yleiskaavat

Alueella ei ole asemakaavaa.

Kohdealuetta koskeva Hirvihaaran osayleiskaava on kunnanvaltuuston 24.4.1989 hyväksymä oikeusvaikutukseton kaava.

Kuva: Ote Hirvihaaran osayleiskaavasta (24.4.1989)

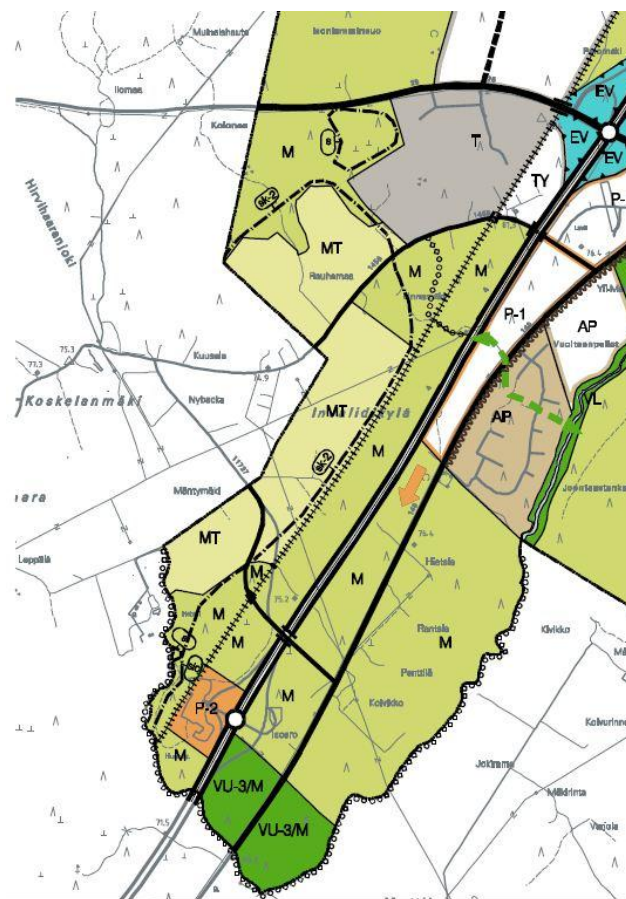
Yleiskaavassa suojeltaviksi kohteiksi on osoitettu seuraavat:

Nro	Nimi
1	Lukkokoski ja jokimaisema
2	Hirvihaaran kylämylly ja saha
3	Koskimaisema kivipatoineen
4	Vanha kivistä tehty maantiesilta
5	Hirvihaaran tulitikkutehdas
6	Sepänmäen museoalue

Lisäksi arvokkaiksi kohteiksi oli luokiteltu seuraavat:

Nro	Nimi
7	Hirvihaaran kartano
8	Koskelanmäki, Valkovilla, ent. tulitikkutehtaan alue
9	Halisevankallio (näköalapaikka)
10	Hämäläisen vanha päärakennus (purettu)
11	Ali-Mäkelän maalaistaloryhmä
12	Martin talo maalaistaloryhmä
13	Mäki-Mattilan vanha asuinrakennus
14	Tehtaalaisen pikku mökki (purettu)
15	Rauhamaan maatilakeskus

Hirvihaaran itäinen reuna-alue Invalidikylän ja moottoritien välillä on mukana oikeusvaikutteisessa Kirkonkylän osayleiskaavassa 2020. Kunnanvaltuusto hyväksyi kaavan 14.6.2004.

Kirkonkylän osayleiskaavassa Hirvihaaran keskustan puoleiselta reuna-alueelta on varattu alueita maa- ja metsätaloustalouteen (M), osa on merkitty myös maisemallista arvoa omaaviksi maatalousalueiksi (MT). Jälkimmäiset peltoalueet jäävät maakunnallisesti arvokkaita kulttuuriympäristöjä osoittavan sk-2 aluerajauksen sisään. Moottoritien varteen on varattu alueet liikennepalvelukeskukselle (P-2) sekä teollisuutta ja varastoinnille (T).

Kuva: Ote Kirkonkylän osayleiskaavasta 2020.

Erityislait

Tarkastelualueella ei ole rakennussuojelulailla (1985/60) suojeltuja kohteita eikä rakennuksia, jotka olisi suojeltu lailla rakennusperinnön suojelemisesta (498/2010). Alueella ei myöskään ole kirkkolain (1054/1993) nojalla suojeltavia kirkollisia rakennuksia.

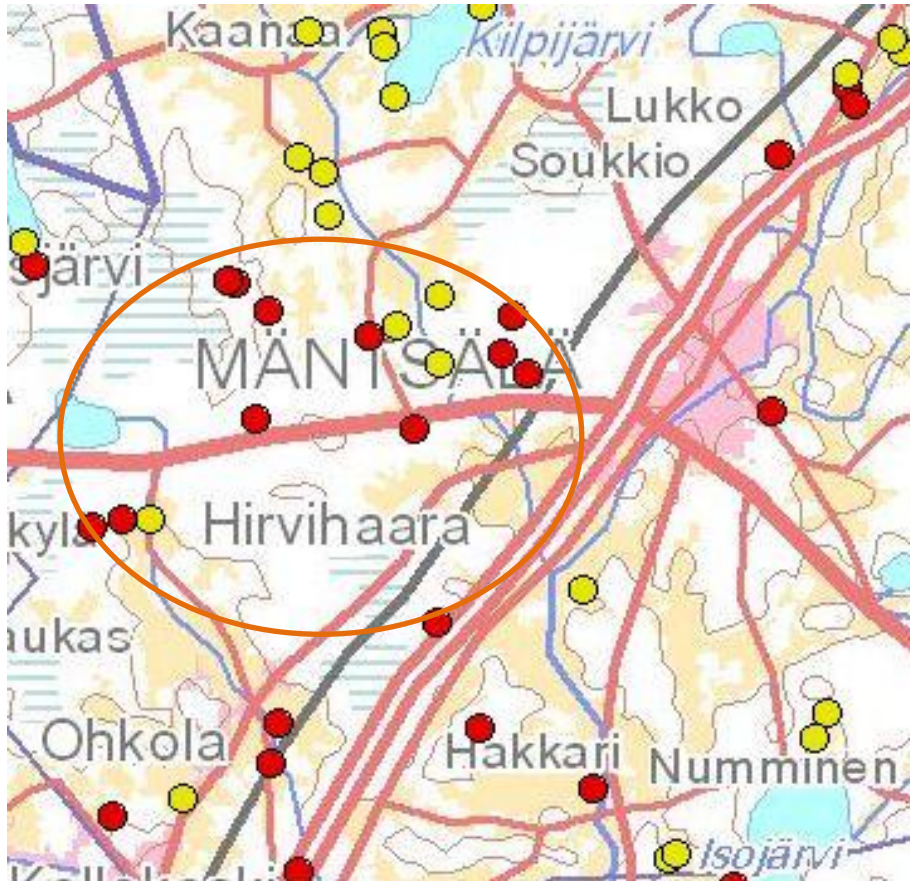
Museoviraston muinaisjäännösrekisteriin on tallennettu tiedot Mäntälän tunnetuista kiinteistä muinaisjäännöksistä, jotka ovat muinaismuistolain (1963/295) nojalla rauhoitettuja. Muinaismuistolain 4 § mukaan kiinteään muinaisjäännökseen kuuluu sellainen maa-alue, joka on tarpeen jäännöksen säilymiseksi sekä jäännöksen laadun ja merkityksen kannalta välttämättömän tilan varaamiseksi sen ympärille. Jos muinaisjäännöksen rajoja suoja-alueineen ei ole määrätty kiinteistötoimituksessa tai lunastettu, siten kuin lain 5 §:ssä on sanottu, katsotaan rajojen kulkevan siten, että suoja-alueen leveydeksi tulee kaksi metriä luettuna jäännöksen näkyvissä olevista ulkoreunoista.

Muinaisjäännökset

Hirvihaaran alueelta sekä inventoinnin kohteena olevilta kylänosilta Ohkolassa, Nummisissa ja Mäntälän kirkonkylässä tunnetut kiinteät muinaisjäännökset ovat yhtä kivikauden asuinpaikkalöytöä sekä yhtä historiallisen ajan työ- ja valmistuspaikkalöytöä lukuun ottamatta ajoittamattomia louhoksia ja kivrakenteita kuten röykkiöitä ja nk. ryssänuuneja. Seuraavat tiedot kiinteistä

muinaisjäänöksistä ovat Museoviraston Muinaisjäänösrekisteristä (13.4.2012).

Tunnus	Kohde	Ajoitus	Rauh.lk	Tyyppi
1000002190	Ali-Mäkelä	kivik.	2	asuinpaikka
505010004	Vatinummenniitty	ajoittamaton	3	louhokset
1000008814	Riitasuonkallio	ajoitt.	2	röykkiöt
505010008	Vierumäki	ajoitt.	2	röykkiöt
1000016784	Ohkola Rauhamaa	hist.	2	valm.paikat
505010011	Kerlamminkalliot NW	ajoitt.	2	ryssänuunit
505010010	Kerlamminkalliot	ajoitt.	1	louhokset
505010009	Tammisto	ajoitt.	2	ryssänuunit

Kuva: Karttaote tunnetuista kiinteistä muinaisjäänöksistä selvityksen ja inventoinnin tarkastelualueella. Punaiset pallot kiinteitä muinaisjäänöksiä, keltaiset pallot irtolöytöjä. Tarkastelualueen ydinosa jää oranssin renkaan sisälle. / Muinaisjäänösrekisteri, <http://kulttuuriymparisto.nba.fi>, Museovirasto.

1.3 Aikaisemmat selvitykset

Hirvihaarasta ei ole aikaisempia kuntatason rakennusinventointeja, ts. tietyin esitetyin kriteerein laadittua perusinventointia.

Seuratalo Hirvilinna on inventoitu Päijät-Hämeen seurantaloista tehdyn selvitystyön yhteydessä vuonna 1985. Selvityksen tuloksista on koottu julkaisu: *Päijät-Hämeen seuratalo. Lahden museolautakunta. Selvityksiä ja Kannanottoja XXVI.*

Vuonna 2006 vahvistetun Uudenmaan maakuntakaavan kaavaselostuksen liitteenä on Uudenmaan liiton teettämä kulttuuriympäristöinventointi, jossa on aluekohteena mukana:

- **Hirvihaaran myllymaisema** (505-3, 511, 8 ha)
- **Tuusulan ja Mäntsälän välinen historiallinen tielinja** (505-5).

Inventointi on selostuksen mukaan luonnos. Sen tarkistus sekä tietopohjan täydentäminen on valmisteilla Uudenmaan 2. vaihemaakuntakaavan uudistamistyötä varten.

Kulttuuriympäristöselvityksen taittoversion (26.4.2012) mukaan Hirvihaaran myllymaisemaa ei ole enää arvioitu maakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Maakunnallisia kulttuuriympäristöarvoja ei kuitenkaan tarkastella käynnissä olevan 2. vaihemaakuntakaavan yhteydessä, joten aiheen osalta maankäytön suunnittelua ohjaa Uudenmaan maakuntakaava.

Kuva: Karttaote 8.11.2006 vahvistetun Uudenmaan maakuntakaavan selostuksen karttaliitteestä nro 25: Uudenmaan liiton inventoinnin mukaiset kulttuuriympäristöt. Kuvan keskellä näkyy siniharmaalla maalattu Hirvihaaran myllymaisema sekä Hirvihaaran ja Ohkolan kylien kautta kulkeva historiallinen tielinjaus. Molemmat kohteet ovat jääneet pois 2012 valmistuvasta kulttuuriympäristöselvityksestä.

2 Menetelmät

Tehtävänä oli laatia selvitys Hirvihaaran kylän kulttuuriympäristöjen tunnuspiirteistä ja nykytilasta sekä osoittaa historiallisia, maisemallisia ja rakennushistoriallisia arvoja omaavat alueet ja kohteet.

Asetettu tavoite edellytti ensin alueen kehitysvaiheiden ja rakennetun kulttuuriympäristön nykytilan selvittämistä. Työmenetelminä käytettiin maastokäyntejä, valokuvadokumentointia, rakennusinventointia, karttahistoriallista ja kirjallisuusselvitystä sekä haastatteluja.

Kylän kehitysvaiheita selvitettiin kirjallisuudesta ja vanhoilta kartoilta. Tarkasteltavina teemoina olivat: Kylän vanha keskusta ja kantatalot, isonjaon, uusjaon ja asutustoiminnan vaikutukset kylärakenteessa, liikenne, teollisuus ja kauppa, yhdistystoiminta sekä julkinen ja yksityinen palvelurakentaminen. Lähdeaineistoina hyödynnettiin etenkin kuntahistorioita ja kotiseutukirjoja sekä mm. maatiloista, pienviljelystiloista ja omakotiasutuksesta laadittuja julkaisuja.

Karttahistoriallisen tarkastelun tuloksena syntyneen paikkatietoaineiston ja siitä tehtyjen kuvallisten esitysten avulla voidaan tarkastella historiallisen maiseman elementtejä ja yhdessä nykyistä maankäyttöä kuvaavien tietolähteiden kanssa maiseman muutokseen ja säilyneisyyteen liittyviä piirteitä.

Rakennettujen kyläalueiden nykytilan arviointi perustuu paikan päällä tehtyihin havaintoihin. Tarkasteltiin rakennetussa ympäristössä näkyvien eri aikavaiheiden tunnistettavuutta (säilyneisyyttä), alueellista eheyttä ja erityisiä tunnusmerkkejä, kuten arkkitehtonisia ja ympäristöllisiä erityispiirteitä. Jäljempänä esitetyin kriteerein valitut rakennusinventointikohteet dokumentoitiin valokuvaamalla muita tarkemmin sekä niistä kerättiin yhdenmukaiset kohde- ja rakennustason tiedot, jotka tallennettiin lomakkeille.

Inventointikohteiden nykytilasta – julkisivujen tyylilliset piirteet, materiaalit, yleisilme, pihaympäristö – raportoidut tiedot perustuvat rakennusten ulkopuolelta tehtyihin havaintoihin. Rakennushistoriatietoja saatiin kiinteistöjen omistajia haastatteleamalla. Ensimmäinen maastokäynti tehtiin tammikuussa 2012, varsinainen maastotyöjakso ajoittui huhti-toukokuulle. Yhteensä 41 kiinteistöstä ja kahdeksasta (8) aluekokonaisuudesta tallennettiin tietoja inventointilomakkeille. Näiden lisäksi aluelomakkeille tallennettiin tietoja alueen kannalta tärkeistä rakennuksista.

Raportti sisältää johtopäätökset siitä, mitä historiallisia ja ympäristöllisiä arvoja kulttuuriympäristöt sisältävät ja mikä on arvotekijöiden tämän hetkinen tila.

Tilaajalle luovutettiin raportti, joka muodostuu tekstiosiesta, valokuvista ja karttakuvaliitteistä sekä rakennusinventointikorteista, sekä kaikki aineistot, ml. laaja valokuva-aineisto, levykkeelle sähköisessä muodossa tallennettuina.

3 Maisemakuvasta ja sen historiasta

Hirvihaaran kylä sijaitsee Hirvihaaranjokea ympäröivällä laajahkolla alangolla. Kallioperä määrittää alueen korkokuvan, maiseman perusmuodot, suuntautuneisuuden ja mittasuhteet. Hirvihaarassa korkokuva on pienipiirteisesti vaihtelevaa. Kantakylän alueella maaston tasaisuus ja viljelymaiden laajuus luo edellytykset pitkille näkymille, joita avautuu joen länsipuolella. Suurimmankin peltoaukean ja etenkin joesta etäämpänä, pienten purojen ja valtaojien ympäristössä, peltomaisemat sirpaloituvat ja maisemia rikastuttavat monet pienet puusaarekkeet ja reunavyöhykkeiden monimuotoisuus. Vanhimman kyläasutuksen I. Isokylän lähellä avoin maisematila kapenee hetkellisesti rinteiden rajaamaksi purolaaksoksi.

Tarkastelualue on kivilajien puolesta kirjava. Alueen keskiosassa on erilaisia liuskeita ja gneissia, joiden kulku ilmenee kohoumajonoina tai selänteinä, pohjoisessa on graniitteja ja lännessä mm. gneissia ja mikrokliinisgranaattia. Kalliopaljastumia ja alle metrin maakerroksen peittämiä kalliomaita on yleisesti ottaen melko vähän (noin 16 %). Kunnan halki kulkevan suuren kallioperän siirroslinjaa myöten on rakennettu nelostie.

Joet, kuten Mustijoki (Hirvihaaranjoki) ja siihen laskeva Ohkolanjoki, virtaavat kallioperän ruhjevyöhykkeissä ja osoittavat ruhjeiden pääsuuntia. Hirvihaaranjoki kuuluu Porvoossa Suomenlahteen laskevaan Mustijoen vesistöalueeseen (19). Mustijoki virtaa eteläisellä rannikkoseudulla pääasiassa Mäntsälän, Pornaisten ja Porvoon läpi päätyen mereen Porvoon kaupungin länsipuolella. Latvavesiä ja sivupuroja on myös Kärkölän, Hausjärven ja Sipoon kuntien alueella. Mustijoki saa alkunsa Mäntsälän Sulkavanjärvestä, josta lähtevä joki tunnetaan Hirvihaaranjokena. Tarkastelualueella Hirvihaaranjoessa on ennen Mäntsälänjokeen yhtymistä koskia: Kirinkoski, Hurankoski (Kuntokallio), Hirvihaarankoski ja Lukkokoski. Näistä nähtävästi myös Hurankoskea on Hirvihaarankosken lisäksi hyödynnetty mylllyn voimanlähteenä.

Kuva: Entisten haka- ja niittymaiden metsittäminen on joen- ja purovarsilla sulkenut näkymiä paikallisesti. Kuvassa Kylänojan koivikoita Isonkylän ja Koskelanmäen välisellä peltoaukealla.

Hirvihaaranjoeksi kutsutun jokiosuuden maisemia luonnehtivat paikoin laajat yhtenäiset viljelyalueet. Maaperä Mustijoen jokilaaksoissa on savimaata. Kapeat savien peittämät joki- ja purolaaksot osoittavat kallioperän ruhjevyöhykkeitä. Painannealueita peittävien savikkojen paksuus vaihtelee sen

mukaan, mikä on alla olevan kalliopinnan korkeus. Niin Hirvihaaranjoen kuin Mäntsälänjoen varsilta onkin maalajitutkimuksia varten tehdyin kairauksin todettu olevan ympäristöään paksummat savikerrostumat, joissa savespitoisuus on suuri.

Kuva: Hirvihaaran Kartanolenkiltä avautuvaa viljelymaisemaa.

Savikot ovat muodostuneet sen jälkeen, kun Hirvihaaran alue vapautui mannerjäädästä vajaat 12 000 vuotta sitten. Muinaisen Itämeren, Balttian jääjärven pinta oli mannerjäätikön painamaan maanpintaan nähden 130-140 metriä nykyistä meren pintaa korkeammalla. Hirvihaaran alue oli tuolloin kokonaan veden peitossa ja seuraavien vuosituhansien aikana meren pohjalle kerrostui jäätikön sulamisvesien tuomasta lietteestä glasiaalisavea. Savien rakenne ja humuspitoisuus vaihtelee syvyysuunnassa muinaisista kerrostumisolosuhteista johtuen. Merenpohjakerrostumissa on savisten kerrostumien välissä hiesuisia kerrostumia. Kun maankohoaminen nosti uusia alueita rantavyöhykkeeseen, huuhtoutui kuivilta rinteiltä hiekkaa ja karkeaa hietaa alarinteille rantakerrostumiksi.

Mannerjäätikön mukana kulkeutunut kiviaines kerrostui kallioiden pinnoille vaihtelevan paksuisiksi pohjamoreenikerrostumiksi. Moreeni verhoaa kallioiden pintaa muutaman metrin paksuisena kerroksena, tyypillisesti normaalikivisenä hiekkamoreenina. Moreenipeitteisille kalliomaille on perustettu suurin alueen maatalousasutuksesta.

Mannerjäätikön perääntymisvaiheen aikana osa sulamisvesiä kanavoitui jäätikön reunaa kohti virtaaviin jäätikköjokiin. Niiden uomiin kerrostui virtaavan veden pyöristämää ja lajittelemaa kiviaineista pitkittäisharjuksi, jollainen kulkee Sälinkäältä kirkonkylälle ja jää tarkastelualueen ulkopuolelle. Hirvihaaran alueella on lajittuneista hiekka- ja sora-aineksista muodostuneita erillisiä luode-kaakon suuntaisia harjukumpuja tai jäätikön reunan suuntaisia poikittaisia muodostumia, joiden reunoilla on muinaisten rantavaiheiden niistä huuhtomaa hiekkaa ja karkeaa hietaa (myös moreenimäkien alarinteillä on karkeaa rantakerrostumahietaa). Nämä jäätikköjoki- ja rantakerrostumat muodostavat rakentamisen kannalta edullisimman maapohjan, joskin harjukerrostumien hankaluutena ovat usein lievealueiden mahdolliset saviset ja silttiset välikerrokset. Tarkastelualueen laajin harjukumpumuodostuma on Keravanjärven kaakkoispuolella.

Lähde: Maaperäkartta 2044 08; Kallioperäkartta; Hirvihaaran maaperäkartan 2044 08 selitys. Maaperäkartta 1:20 000. GTK 1996.

4 Rakennetun kulttuuriympäristön historia

Seuraavaksi käydään läpi Hirvihaaran kylän historiaa. Yhteenvedon lähdekirjallisuutena käytettiin ensisijaisesti Mäntsälän kunnanhistorioita (I-III).

Luvusta ilmenee ne teemat, joiden ilmenemistä tämän päivän rakennetussa ympäristössä on työn aikana kartoitettu ja dokumentoitu valokuvaamalla. Joka väliotsikon alle on ensimmäiseksi merkitty aihealueeseen liittyviä kohteita, joista tarkempi esittely luvussa 6.

Vuosilukuja ja tapahtumia Hirvihaaran historiassa:

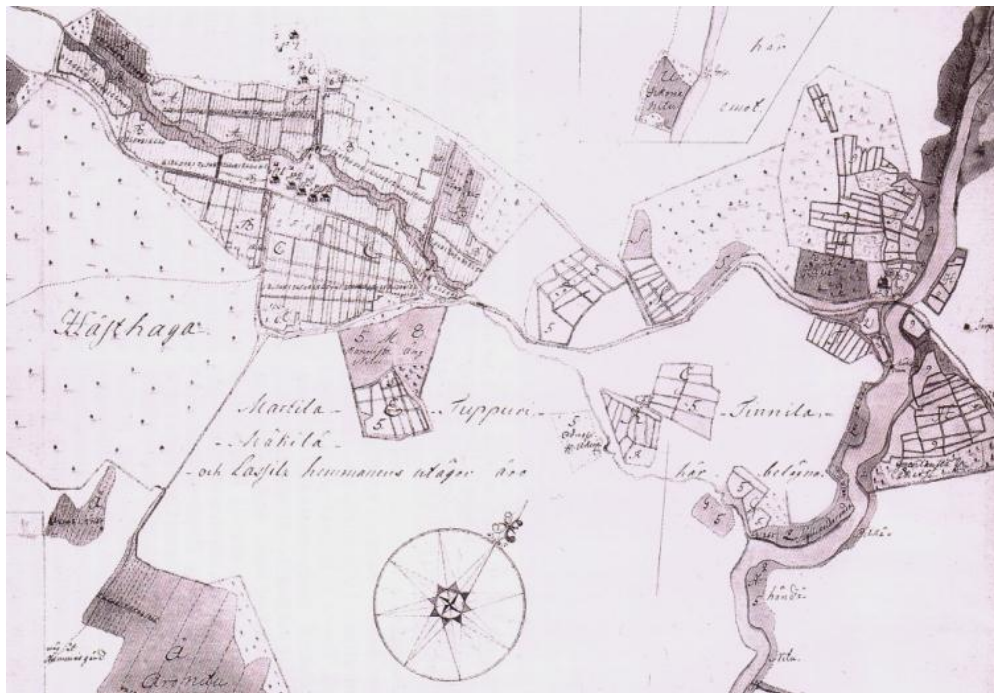
~1400-l	Hirvihaaran kyläasutus vakiintunutta
1543	Maakirjaan on merkitty Hirvihaarasta 6 isäntää
1557	Kylässä 9 taloa
1587	Ensimmäinen maininta Hirvihaaran vesimyllystä (jalkamylly)
1630-l	Kylän tilojen veroja määrätään armeijan päällystön ylläpitoon
1670-l	Osa kylän taloista läänitetään tilapäisesti (vuoteen 1697) vänrikki Anders Fuldertonille
1680-l	Uusi yleinen maantie sisämaasta Helsinkiin Hirvihaaran kautta
1687	Kylässä kaksi sukuoikeustilaa (Marttila ja Mäkelä) ja kuusi kruunutilaa
1695	Kylän tonttimaa on käynyt ahtaaksi, joskin taloja oli jo muuttanut kantakylän ulkopuolelle
1781	Isonjaon alkaessa Hirvihaaran kylässä 147 tynnyrinalaa peltoa (n. 73,5 ha)
1787	Tullimylly Hirvihaaranjoen koskeen
1789	Isonjaon päätyttyä 10 kantataloa
1830-l	Suurpalo kylässä
1864	Ensimmäinen maakauppa Koskelan talon maille
1873	Tulitikkutehdas perustetaan Hirvihaaraan
1894	Uusjaon toimitus valmistuu
1903	Ensimmäinen kansakoulutalo
1904	Pitäjän ensimmäinen osuuskauppa (Hirvihaaran Osuuskauppa)
1918	Hirvihaaran kartanon päärakennus valmistuu
1917	Manttaalitiloja on 30, torppia 2, mäkitupia 33
1918	505 asukasta
1928	Kulkutautisairaala
1929	Tulitikkutehdas suljetaan
1933	Voimistelu- ja Urheiluseura Hirvihaaran Verso ry.
1930	444 asukasta
1939	Kartanoon sotasairaala (toipilaskoti)
1943	Invalidinkylän perustaminen, ensimmäinen taajaan rakennettu asuntoalue
1950	613 asukasta
1952	Kartanoon Helsingin kaupungin perustama miesten vanhainkoti
1953	Dagmar-koti I. invalidien hoitokoti (NMKY:n kurssikeskus) otetaan käyttöön
1970-l	Myllyn ja sahan toiminta päättyy
1980-l	Entinen tulitikkutehdas jää tyhjilleen
1986	Hirvihaaranjoen perkaus
1989	Oikeusvaikutukseton osayleiskaava
2012	n. 500 asukasta

Asutus: Kylätontti ja vanhin yksittäisasutus

- Hirvihaaran kylätontti I. Isokylä
- Mäkipuoli
- Sukulan ja Jutilan erillistalot
- Koskelanmäen alue

Hirvihaarassa on asuttu ja harjoitettu maataloutta jo keskiajalla; varhaisin kirjallinen maininta on 1400-luvulta. Vuoden 1543 maakirjassa mainitaan Hirvihaarasta kuusi isäntää, ja 1590-luvulta lähtien kylän taloluku vakiintuu kahdeksaksi, välillä taloja merkittiin asiakirjoihin autiutiloiksi eli veronmaksukyvyttömmiksi.

Kaiken kaikkiaan kuusi kylän kahdeksasta talosta menetti sukuoikeutensa ennen 1600-luvun loppua, vain Marttila ja Mäkelä säilyivät perintötiloina. Kruunutilojen perinnöksi ostaminen vapautui 1723, ja ensimmäisinä oikeutta käyttivät Koskela, Hämäläinen, puolet Tuppurista ja Sukula.

Kuva: 1745 laaditun jakokartan mukaan vanha ryhmäkylä (viisi kantataloa) sijaitsi Hirvihaaranjokeen laskevan puron eli Kylänojan etelärannalla, maantien reunassa. Kaksi kantataloa oli siirtynyt puron toiselle puolelle mäelle, yksi Hirvihaaran kosken länsirannalle ja yksi huomattavan etäälle muista, karttakuvan ulkopuolelle. / Karttaote: Koskela och Hämäläis hemmanen: karta öfver egorne samt den öfriga byns bolåkrar och en del ängar med beskrifning 1745 – 1745, Kansallisarkisto; Mäntsälän historia, osa I, 1991

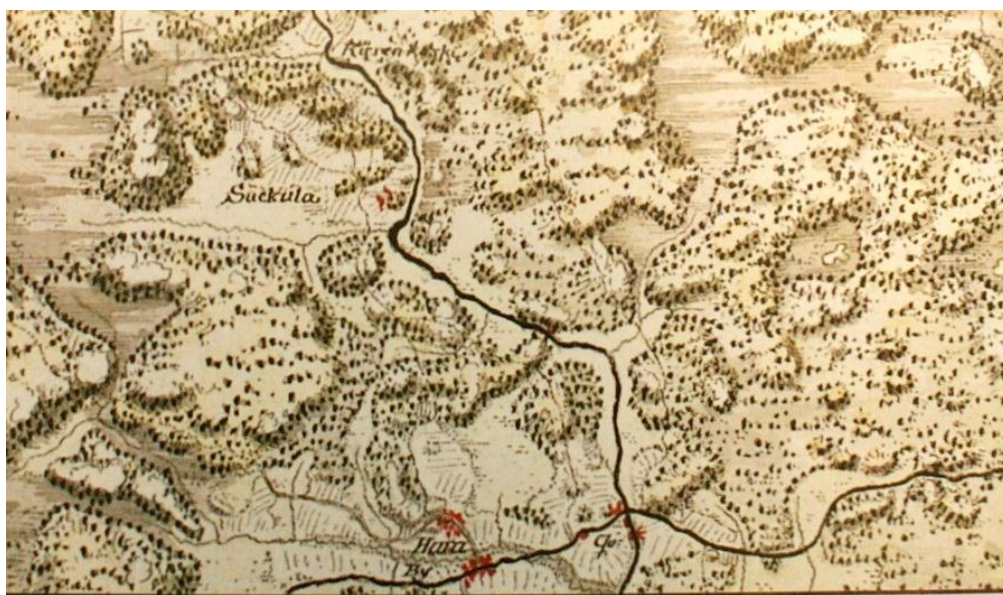
Vuosina 1781-1789 toimitetussa isossajaossa kylään muodostettiin yhdeksän kantataloa: Nro 1 Marttila, nro 2 Tuppuri, nro 3 Sukula, nro 4 Finnä, nro 5 Hämäläinen-Koskela, nro 6 Mäkelä, nro 7 Eskola, nro 8 Lassila ja nro 9 Jutila. Isonjaon yhteydessä Insulanuksen uudisraivauksista ja kruunulta saaduista lisämaista perustettiin Nybacka-niminen uudistila nro 10.

Kylällä asui 1600- ja 1700-luvun vaihteen tienoilla talonpoikien lisäksi myös muiden ammattikuntien edustajia. Sukula oli vänrikki Anders Fuldertontilla,

jolle osa kylän taloista oli tilapäisesti läänitettyinä 1670-luvulta 1690-luvulle. Samoihin aikoihin asui Hämmäläisen talossa ratsuväen torvensoittaja Johan Dewitz. Osaa kantatilasta viljeli Mäntsälän kirkkoherra Stichaeus, myöhemmin myös kirkkoherra Elg. Finnilän talosta tuli 1680-luvulla pappilan aputila ja se toimi vielä 1700-luvulla eräänlaisena pikkupappilana.

Vuoden 1745 jakokartasta selviää, että kylän viisi taloa (nro:t 1, 2, 4, 5 ja 8) on ryhmänä yleiseksi vallanmaantiekse perustetun tien ja Kylänojan välissä. Talot 6 ja 7 sijaitsevat Mäkipuolella. Kartta on tehty Hämmäläinen-Koskela talon jaosta, jossa toinen puolikas jäi kylään (Elgin osuus). Toinen oli ehkä jo muuttanut maantiesillan viereen, myöhemmin Koskelanmäeksi nimetylle kylänosalle. Karttaan piirrettyjen sarkapeltojen ja tiiviin taloryppään sekä toisaalta Hirvihaaranjoen varren lohkopeltojen perusteella on luultavaa, että juuri kartan osoittamalla paikalla, puron varrella on asuttu keskiajalta saakka.

Muuttoja kylätontin ulkopuolelle oli tapahtunut jo ennen vuotta 1695, jolloin talojen sijaintia käsiteltiin käräjillä. Tuolloin todettiin kahden isännän muuttaneen jo kauan sitten Kylänojan toiselle puolelle, kirkkoherra Stichaeuksen jo 20 vuotta sitten valinneen erillisen paikan ja vänrikki Fuldertonin edeltäjien asuneen jo kauan kylän metsämaalla (Sukula). Lisäksi todettiin yhden isännän olevan muuttamassa pois kantakylästä ja nyt tahdottiin myös toisen muuttavan. Talojen sijainti ahtaissa rykelmissä altisti ne tulipalon vaaroille. Hirvihaarassakin taloista melkoinen osa tuhoutui 1830-luvulla syttyneessä kyläpalossa.

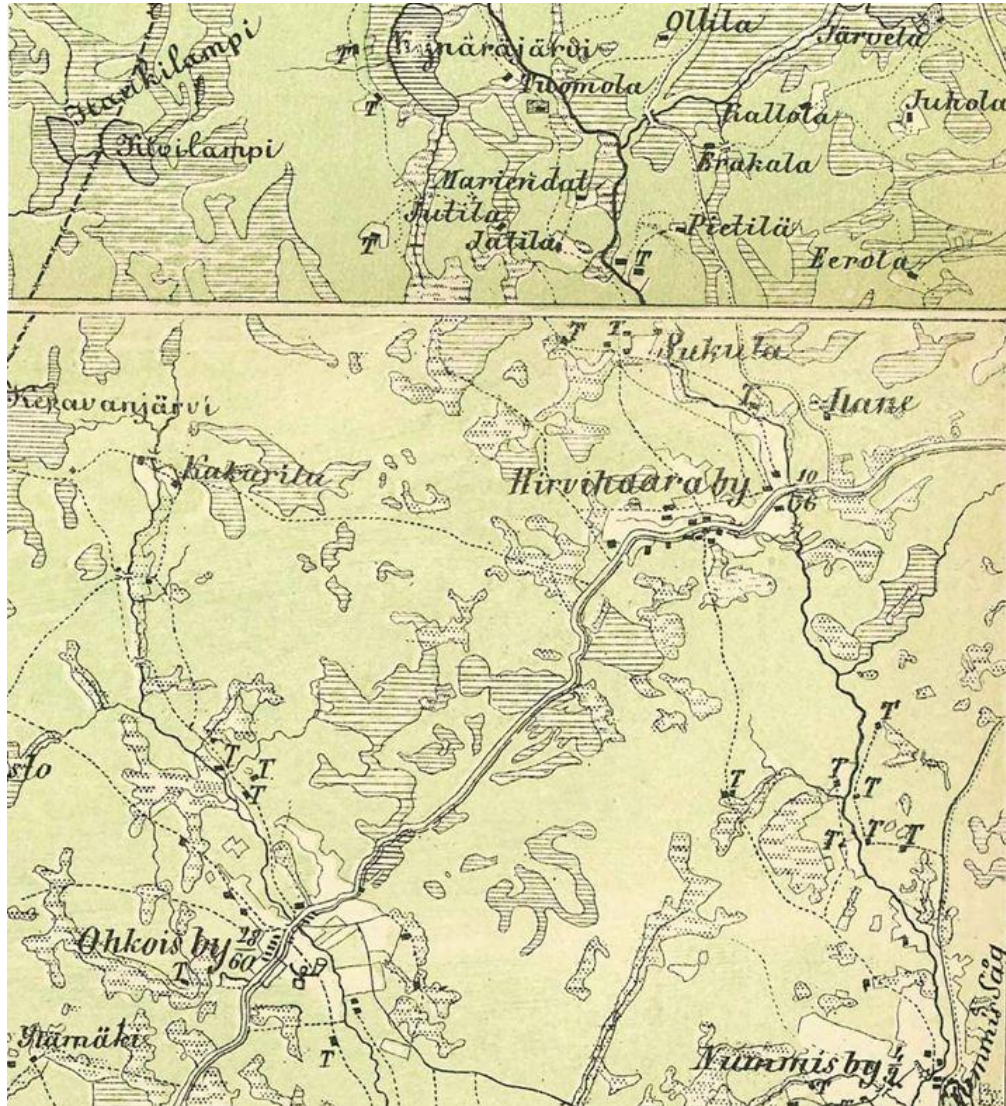

Kuva: 1700-luvun lopulla kylän (Hara by) pellot sijaitsevat Kylänojan ympärillä. Karttaan punaisin pistein merkitty asutus keskittyy vanhalle kylätontille eli Isokylään ja Mäkipuoleen Kylänojan pohjoispuolelle. Lisäksi yksittäisiä taloja on myllyn luona Koskelanmäessä sekä yleisen maantien varrella Mäki-Mattilan kohdalla. Kylän tullimylly sijaitsee maantiesillan alapuolisessa koskessa. Toinen nähtävästi vaatimattomampi jalkamylly sijaitsi karttaan merkityllä paikalla Hurankoskessa. / Karttaote: Sotilaskartta on julkaistu SKS:n julkaisussa Kuninkaan kartasto Suomesta **1776-1805**.

Isonjaon (päätyi 1789) yhteydessä ryhmäkylä väljeni lisää, kun nähtävästi kolme taloa siirtyi pois vanhoilta tonteiltaan; vähitellen 1800-luvun aikana vanha maantie sai myös näihin päiviin säilyneen yksittäistaloasutuksena. Toimeenpannun isonjaon jälkeenkin kylän talojen maita oli useissa tiluslohkoissa. Epäkohtien korjaamisen mahdollistavaa isonjaon täydennysjakoa käytiin Hirvihaarassa 1890-luvulla. Erityisesti se eheytti Marttilan ja Lassilan tilakokonaisuuksia. Vanhalle kylätontille jäi lopulta 1900-

luvun alkupuolella kaksi maalaistaloa, Vanha-Finnilä ja Kylä-Mattila (Hämäläis-Mattila) sekä seurantaloksi myyty Kylä-Fasmannin päärakennus (Marttilaa). Näistäkin Kylä-Mattila on sittemmin hävinnyt.

Isonjaon toimeenpano oli lisännyt Hirvihaarassa kruununtilojen halkomista (lievennys 1747). Samoihin aikoihin perustettiin kylälle ensimmäiset torpat, joita vuonna 1809 oli yhdeksän kappaletta. Hirvihaaran torppariasutus jäi määrällisesti kauas jälkeen kartanokylien vastaavasta.

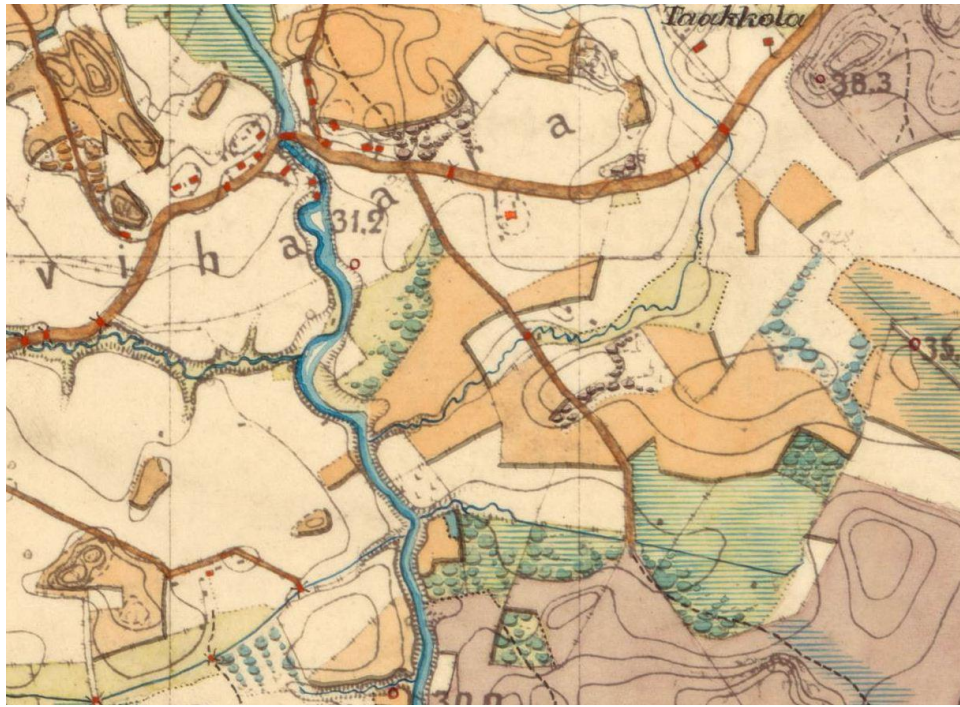
Kuva: Hirvihaaran torppariasutus keskittyi 1850-luvulla kylän pohjoisiin takametsiin, Soukkion rajalle ja Kyynäröjärven ympäristöön. / Kalmbergin kartasto R V-VI list 7, 1855.

Kuva: Kuvassa Isonkylän eli vanhan kylätontin rakennuksia 1910-luvulla. Maantie kulkee rakennusryhmän halki. Talousrakennusten takana vasemalla näkyy Kylä-Fasmannin talon eli nykyisen seuratalon kattoa. / Valok. Viljo Laine, Mäntsälän kunnan kuvakokoelma.

Kuva: Vanha kylätontti on vielä tiiviisti rakennettu. Maantie näyttää kulkevan pihapiirien halki. Asutusta on myös Mäkipuolella, puron puoleisella rinteellä sekä ylempänä mäellä. Sepänmäellä on käsityöläisten asumuksia. Eerolan talolla on ollut puutarha. Martin talo näkyy nykyisellä paikallaan. / Venäläinen topografikartta, 1870-73.

Kuva: Kuvassa näkyy kosken ympäristön asutusta 1870-luvulla. Asutus keskittyy maantien varteen. Tulitikkutehtaan tontilla on Koskelan tilakeskus. Hirvihaaran kartanon asuntontti on vielä pelto- ja metsämaana.

Lähteet: Mäntsälän historia I; Senaatinkartasto, 1873, Kansallisarkisto.

Asutus: Kartano

- Hirvihaaran kartanoalue
- Hirvihaaran kartano

Hirvihaaran talonpoikaiskylän ainoan kartanoksi kutsutun tilan eli Hirvihaaran on perustanut liikemies, tulitikkutehtaan johtaja 1900-luvun alussa. Vuonna 1931 kartanon kokonaispinta-ala oli 385,5 ha, siitä peltoa oli 113 ha. Vuoden 1945 maanhankintalain mukaisten toimenpiteiden jälkeen Mäntsälään jäi vain neljä yli sadan peltohehtaarin tilaa: Hirvihaaran kartano sekä Linnaisten, Olkisten ja Saaren kartanot. Toisten paljon vanhempien kartanoiden tapaan vaikutti Hirvihaara suurmaanomistajana kylänsä maankäyttöön ja toimintaan.

Hirvihaaran kartanon emätilana oli Lassila, yksi kylän vanhoista kantataloista. Tämä suuri manttaalitila jaettiin vuonna 1759 kahtia ja myöhemmin vielä neljään osaan. Yhden osan nimeksi tuli Hirvihaara. Vuonna 1905 tulitikkutehtailija Herman Holmberg perusti suurtilan ostamistaan viidestä eri tilasta. Kartanotyylinen päärakennus valmistui 1918.

Tehtaanomistaja Holmberg menehtyi onnettomuuden seurauksena 1926. Mäntsälän kunta osti kartanon 1927. Jo seuraavana vuonna kartano myytiin Pentti ja Selma Sakkiselle; Pentti Sakkinen oli Mäntsälän kapinan paikallisia johtohahmoja. Tila rasitelainoineen palautui pian takaisin kunnalle, joka myi tilan vuonna 1934 Oy Hirvihaaran kartanolle.

Kartanoon muutti asumaan vapaaherra Johan ja hänen vaimonsa Dagmar Ramsay. Talvisodan aikana (1939) sairaalassa toimi kenttäsairaala. Rakennuksen tornia käytettiin sota-aikana ilmavalvontatehtävissä. Helsingin kaupunki osti kartanon vuonna 1951 ja vuosina 1952-89 Hirvihaarassa oli miesten vanhainkoti (vuonna 1951 sinne sijoitettiin Olympialaisten ajaksi

katukuvaan huonosti sopivat henkilöt). 1950-luvulla Helsingin kaupunki myi työntekijöilleen omakotitontteja kartanon maista mm. kosken itärannalta, Koskikaaren varrelta. Vanhainkodin lakkauttamisen jälkeen kartano ostettiin takaisin Mäntsälän kunnalle.

Vuonna 1992 kunta myi rakennuksiltaan huonoon kuntoon päässeeseen kartanon Arto ja Monica Hakalalle, jotka kunnostivat kartanon päärakennuksen ja piha-alueet. Vuodesta 2000 kartano on toiminut NEXT Hotelsin kokous- ja ravintolatiloina. Kartanon entisessä kivi- ja betonivyöryssä on vuodesta 1960 toiminut erikoisvalimo.

Lähteet: Mäntsälän historia II ja III; Suomen maatilat, osa I. 1931; Suuri Maatilakirja, osa III. 1965; Nexthotels –Hirvihaaran kartanoesite

Keskusjohtoiset asutustoimet

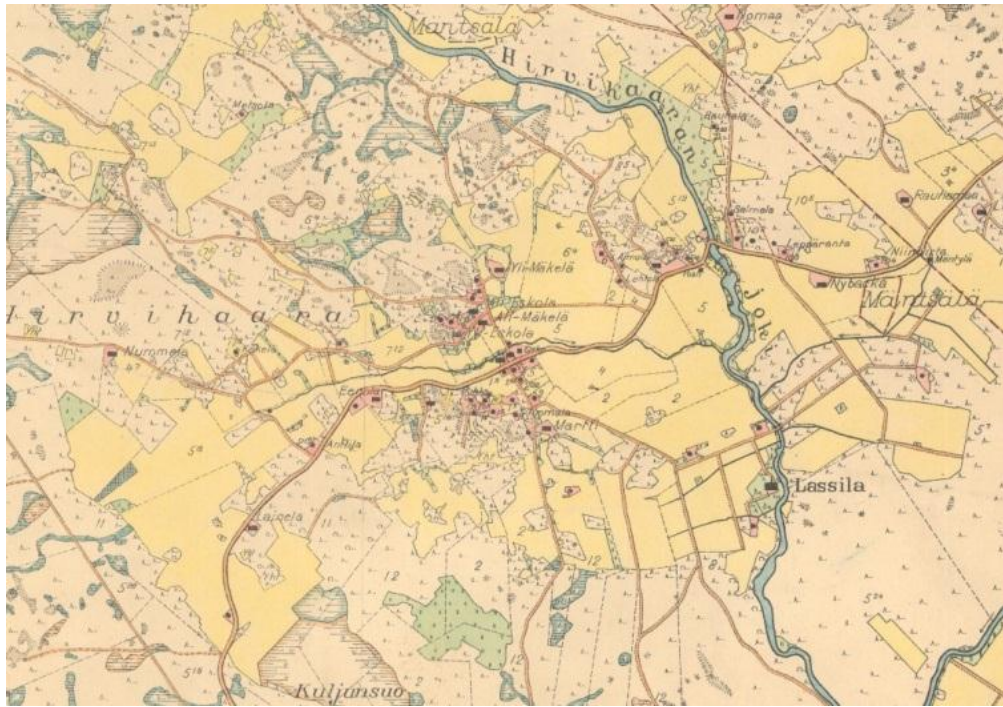
- Invalidikylä
- Rotintien alue

Viime sotien jälkeen eniten siirtoväkeä tai muita maansaantiin oikeutettuja vastaanottivat Mäntsälässä Kirkonkylä, Numminen, Sälinkää ja Ohkola. Hirvihaarassakin väkiluku kasvoi 1940-luvun aikana yli puolella. Asutustoiminnan myötä uusia viljelys- tai asuntotiloja perustettiin eri puolille kylää. Selvästi eheimmän ja taloluvultaan suurimman aluekokonaisuuden voi löytää Kylänojan yläjuoksulta, Rotintien ja Eskolantien peltomaisemista.

1940-luvulla kylä sai myös ensimmäisen taajamamaisesti rakennetun asuntoalueen. Sotainvalidien Veljesliitto oli vuonna 1943 perustanut Hirvihaaran kylään villatehtaan ja sen työntekijöitä varten perustettiin nk. Invalidikylän omakotialue Mäntsälän seurakunnan luovuttamalle maalle. Lääninhallituksen vuonna 1961 antaman määräyksen mukaan alueelle oli pitänyt laatia rakennuskaava, mutta sitä ei kuitenkaan koskaan saatu luonnosta pidemmälle.

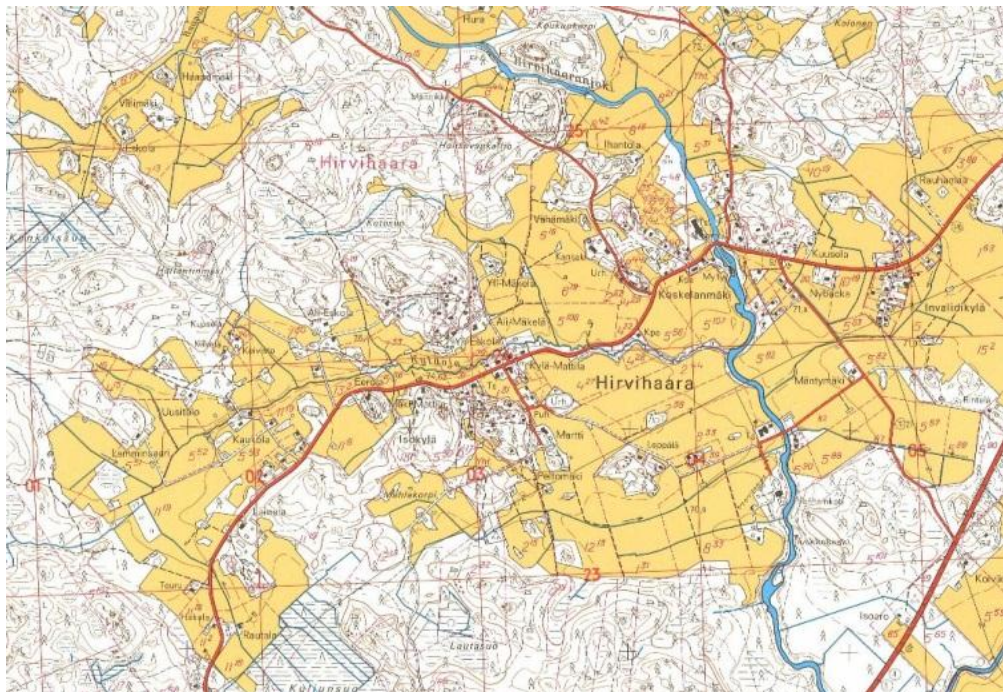
Vuonna 1950 taajamaksi luokiteltiin vähintään 500 hengen asutustaajama, jossa oli maaseudun yleistä asumistiheyttä tiiviimpi asumis- ja rakennustapa. Kymmenen vuotta myöhemmin taajamaksi riitti 200 asukkaan alue, jossa rakennusten etäisyys sai olla enintään 200 metriä. Hirvihaaran kylä saavutti jälkimmäisen mittapuun mukaan taajama-asutuksen luonteen vuonna 1970. Tuolloin kylätaajamaksi määritellyllä alueella Invalidikylästä Sepänmäelle asui 373 asukasta. Hirvihaaran yleiskaava valmistui vuonna 1989.

Lähde: Mäntsälän historia III

/ Karttaote Pitäjänkartta, 1930

Kuvat (ylh. ja alh.): Hirvihaaran kylän ydinalueilla ei 1920-luvun jälkeen juurikaan tapahtunut uusien peltöjen raivausta. Karttojen kattaman aikavälin merkittävimpiä maankäytöllisiä muutoksia oli peltomaiden ottaminen omakotiasumisen käyttöön. Kosken itärannalla näkyy valmiiksi erotettuja tonttimaita, samoin tehdasrakennuksen luoteispuolella. Invalidikylä oli rakennettu kerralla Nybackan itäpuolelle. Sen sijaan ydinkylän ulkopuolella, esimerkiksi Lainelan talon pohjoispuolella, asutustoiminnan yhteydessä perustettujen viljelys- tai asuntotilojen talouskeskukset on viety peltomaiden reunoille tai raivaamattomille saarekkeille.

/ Karttaote pk 2044 08, 1974.

Liikenne

- Vanha Helsingintie ja kivisilta
- Sukulan Linja Oy:n rakennukset

Kun Helsingistä vuonna 1648 tehtiin Uudenmaan ja Hämeen läänin pääkaupunki, tarvittiin hyvä kulkuyhteys sisämaasta uuteen hallintokeskukseen. Järvenpään suunnalta Ohkolan ja Hirvihaaran kautta Mäntsälään ja siellä Porvoon-Hollolan tiehen liittyvä maantie rakennettiin 1680-luvulla. Sen on oletettu kuitenkin pohjautuvan vanhempaan kulkureittiin, osaksi mm. Ohkolan kylän jo 1690-luvun kartassa näkyvästä raittimaisesta sijainnista johtuen. Kestikievari toimi pääsääntöisesti Ohkolan kylässä, Hirvihaarassa tilapäisesti 1850-luvulla.

Toisin kuin maantie, joka ristesii Hirvihaarassa pohjois-etelä suuntaisen joen kanssa, suuntautuivat muut kylästä ulos lähtevät kulkuväylät joen suuntaisesti pohjoiseen Soukkion kylän suuntaan tai etelään Nummisiin.

Vanhaa mutkaista Helsingintietä perusparannettiin mm. 1920-luvun lopulla, jolloin Väärämäen mutka Hirvihaaran ja Ohkolan välillä oikaistiin. Lukuun ottamatta tiehen perusparannusten myötä tullutta korkotasoa, kulkee entinen maantie pääsääntöisesti vanhassa tiekäytävässä. Hirvihaarassa tie ylittää kosken vanhan 1904 rakennetun kaksiaukkoisen kivisillan kautta.

Liikenne Helsingistä Lahteen siirtyi 1950-luvulla¹ uuden pikatien 14 (nykyään nelostie-Lahdentie-seututie 140) myötä Hirvihaaran kylän ulkopuolelle. Vuonna 1979 valmistui nykyisen kantatien 53 Hyvinkään ja nelostien välinen osuus kylän pohjoispuolelle. Vuoden 1996 numerointiuudistuksessa kantatie 53 luokiteltiin uudelleen valtatieksi ja se sai numeron 25. Nelostie perusparannettiin valtatieksi vuoteen 1981 mennessä. Nykyään vanha nelostie on 1998-99 käyttöön otetun Helsinki – Lahti moottoritie rinnakkaistienä. Samaan liikennekäytävään moottoritien kanssa valmistui Kerava-Lahti oikorata vuonna 2006.

Mäntsälän sijainti valtaväylien risteyksessä oli edullinen liikennöinti- ja kuljetusalan yrityksille. Parhaimmillaan kunnassa on ollut seitsemän liikennöitsijää, joista 1990-luvulla oli jäljellä neljä. Hirvihaaralaisen Sukulan Linja Oy:n linja-autojen hallit ja konttorirakennukset ovat Vanha-Soukkiontien varrella. Vuonna 1930 linja-autoliikennöinnin aloittanut ja vuodesta 1945 Sukulan Linja Oy -nimisenä toiminut liikennöintiyritys myytiin vuonna 2007 Koiviston Auto -yhtymälle.

Lähteet: Mäntälän historia I, II; Kotiseutumme Mäntsälä, 2007; Kuninkaan tiekartasto Suomesta 1790; Ritva Turunen

¹ Helsingin-Lahden tien oikaisun rakennustöissä käytettiin vankityövoimaa. Vankeja varten oli perustettu leirit Hirvihaaraan, Haarajoelle ja Lavannolle, kuhunkin sijoitettiin n. 200 miestä.

Maatalous

- Vanhat sarkapeltoalueet (Isonkylän ympärillä)
- Eheät viljelymaisemakokonaisuudet
- Vanhat talonpoikaistalot ja torpat
- Aikaansa edustavat karjarakennukset

Maatalous oli vuosisatoja mäntsäläläisten pääelinkeino, kolme neljäsosalle aina toiseen maailmansotaan saakka. Sen jälkeen maatalouden työllistävä merkitys on pienentynyt. Vuonna 2008 vain 4 % kunnan työikäisestä väestöstä sai toimeentulonsa maa- ja metsätaloudesta. Kauppa- ja kuljetusala sekä julkinen hallinto ja palvelut olivat suurimmat työllistäjät (yht. 51,5 %).

Mäntsälän kunnan pinta-alasta viidennes eli 11 722 hehtaaria oli peltoa vuonna 1920. Niittyä oli 990 ha ja muuta laiduntamiseen soveltuvaa hakamaata 1653 ha. Metsää oli 43 000 hehtaaria eli $\frac{3}{4}$ kaikesta maasta.

Mäntsälässä oli vuonna 1919 kaksitoista yli sadan peltohehtaarin tilaa, joista suurin osa oli jo Ruotsin vallan aikana syntyneitä kartanoita. Vuoden 1931 maatilamatrikelissa on esitelty Mäntsälästä 123 maataloa, joissa on vähintään 25 peltohehtaaria. Niistä 7 oli hirvihaaralaisia taloja: Ali-Eskola, Hirvihaara, Jatila, Lainela, Martti, Nybacka-Finnilä ja Nydahl (kaikki tilat eivät välttämättä olleet mukana matrikelissa).

Kunnan kokonaispeltopinta-ala kasvoi pikkuhiljaa aina 1969-luvun lopulle saakka. Ensimmäisten asutustoimien jälkeen, 1920-luvulla, raivattiin entisiä haka- ja laidunmaita pelloiksi. Viime sodan jälkeiset raivaustyöt tuottivat nopeasti uusia peltohehtaareja, etenkin entisissä kartanokylissä. Suunta muuttui 1960-luvulla. Vuonna 1969 käyttöön otettu pellonvarausjärjestelmä eli peltojen paketointi vähensi peltoalaa ja lypsykarjatilojen määrää.

Vuonna 1987 pellonraivausmaksusta annettu laki käytännössä lopetti maassa uusien peltomaiden raivauksen. Kokonaispeltoala laski vuoteen 1996 saakka, mutta on sen jälkeen palautunut lähes 1990-luvun alun tasolle. Peltoalaa kasvattavat uusien peltojen raivaukset, mutta samaan aikaan toisaalla peltoja otetaan rakentamisen ja metsätalouden käyttöön. Uusimaa ei kuulu aktiivisimpiin pellonraivausta harjoittaviin maakuntiin.

Mäntsälä oli vielä vuonna 1979 Tuottajain Maidon tärkeintä maidontuotantoaluetta, mutta vain muutamia vuosia eteenpäin, vuonna 1982 oli maitotilojen määrä romahtanut. Hirvihaaran kartanossa ei pitäjän vanhojen kartanoiden tapaan ole ollut merkittävän suurta navettaa, esim. vuonna 1931 oli tilalla 60 nautaa, kun pitäjän muista kartanoista ja suurtiloista löytyi jopa 100-200 naudnan karjoja.

Mäntsälän pellot ovat enimmäkseen saviperäistä maata, joka asetti tiettyjä rajoituksia niiden käytölle. Maanviljelyä rajoitti myös jossain määrin Mäntsälän viileähkö ilmasto, etenkin Hirvihaarassa on vaivana ollut maaston alavuudesta johtuva hallanarkuus. Pitäjän pellot tuottivat pitkään pääasiassa rehukasveja, ja esim. 1970-luvun lopulla vilja-alastakin vain kymmenesosa kasvoi leipäviljaa. Viljakasvien peltoala nousi 1950-luvulta lähtien. Aikaisemmin viljeltiin kauraa ja jossakin määrin ruista ja vehnää, mutta 1950-luvulta lähtien oli ohranviljely merkittävästi lisääntynyt.

Koskenperkauksilla pyrittiin vähentämään jokakeväistä joen tulvimista ja siitä jokivarsikylien pelloille ja niityille aiheutuvia vahinkoja. Hirvihaaranjoen koskenperkaustöitä tehtiin ajalla 1888-1890. Uudenmaan läänin kuvernöörin

vuonna 1888 tekemän päätöksen mukaan perkauskohteina olivat Hurankoski, Sukulankoski, Blosankoski, Kirrinkoski, Joskonkoski, Liepomankoski ja Karjankoski sekä muutama kapeikko. Työt aloitettiin, mutta niitä ei saatu kokonaisuudessaan valmiiksi. 1940-luvun alkupuolelle toteutettu Soukkion ja Hirvihaaran rajalla sijaitsevan Kyynäröjärveä lasku sekä siihen liittynyt Kaanaanjoen perkaus ei tuloksiltaan tyydyttänyt osakkaita, joten Hirvihaaranjoki otettiin uudelleen perkaussuunnitelmien kohteeksi. Työt aloitettiin 1969. Vuonna 1971 hallitus määräsi työt lopetettavaksi, mutta hanketta saatiin jatkettua ja kokonaisuudessaan valmiiksi vuoteen 1986 mennessä. Kaikkiaan jokea oli perattu noin 23 kilometrin matkalta ja siihen laskevaa Mäntsälänjokea vielä yli 2 km. Hankkeen hyötyalaksi arvioitiin tuhatkunta hehtaaria. Hirvihaarankoskea perattiin vielä 1980-luvun lopulla, mutta koskimaisema pyrittiin säilyttämään luonnonsuojelullisista syistä.

Lähde: Mäntsälän historia I, II, III; Suomen maatalouden historia, osa III, 2004

Meijerit

Mäntsälän ensimmäiset, jo 1870- ja 80-luvuilla toiminnassa olleet meijerit olivat kartanomeijereitä. Ensimmäisenä talonpoikaistilallisten hallitsemana meijerinä aloitti Mäntsälässä Hirvihaaran Lainelan meijeri 1890-luvun puolivälissä. Meijeri oli hevostierolla toimiva Sampo-meijeri. Voita valmistaneen tilameijerin toiminta kesti vain lyhyen aikaa. Rakennus on purettu.

Lähde: Mäntsälän historia II

Myllyt ja sahat

- Mylly ja saha

Mäntsälässä ja erityisesti sen kartanoissa on harjoitettu merkittävää sahaustoimintaa. Sahat perustettiin usein vanhojen myllykoskien äärelle.

Hirvihaaran kylässä myllyt kuuluivat talollisille. Ensimmäinen maininta Hirvihaaran vesimyllystä on vuodelta 1587, jolloin luettelointiin Porvoon läänistä talonpoikien pienet jalkamyllyt, joita käytettiin syksyisin ja keväisin. Vuonna 1750 laaditun myllyveroluettelon mukaan oli Hirvihaarassa yksi pienitehoinen jalkamylly, joka toimi vain osan vuodesta. Kuitenkin jo vuosisadan lopulla, 1787, kylälle perustettiin uusi tehokkaampi tullimylly. Tämäkin kahden kiviparin siipiratasmylly toimi vain osan vuotta, mutta aikaisempaa jalkamyllyä tehokkaammin. Vuodelta 1833 on tieto, että Hirvihaaran mylly oli tuohon aikaan jauhatusteholtaan pitäjän paras. Myllyssä oli kaksi vesiratasta ja kaksi kiviparia. Vesimyllyn koneistus uusittiin 1905, minkä jälkeen myllyn teho oli suurempi kuin pitäjän höyrymyllyissä. 1920-luvulla myllyn omisti Hirvihaaran mylly-sahayhtymä. Myllyssä jauhettiin viljaa aina 1970-luvulle saakka.

Hirvihaaran kosken rannalla viimeistään 1810-luvulla toimineet kaksi vesisahaa olivat kotitarvesahoja, joista toinen pidempään toiminut muutettiin vuosisadan puolivälin paikkeilla myyntisahaksi. Saha oli 1800-luvun lopulla Nummisten ja Saaren vesisahojen ohella yksi pitäjän tärkeimmistä sahatavaran tuottajista. Viimeistään 1900-luvun alussa Hirvihaaran sahalla oli käytössä myös höyläslaitos.

1910-luvulla oli tehtailija H. Holmberg perustanut uuden vesivoimalla toimineen sahalaitoksen Hirvihaaraan. Vuonna 1920 Hirvihaaran saha ja mylly

olivat yhtymän omistuksessa, ja laitos palveli pääasiassa osakkaita. Sahaus loppui jo viime sotien jälkeen.

Muita Hirvihaarassa toimineita sahoja olivat mm. vuonna 1923 perustettu Jatilan saha, joka lopetti 1970-luvulla, sekä vuonna 1939 aloittanut Hirvihaaran Puu Oy, joka jatkoi 1980-luvun puolelle.

Kuva: Hirvihaaran mylly ja kivilta. Myllyn takana näkyy Koskelan talo. Kuva on otettu n. 1905-06. / Mäntsälän kunnan arkisto, alkuperäisen kuvan om. Raine Juselius.

Lähteet: Mäntsälän historia I, II ja III. I-osasta löytyy piirros myllykosken rakennelmista vuodelta 1802. Tuolloin pato oli 3-4 tukkivarvin korkuinen kalliolle rakennettu ja kivillä täytetty hirsikehä, jonka aukosta vesi juoksi myllyaltaaseen. Liikavesi juoksutettiin myllyaltaan itäpuolitse kivistä koskea (kanavaa) myöden.

Teollisuus

- Tulitikkutehdas ja muutamat työväen asunnot Holperintiellä
- Valko-Villa (tehtaanjohtajan asunto)
- Invalidikylä (villatehtaan työntekijöille)

Mäntsälän ensimmäisen tulitikkutehtaan perusti helsinkiläinen tehtailija Nils Ranius, jolle senaatti myönsi toimiluvan 1873. Tehdashanketta rahoitti myös herra V. F. Bäckman. Tehdas aloitti pienessä hirsirakennuksessa Hirvihaaran Koskelanmäessä, Hirvihaaranjoen itärannalla. Tehtaassa tehtiin fosforoituja tulitikkuja, joiden valmistus Suomessa oli alkanut jo 1840-luvulla.

Vuonna 1876 toiminta oli Mäntsälän Tulitikkutehdas Osakeyhtiön nimissä. Seuraavana vuonna yhtiön omaisuus siirtyi kauppias Frans Holmbergille, ja vuonna 1901 hänen pojalleen insinööri Herman Holmbergille. Vuonna 1882 F. Holmberg sai patentin ns. varmuustulitikulle, joka ei syttynyt yhtä herkästi kuin aikaisemmat raapaisutikut. 1800- ja 1900-lukujen taitteessa tehtaalle valmistui itärannalla kohoavan mäen rinteeseen uusi tuotantorakennus, samoihin aikoihin tuotannon määrä kasvoi voimakkaasti. Tehdas työllisti alkuun 20-40 työntekijää, mutta 1900-luvun alusta työvoiman määrä vakiintui 85 työntekijän vaiheille. Lisäksi tehdas käytti "alihankkijoita", sillä mm. tikkurasioita valmistettiin kodeissa tehtailta saaduista tarvikkeista. Tehdastyö

oli pitkään käsityötä, mutta nähtävästi 1910-luvulla tehtaan käyttövoima perustui höyrykoneisiin sekä sähkövoimaan – näihin aikoihin tehtaan tuotannosta meni ajoittain $\frac{3}{4}$ ulkomaille. Tehtaalla oli myös yksiraaminen höyrysaha. Vuodelta 1918 on tieto Hirvihaarassa toimineesta vesisahasta ja vesimyllystä.

Kansalaissodan jälkeen tehtaalla syttyi tulipalo, joka osittain tuhosi puurunkoisen tehdasrakennuksen. Uuden tehtaan suunnittelu ja rakentaminen alkoi 1922. Rakennustiilet poltettiin uunissa paikan päällä. Uusi kaksikerroksinen tehdas valmistui joen länsirannalle 1926. Sitä ennen tehtaanjohtaja H. Holmberg ehti kuolla loukkaannuttuaan vakavasti onnettomuudessa syksyllä 1925. Tehdas myytiin vuonna 1928 Svenska Tändsticks AB:lle eli ruotsalaiselle tulitikkustrustille, joka lopetti tehtaan tuotannon seuraavana vuonna. Tehdasrakennus jäi sulkemisen jälkeen vuosiksi tyhjilleen.

Tulitikkutehtaan jälkeen suuren tiilitehdasrakennuksen tiloissa on toiminut useita eri yrittäjiä, mm. puuvillakutomon Hirvihaaran Tekstiili Oy 1930-luvun jälkipuolella, Sotainvalidien Veljesliiton perustama Hirvihaaran Villatehdas 1940- ja 50-luvuilla, mattotehdas Mäntsälä Oy 1950-60-lukujen taitteessa ja kuormalavoja valmistava Mikkolava Oy ainakin vielä 1980-luvulla, minkä jälkeen tehdas oli pari vuosikymmentä tyhjillään. Viimeisen kymmenen vuoden aikana on uusilla omistajilla ollut vireillä loft-asuntojen rakentamishanke tiilitehtaan tiloihin, mutta rakentaminen on ollut pysähdyksissä jo usean vuoden.

Hirvihaarassa on toiminut pieniä puuteollisuuden yrityksiä. Liikenneöitsijä Niilo Sukula ja maalari Elmer Tuomi perustivat jatkosodan aikana Pilkkomon, jossa tehtiin puupilkkeitä autojen polttoaineeksi. Myöhemmin yritys otti nimekseen Hirvihaaran Puusepäntehdas, jossa 1970-luvulle saakka valmistettiin mm. ikkunoita, ovia ja huonekaluja. Verstasrakennus sijaitsi seurojentalo Hirvilinnaa vastapäätä. Johannes Avomeren perustama Avomeren puusepäntehdas toimi 1960- ja 70-luvuilla Eerolan tiilinavetan tiloissa.

Vuonna 1960 Hirvihaaraan muuttanut valimoteollisuutta harjoittanut konepaja toimi vuoteen 1977 Linjatarviketehdas A. Laakso Oy – nimisenä ja sen jälkeen toimintaa on jatkanut Erikoisvalu H. Laakso. Yrityksen toimitilat ovat edelleen Hirvihaaran kartanon vanhassa kiviinavetassa.

Lähde: Mäntsälän historia I, II ja III; Lisätietoa: Mäntsälän Hirvihaaran tulitikkutehtaan rakennushistoriaselvitys 2006 (JL), Arkkitehtitoimisto Latva & Vaara, Lahti

Liikkeet

Hirvihaaran kylälle perustettiin ensimmäinen maakauppa vuonna 1864. Luvan sai lasimestari A. E. Hagman ja puoti avattiin Koskelan tilan maalle. Seuraavan kaupan perusti talollinen W. Brunow vuonna 1866. Vuonna 1877 jatkui kauppatoiminta Koskelan maalla kauppias F. Holmbergin toimesta. Kaupat saattoivat toimia hyvinkin lyhyen aikaa. Vuonna 1904 kylälle avattiin pitäjän ensimmäinen osuuskauppa. Tämän Hirvihaaran Osuuskaupan myymälätilat vuokrattiin maakauppias Leinolta, joka samalla lopetti oman kauppansa pidon. Osuuskaupan toiminta päättyi kuitenkin jo 1906, minkä jälkeen myymälänhoitajana ollut Leino perusti jälleen oman kauppansa.

Vuonna 1920 Hirvihaaran Koskelanmäessä oli Antti F. Aleniuksen ja Semen Lukiinin yksityiskaupat. Isossakylässä J. Finnilältä vuokratuissa tiloissa toimi SOK:lainen Mäntsälän Osuuskauppa. Lukiini oli vuonna 1909 ostanut Leinon

sekatavarakaupan. Sotien jälkeen, 1940-luvun lopulla oli edellisistä jäljellä Lukiinin kauppa sekä Osuusliike Väinölä, entiseltä nimeltään Mäntsälän osuuskauppa. Lisäksi kylälle oli vuonna 1942 perustettu OTK:laisen Osuuskauppa Perhelän sivumyymälä. Jälkimmäinen muuttui E-myymäläksi vuonna 1983.

Hirvihaaran kylällä ei enää ole kauppoja. Vuonna 1982 lopetettiin Osuuskauppa Väinölä myymälä, ja saman vuosikymmenen puolivälin jälkeen kylän E-myymälä (ent. Perhelä). Koskelanmäessä sijainneen (rhr: 1952, laajennettu ja uudistettu) E-liikkeen kauppakiinteistö toimii nykyään suonenjokelaisen Koivistaisen mansikkapaikka -yrityksen varastona ja sosiaalituloina. Viereen on valmistunut pitkä yksikerroksinen asuintalo vuonna 1985. Väinölä myymälärakennusta on uudistettu ja laajennettu 1960-luvulla. Tiloissa toimii elektroniikkayritys. Rakennus sijaitsee Isossakylässä (vanhin kylätonttialue). Lukiinin kauppatalo on purettu Koskelanmäestä, ja myllärintalon vieressä sijaitsevan Aleniuksen vanha 1800-luvun asuin- ja liikerakennus uudistettiin 1960-luvulla ajan henkeen. 1900-luvun jälkipuoliskolla jonkin aikaa toiminut Mikkolan kaupan asuin- ja liikerakennus on jäljellä Koskelanmäen ja Isonkylän välillä, maantien mutkassa. Harjakattoinen rapattu talo on jälleenrakennuskauden tyyppitaloja. Kylällä ei ole ollut pankkien rakennuttamia toimitaloja.

Lähde: Mäntsälän historia II ja III, Markku Mäkinen, Suomen omakotiasutus, Uudenmaan lääni, 1971

Palvelurakennukset ja laitokset (koulut, hoitokodit)

- Hirvihaaran koulu
- Kulkutautisairaala
- Wisa-koti

Mäntsälässä ensimmäiset maalaiskylänsä kansakoulut olivat yksityisiä ja pääasiassa kartanoiden perustamia ja ylläpitämiä. Niissä kylissä, joissa ei ollut kartanoita, ryhtyi talonpoikaisväestö 1890-luvulta alkaen perustamaan kylänsä omia kansakouluja. Hirvihaaran kylälle koulu perustettiin vasta kunnallisen koululaitoksen aikaan 1900-luvun alussa. Kunnassa asenteen muutoksen taustalla oli Suomessa vuonna 1898 annettu kansakoulujen piirijakoasetus, joka velvoitti kunnat jakamaan alueensa koulupiireihin siten, että kaikkien kouluikäisten lasten koulumatka muodostui kohtuulliseksi. Hirvihaaran kylä muodosti 1899 päätetyn piirijaon mukaan oman koulupiirinsä. Hirsirunkoinen koulutalo valmistui syksyllä 1903 Mäkelän talon maalle samojen mallipiirustusten mukaisesti kuin Soukkion ja Hautjärven koulut.

Ennen lisärakentamista oli puukoulun tilanahtauden vuoksi vuokrattu opetustilaa Ali-Eskolan eli Tuppurin talosta (nyk. Puistola). Uusi kivikoulu valmistui 1955 sodanjälkeisten suurten ikäluokkien tarpeeseen. Rakennus tehtiin vanhan puukoulun kanssa samaan pihapiiriin.

Hirvihaaran kylällä on toiminut kunnan ylläpitämä kulkutautisairaala, muita kunnallisia sosiaali- ja terveydenhuollon rakennuksia ei ole ollut. Helsingin kaupungin omistaessa Hirvihaaran kartanon 1952-89 siellä toimi alkoholisoituneiden miesten vanhainkoti.

Jo 1918 kuntaan oli perustettu kulkutautisairaala (joko Anttilan tilalle, Kirkonkylän työväentalolle tai Hirvihaaran työväentalolle). Vuonna 1928 voimaan astunut terveydenhoitolaki edellytti kuntien varaavan sairassijoja kulkutautien varalle. Edellisenä vuonna kunnalle hankitun Hirvihaaran kartanon sivurakennus varattiin nyt sairaalaksi, joka 1930-luvulla saatettiin

tarkoituksenmukaiseen kuntoon. Kulkutautisairaala toimi Hirvihaarassa vielä vuonna 1960. Siitä luovuttiin 1964 ja vuonna 1966 rakennus myytiin urheiluseura Hirvihaaran Versolle, jonka perustama urheilukenttä sijaitsi rakennuksen vieressä.

Hirvihaaran kartanossa toimi talvisodan aikana (1939) kenttäsairaala, joka oli lähinnä sotilaiden toipilaskoti. Jatkosodan aikana se oli sijoitettuna kartanon omistamaan Valko-Villaan kivisillan lähellä. Vuonna 1943 vapaaherratar Dagmar Ramsay luovutti talvisodan aikaisen hoitovälineistön Hirvihaaran kulkutautisairaualle². Hän rakennutti 1950-luvun alussa sotaorvoille ja invalideille tarkoitetun hoitokodin Valko-Villan lähelle. Rakennuspiirustuksissa Dagmar-linnaksi nimetty hoitokotirakennus valmistui 1953 Hirvihaaran joen itärannalle, vanhan tulitikkutehtaan tontille. Taloa hoiti NMKY, jolle talo toimi myös Mäntsälässä tukikohtana ja kurssikeskuksena. Välillä talossa oli yksityinen täysihoitola, kunnes Lasse ja Kaarina Saarnio perustivat sinne vuonna 1975 hoito- ja lepokodin. Wisa-koti on nykyään päihde- ja mielenterveyskuntoutujien palveluasuntona.

Lähteet: Monola, Eila, 1972. Mäntsälän koululaitoksen historiikki (MKunA); Mäntsälän historia II ja III; Markku Saarnio

Yhdistystoiminta

- Urheiluseuran talo Hirvilinna
- Hiihtomaja
- (työväentalo purettu)

Hirvihaaralaisen talonpojan Oskari Laineen aloitteesta perustettiin vuonna 1897 Uudenmaan läänin maanviljelyseura. Seuraavana vuonna siihen liittyi jäseneksi Mäntsälän isäntäyhdistys, jonka perustajajäseniin Laine myös kuului. Yhdistys oli perustettu 1887, vuonna 1908 sen nimeksi tuli maalaisseura. Yhdistys toimi maatalouden yhteistyö- ja neuvontajärjestönä. Yhdistyksen toimintaan liittyen perustettiin mm. sen puuhamiehenä toimineen valtiopäivämies Oskari Laineen maatilalle Hirvihaaraan mittava jalopuutaimisto, josta on tilan mailla jäljellä korkeintaan yksittäisiä puita. Vuonna 1914 Hirvihaaran, Soukkion ja Kirkonkylän isännät perustivat erillisen Keski-Mäntsälän maalaisseuran (toimii edelleen). Maalaisseuroista tuli myöhemmin maamiesseuroja, ja vuonna 1970 ne liittyivät Mäntsälän maatalousseuran jäseniksi.

Mäntsälään perustettiin työväenyhdistys vuonna 1895. Suurlakon jälkeen oli työväenyhdistys jakautunut kolmeen osastoon, kirkonkylän, Soukkion ja Hirvihaaran osastoihin. Vaikka Hirvihaarassa ei ollut merkittävästi torppia, sai työväenaate kannatusta tulitikkutehtaan työläisten sekä sen alihankkijoiden piirissä. Hirvihaaran työväenyhdistys lukeutui vuonna 1916 pitäjän vireimpiin yhdistyksiin. Sillä oli myös oma työväentalo. Työväenyhdistys erosi 1920-luvulla sosiaalidemokraattisesta puolueesta ja valitsi kommunistisen ohjelman. Vuonna 1931 työväenyhdistys lakkautettiin ja talo suljettiin. Nykyään sen tontilla on teollisuusrakennus.

Mäntsälään perustettiin Sääksjärven suojeluskunta vuonna 1917. Vuoden 1918 tapahtumien jälkeen Sääksjärven suojeluskunnan tilalle tuli Mäntsälän suojeluskunta, joka jaettiin osastoihin kylittäin. Viimeistään vuonna 1920 oli suojeluskunnan osana myös Hirvihaaran osasto. Suojeluskunnat lakkautettiin koko Suomessa vuonna 1944. Naisten vapaaehtoinen maanpuolustustyö alkoi

² Epideemisten tautien eli kulkutautien sairaala, kulkutauti-nimestä luovuttiin 1950-luvulta lähtien.

Mäntsälässä samoihin aikoihin kuin miesten suojeluskuntatoiminta eli joitakin vuosia ennen valtakunnallisen Lotta Svärd -yhdistyksen perustamista vuonna 1919. Lotta Svärdin Mäntsälän paikallisosaston alaisuuteen perustettiin kyläosastoja, mm. Hirvihaaraan vuonna 1921.

Hirvihaarassa ei ole ollut omaa nuoriso- tai raittiusseuraa. Vapaapalokunta perustettiin vuonna 1949. Toimintaan liittyviä vanhoja kalustokoppeja ei ole jäljellä.

Ensimmäinen kylälle perustettu urheiluseura oli Hirvihaaran Turha Toivo vuonna 1932. Jo maaliskuussa 1933 järjestettiin uuden oman urheiluseuran perustamiskokous. Nimeksi tuli Voimistelu- ja Urheiluseura Hirvihaaran Verso ry. Seuratalon rakentamishanketta varten perustettiin Seuratalo Oy vuonna 1936. Yhtiö osti Kylä-Fastmannilta talon vanhalta kylätontilta. Ensin suunniteltiin taloa laajennettavaksi, mutta siihen ei riittänyt varoja. Lähinnä talkootyönä tapahtui talon kunnostaminen ja vihkiäiset pidettiin 1.8.1937. Seuratalon omistajaksi tuli Hirvilinnan Kannatysyhdistys ry, joka luovutti talon Verson käyttöön. Urheiluseura oli vuonna 1936 saanut rakennettua myös oman urheilukentän. Verso liittyi myöhemmin Mäntsälän Urheilijoihin.

Lähteet: Mäntsälän historia II ja III; Herlevi, Henrik, 1975. Kerron Mäntsälän kartanosta, sen puistosta ja puutarhasta. – Toinen Mäntsälä-kirja.; Kitunen, Viljami, 1922. Uudenmaanlänin maanviljelysseuran toiminta vuosina 1897-1921. Riihimäki 1922.

Posti ja yhdyskuntatekniikka (puhelin, sähkö, vesihuolto)

Mäntsälän kartanoihin oli perustettu pieniä sähkölaitoksia. Hirvihaaran kartanon sähkölaitos oli sijoitettu kylän yhteiseen myllyyn kosken äärelle. Sähkölaitos toimi 1920-luvun jälkipuolelle saakka.

Mäntsälään perustettiin kunnallinen sähköjaosto vuonna 1924. Näihin aikoihin oli käynnissä Suomen ensimmäisen 110 kV:n suurjännitesiirotojohtojen suunnittelu ja rakentaminen Imatrankosken vesivoimalaitokselta Turkuun ja Viipuriin. Tähän runkoyhteyteen liittyi sen varrella sijainneiden sähkölaitosten alueverkkoja. Mäntsälän sähkölaitos osallistui kustannuksiin, joilla toteutettiin suurjännitelinja Imatran Voiman Hikiän muuntoasemalta ensin Oittiin 33 kilovoltin linjana ja Oitista Olkisten kautta Sälinkäälle ja sieltä Mäntsälään 10 kilovoltin linjana (H-pylväät), tosin melko pian Mäntsälän osuuskin muutettiin 33 kilovoltin linjaksi. Kirkonkylältä rakennettiin vielä linja Hirvihaaran kautta Kellokoskelle ja toinen Kaukalammin kautta Saarelle. Hirvihaaraan valmistui kaksi puurunkoista muuntajaa, joista toinen tuli sahan ja tehtaan lähistölle ja toinen Taka-Fastmannilta (Martti) Järvenpään päin Heikkilän mäelle, Lammaskallion pohjoiselle rinteelle. Rakentaminen tapahtui vuosina 1926-27, Hikiän muuntoasema alkoi toimia vuonna 1929. Päämuuntoasema siirrettiin Oitista Mäntsälään 1931. Seuraavat muuntamorakennukset olivat betonitiilisiä tornimuuntamoita (pitäjän ensimmäinen tiilimuuntamo valmistui Suomen Vanutehtaalle vuonna 1936).

Hirvihaaraan perustettiin postipysäkki vuonna 1906. Jo paria vuotta myöhemmin se muutettiin postiasemaksi ja vuonna 1914 toisen luokan postitoimistoksi, joka 1920-luvun alussa toimi osuuskaupalla. Mäntsälän kirkonkylässä vuonna 1865 avattu postitoimisto oli Itä-Uudenmaan maaseudun ensimmäinen postitoimipaikka. Hirvihaaran posti lakkautettiin vuonna 1991.

Puhelinyhteys Mäntsälän kirkonkylästä Helsinkiin alkoi toimi viimeistään 1890-luvun alussa. Paikallisten voimin harjoitettu pitäjän sisäinen puhelinliikenne toimi nähtävästi joitakin vuosia 1880- ja 1890-luvun taiteen molemmin puolin, mutta elpyi uudelleen 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, kun puhelinyhteyksiä ryhdyttiin rakentamaan kylien puhelinyhdistyksien omistamien kyläkeskusasemien varaan. Kyläteiden varsille tulivat puhelinpylväät, joita pitkin kyläasemat yhdistettiin kirkonkylässä olevaan pääjohtoon. Hirvihaaran Puhelinosakeyhtiö perustettiin Oskari Laineen johdolla vuonna 1912. Vuoden 1913 puhelinluetteloon on merkitty Hirvihaarasta (ml. Ohkola) 12 liittymää. Puhelinkekus sijaitsi ainakin 1930-luvulla Sepänmäellä, myöhemmin se toimi mäen pohjoispuolella Fasmannintien varressa olevassa pienessä punatiilisessä rakennuksessa (kattomuoto muutettu). Hirvihaaran puhelinosuuskunta lunastettiin posti- ja lennätinhallitukselle vuonna 1963, viimeisenä Mäntsälässä.

Lähteet: Mäntsälän historia II ja III

Muut erityiskohteet

Koleraepidemian aikana 1830-luvun alussa kylille perustettiin erillisiä kolerahautausmaita. Toisen kerran epidemia iski Mäntsälään 1850-luvulla. Kirkonkylällä kolerahaudat ovat Kerämäellä, Sälinkäällä Ruumismäellä ja Sääksjärvellä Tuomalanmäellä. Myös Hirvihaarassa ja Hautjärvellä oli omat kolerahautansa. Hirvihaarassa hautapaikat olivat hiekkakankaalla, joka on myöhemmin 1890-luvulla perustetun Lainelan tilan navetan takana.

Lähteet: Mäntsälän historia II; Raili Laine

5 Arviointi

Selvityksessä kuvataan tarkastelualueelta kartoitettujen kohteiden aluekokonaisuuksien arvoja ja niiden perusteita. Kulttuuriympäristön arvokuvaukset ovat avuksi määriteltäessä kohteen muutoskestävyyttä/herkkyyttä ja sen pohjalta mahdollisia kaavamääräyksiä.

Kaikkia työtä varten inventoituja kiinteistöjä ei raportissa esitellä. Inventoinnin tavoitteena oli kerätä kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden lisäksi yleisemminkin tietoa alueen rakennusperinnöstä mm. rakentamisen ohjauksen lähtöaineistoksi.

Luokittelu ja suositukset

Valittujen kohteiden ja aluekokonaisuuksien kohdalla käytettiin kolmijakoista arvoluokitusta (H, RH ja M).

H	Historiallisia arvoja (asutus-, talous-, sivistys-, aate- ja/tai sosiaalihistoriallista painoarvoa)
RH	Rakennushistoriallisia ja arkkitehtonisia arvoja
M	Maisemallisia arvoja (kylätaajama- ja maisemakuva)

Kohteiden luokittelussa painotettiin seuraavia perusteita:

- 1) harvinaisuus tai ainutlaatuisuus (harvinaisuus)
- 2) historiallinen tyypillisuus alueelle (tyypillisuus)
- 3) aluetta tai tiettyä aikaa kuvaavat tyypilliset piirteet (edustavuus)
- 4) alkuperäistä tai sitä vastaavan maankäytön, rakennuksen käyttötarkoituksen, rakentamistavan, arkkitehtuurin tai tyylin ilmeneminen ja jatkuminen (alkuperäisyys)
- 5) merkitys historiallisen tapahtuman tai ilmiön todisteena tai siitä kertovana ja tietoa lisäävänä esimerkkinä (historiallinen todistusvoimaisuus) tai
- 6) näkyvissä olevat eri aikakausien maisematilat, rakenteet, materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät maankäytön, rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta (historiallinen kerroksisuus)

Hirvihaaran kylän kulttuuriympäristö muodostuu eri osatekijöistä, kuten maatalouden synnyttämästä agraarimaisemasta, rakennuksista ja rakennelmista, maanteistä ja kyläteistä sekä eri elementtien rajaamista tiloista ts. miljöistä. Alueelta on valittu kohteita ja aluekokonaisuuksia, joiden on katsottu olevan merkittäviä juuri Hirvihaaran kylän rakennetun kulttuuriympäristön luonteen, historiallisen kerroksellisuuden ja perinnearvojen sekä kyläkuvan visuaalisen kannalta.

Kohteet esitellään luokiteltuna neljään eri luokkaan:

K I	Kulttuurihistoriallisesti arvokas kohde
K II	Kulttuurihistoriallisia arvoja omaava kohde
A I	Kulttuurihistoriallisesti arvokas alue
A II	Kyläkuvallisia tai maisemallisia arvoja omaava alue

Arvoluokiteltujen kulttuuriympäristökohteiden kaavallista tarkastelua varten esitetään myös toimenpidesuosituksia kaavallisen suunnittelun lähtöaineistoksi. Suositukset voivat toimia lähtökohtana kaavan laadinnan aikana käytävälle keskustelulle kulttuuriympäristön arvoista, alueen paikallisesta luonteesta ja tunnuspiirteistä sekä niiden säilyttämiseen ohjaavista kaavoituksen keinoista.

K I Kulttuurihistoriallisesti arvokas kohde

Suojelumääräyksillä turvataan kohteen historiallisten ja kyläkuvallisten arvojen säilyminen. Rakennusta tai rakennuksia ei saa purkaa ilman lupaa (MRL 127.1 §). Museoviranomaiselle tulee varata tilaisuus lausunnon antamiseen ennen suojelukohteita koskevien lupahakemusten ratkaisemista.

Korjausrakentamisessa ja muissa toimenpiteissä tulee säästää rakennuksen mittasuhteisiin, julkisivumateriaaleihin ja yksityiskohtiin perustuvat tunnuspiirteet.

K II Kulttuurihistoriallisia arvoja omaava kohde

Yleiskaavamääräysten tavoitteena on rakennetun kulttuuriympäristön ja/tai kulttuurimaiseman kannalta tärkeän rakennuskannan (yksittäisten rakennusten tai pihapiirin) säilyminen. Yleensä kohde on osa A I- tai A-II - aluekokonaisuutta.

Rakennusten purkaminen saatetaan yleiskaavamääräyksellä luvanvaraiseksi (MRL § 127). Purkamislupaa harkittaessa on hyvä arvioida suunniteltujen toimenpiteiden vaikutuksia kulttuuriympäristön arvoille ja kyläkuvalle.

A I Kulttuurihistoriallisesti arvokas alue

Suojelu-, suunnittelu- ja/tai rakentamismääräyksin turvataan rakennetun kulttuuriympäristön arvojen säilyminen.

Rakentaminen tai muut toimenpiteet tulee sopeuttaa rakennetun ympäristön luonteeseen ja kulttuurihistoriallisiin tunnuspiirteisiin. On huolehdittava, että rakentaminen on sijainniltaan, mittasuhteiltaan, muodoltaan ja julkisivumateriaaleiltaan maisemaan ja kyläkuvaan sopeutuvaa.

Kyläalueiden maisemahistoriallisesti arvokkailla peltoalueilla, joissa alueen pääkäyttötarkoituksena on maatalous, tulee sallia vain maaseutumaisemaan luontevasti sopeutuvaa rakentamista, kuten maataloutta ja sen liitännäiselinkeinoja palvelevia rakennuksia tai olemassa olevaan tilakeskukseen liittyvää asuntorakentamista.

Kulttuurimaisemaa merkittävästi muuttavat toimenpiteet voidaan saattaa yleiskaavamääräyksellä luvanvaraisiksi.

A II Kyläkuvallisia tai maisemallisia arvoja omaava alue

Tavoitteena on tukea yleiskaavamääräyksillä:

- Alueella pitkään jatkuneen maankäytön synnyttämän maisemakuvan ja elinkeinotoimintaan liittyvän rakennusperinnön (ja rakennelmien) säilymistä.
- Alueen rakennuskantaan sekä muihin ympäristötekijöihin, esim. puutarhat, kivirakennelmat, puukujat, vanha tiestö tai pihanmuodostustapa, perustuvien kulttuuriympäristöarvojen säilymistä. Tarkempi arvojen määrittely voidaan tehdä asemakaavatyon yhteydessä.

Alueilla tulee pyrkiä säilyttämään ympäristön historiallinen omaleimaisuus.

Alueet kestävät muutoksia, mutta uudisrakentamisen tulee rakennustavaltaan ja sijainniltaan sopeutua olemassa olevan rakennetun ympäristön ja/tai kulttuurimaiseman luonteeseen.

Kulttuuriympäristöä merkittävästi muuttavat toimenpiteet voidaan saattaa yleiskaavamääräyksellä luvanvaraisiksi.

6 Kohdekuvaukset

Tarkemmat tiedot ja kuvaukset kohteista ja alueista löytyvät inventointikorteilta, jotka on tehty osana selvitystä ja luovutettu Mäntsälän kunnan kaavoitusyksikköön.

YLEISKUVAUS

Hirvihaara on laajojen peltoaukeiden luonnehtima maalaiskylä, joka sijaitsee vanhan yleisen maantien varrella, kuten useimmat pitäjän vanhimmista kylistä. Maatalousalueet keskittyvät Hirvihaaranjoen alangolle sekä jokeen laskevien purovarsien ympärille. Asutus on perinteisesti sijoittunut savimaiden keskeltä kohoaville loivapiirteisille kallio- tai moreenipohjaisille kumpareille ja selänteille.

Suurmaisema heijastaa maatalouden historiallista jatkuvuutta. Seudun vanha sarkapeltoalue Kylänojan siltapaikan ympäristössä on edelleen viljelyksessä, samoin viimeistään 1700-luvun alkupuolella raivatut lohkopellot koskipaikan ympärillä sekä Sukulan luona. Kylän talonpoikaisesta maanomistushistoriasta kertovat monet kookkaat talonpoikaistalot ja vanhat pihapiirit.

Hirvihaaran kyläpiiri oli jo 1600-1700-lukujen aikana laajentunut vanhan ryhmäkylän ulkopuolelle. Asutus muodosti myöhemmin kolme kyläkulmaa, vanhan eli nk. Isonkylän, sen vieressä sijaitsevan Mäkipuolen ja idässä kosken ympäristössä Koskelanmäen. Hirvihaara on säilyttänyt maalaiskylämäisyyttään, vaikka se on määritelty erillisten tiiviiden asuntoalueiden vuoksi myös kylätaajamaksi. Kosken äärellä toiminut teollisuus sekä 1900-luvulla keskivaiheilla harjoitettu asutustoiminta ja tonttien myynti näkyy Koskelanmäessä rakennetun ympäristön monimuotoisuutena. Jokimaisemissa sijaitsee myös alueen entinen suurtala, tulitikkutehtaan omistajan perustama Hirvihaaran kartano. Hirvihaaran sijainti kunnan keskeisten liikenneväylien ja keskustaaajaman läheisyydessä näkyy nykyään yhä enemmän myös eri puolille metsäympäristöihin ja peltojen reunamille nousseena omakotiasutuksena.

Palvelut ja yhteisölliset paikat ovat sijainneet asutuksen tavoin hajallaan eri kyläkulmilla, mutta aina maantien varrella. Kylän keskipiste sijaitsee kuitenkin vanhan kylätontin edustalla, tienristeyksessä.

6.1 ISOKYLÄ

Hirvihaarassa Isokylänä tunnettu kylänosa käsittää puron eli Kylänojan varrella sijaitsevan vanhan kylätontin, Sepänmäen ja Fasmannintien asutuksen. Keskiakaisperäinen kylätontti on pysynyt asuttuna, tosin vain muutaman asuntontin osalta. Tie Mäkipuolelle Kylänojan yli on pysynyt vanhalla paikallaan. Tien halkaisemasta Kylä-Mattilan (Hämäläinen nro 5) pihapiiristä on enää jäljellä pihasauna ja rakennusten perustuksia. Vanha-Finnilän tontilla (nro 4) on säilynyt maatalon pihapiiri vanhoine rakennuksineen ja Kylä-Fasmannin (Marttila nro 1) päärakennuksesta on tehty seuratalo Hirvilinna. Hirvilinnan länsipuolella on 1950-luvun puolitoistakerroksinen tyyppitalo.

Kylätontin halki kulkeeneen yleisen maantien eteläpuolelta ovat vanhat rakennukset hävinneet. Työväentalon paikalla on moderni liike- ja toimistorakennus, jossa aluksi toimi Osuusliike Väinölä. Isokylän tiheimmin rakennetut alueet keskittyvät Fasmannintien varteen ja Sepänmäen rinteille. Rakennuskanta käsittää, ulkomuseoaluetta lukuun ottamatta, pääasiassa 1900-luvun alussa ja keskivaiheilla rakennettuja, myöhemmissä korjauksissa laajennettuja tai muutoin eriasteisia ulkoasullisia muutoksia kokeneita harjakattoisia pientaloja. Hieman syvemmällä Sepänmäen juurella on entinen kartanon sivurakennus ja kulkutautisairaala sekä itsenäisesti miljöörarvoja luova Martin tilakeskus ja Pentinmäen harmaista hirsirakennuksista muodosta pientilallisen pihapiiri. Sepänmäen laella sijaitseva Kalliomäen vanha pientalo täydentää hienosti ulkomuseoympäristöä.

Sepänmäen ulkomuseolle vievän tien alkupäässä on yhtenäinen kahden jälleenrakennustalon ryhmä, molemmat ovat puolitoistakerroksisia rapattuja tyyppitaloja. Niiden kanssa samaan aikavaiheeseen kuuluu yrittäjä O. Vesalaisen betonitiilestä muurattu pulpettikattoinen verstaserakennus (1962). Vuonna 1965 sen yhteyteen perustettiin Hirvihaaran BP. Kylässä 1900-luvun jälkipuoliskolla toimineen Hirvihaaran Puusepäntehtaan rakennukset on purettu maantien reunasta, Fasmannintien länsipuolelta.

Viime vuosikymmeninä on Isossakylässä maisemakuvaa muuttanut Kylänojan varteen kasvanut puusto ja muu kasvillisuus. Kylätontin kohdalla rehevyys liittyy asutontontteihin, idässä puron vartta reunustavat istutuskoivikot. Näkymiä katkaisevat myös parin uudemman asuntontin reunoille istutetut tiheet kuusiaidat.

Kuva: Vanha-Finnilän piharakennuksia, taustalla taitekattoinen hirsinavetta.

Alue 1 Isokylä - Sepänmäki

Tyyppi	Kyläasutus; viljelymaisema; kylätontti
Arvot	Asutus- ja rakennushistoriallisia sekä maisemallisia arvoja omaava vanha kyläkeskus (H, RH, M)
Suositus	A I: Kylänojan ja maantien välinen osa vanhasta kylätontista, vanhan maantien linjaus K I: Fasmannintie – Yli-Mäkeläntie eli vanhan Nummistentien linjaus A II: Yhtenäinen peltomaisema, vanhat sarkapelлот, kylän vanha asutusrakenne, vanhat tilakeskukset ja 1800-luvun ja 1900-luvun alun pientalot

Kuvaus ja perusteet

Isossakylässä asutus juontaa keskiajalle. Kylänojaa ympäröivä kulttuurimaisema sisältää Hirvihaaran vanhat sarkapeltoalueet sekä asutushistoriallisesti arvokkaimmat kyläalueet. Vanhin asumakylä, kylätontti, sijaitsee hieman poikkeuksellisesti savimaalla puron varrella. Vanhat sarkapelлот sijaitsevat puron molemmin puolin. Sepänmäellä on syntyhistorialtaan mielenkiintoinen kylän yhteismaalle (hakamaata) 1700-luvun lopulla perustettu käsityöläisten asuntoalue, jossa on säilynyt harvinaisen paljon alkuperäisiä asuin- ja talousrakennuksia. Kylätontilla risteää vanha Helsingintie ja pohjois-etelän suuntainen kylätie, joka perustuu entiseen kulkureittiin Nummisista Hirvihaaraan ja edelleen Soukkioon.

Maankäytön historiallinen jatkuvuus kylän vanhoilla rintamailla on säilyttänyt maisematilat tasapainoisina. Maisemahistorialliset arvot ovat merkittävät etenkin, kun niitä täydentää vielä monipuolinen historiallisia kerrostumia muodostava rakennuskanta.

Kuva: Vanhaa Nummistentietä (Fasmannintie).

Kuva: Sepänmäen rinteessä on kahden jälleenrakennustalon yhtenäinen rakennusryhmä.

Kuva: Asutus on jatkunut vanhan käsityöläisalueen ympärillä. Rakennuskanta on 1900-luvun eri vuosikymmeniltä.

Kuva: Yli-Mäkeläntie vanhalta kylätontilta Kylänojan yli Mäkipuolelle.

Kohde 2 Vanha-Finnilä

- Tyyppi Maa- ja metsätalous; kylätontti
Arvot Asutus- ja rakennushistoriallisia sekä kyläkuvallisia arvoja omaava pihapiiri (H, RH, M)
Suositus K I* : Pihapiirin luonteen kannalta olennaisia ovat maatalousrakennukset, pihatiet, ja tontin liittyminen ympäristöön ilman raja-aitoja.
*Nykytila Päärakennuksessa ei ole vuosikymmeniin asuttu ja sen vuoraamattoman hirsirungon sekä liikkuneen perustuksen tila on heikentynyt. Mahdollinen uudisrakentaminen tulee tarkoin sovittaa pihapiirin luonteeseen ja paikalliseen rakennustapaan.

Kuvaus ja perusteet

Vanha-Finnilä on ainoa maalaistalon pihapiirin säilyttänyt kiinteistö asutus- ja maisemahistoriallisia arvoja omaavalla keskiaikaisperäisellä kylätontilla.

Entisen Finnilän tilan pihapiirissä rakennukset ovat asutokäytössä olevaa entistä luhtiaittarakennusta lukuun ottamatta vuoraamattomia hirsirakennuksia, jotka ovat säilyneet vanhoilta tunnuspiirteiltään, mutta käyttämättöminä ravistuneet. Rakennuksista vanhimpia on n. 1860-luvulla rakennettu päärakennus. Taitekattoinen hirsinavetta on 1930-luvulta.

Kuva: Vanha-Finnilän päärakennus.

Kohde 3 Seuratalo Hirvilinna

Tyyppi Kokoontumisrakennus; kylätontti
Arvot Paikallishistoriallisia ja kyläkuvallisia arvoja omaava rakennus (H, M)
Suositus K I

Kuvaus ja perusteet

Kylän keskiaikaisperäisellä kylätontilla on vuonna 1937 käyttöön vihitty seuratalo Hirvilinna. Sen rakennuttamisesta vastasi rakennushanketta varten perustettu Seuratalo Oy, joka luovutti valmiin talon käyttöoikeudet Voimistelu- ja Urheiluseura Hirvihaaran Verso ry:lle (perustettu vuonna 1933). Verson urheilukenttä oli vuotta aikaisemmin valmistunut Hirvihaaran kartanosta ostetulle maalle kulkutautisairaalan taakse.

Kookas harjakattoinen rakennus on alun perin ollut paikalla sijainneen Kylä-Fasmannin päärakennus, jonka uudistaminen seurataloksi tapahtui pitkälti talkootyönä. Seurataloksi rakennuksen tunnistaa sen yksityiskohdista, kuten ikkunasommittelusta, sisäänkäynnin sijoituksesta ja kuistin klassistisen tyylistä. Rakennus on ollut viime ajat vähällä käytöllä. Talonmiehen asunto on alkuperäisessä käytössä.

Seuratalon ulkoasuun ei ole tehty merkittäviä muutoksia, mutta kunnossapidon puute vaikuttaa jo rakennuksen yleisilmeeseen. Talolla on sekä sen keskeisen sijainnin että tontin historian kannalta kyläkuvallista merkittävyttä. Rakennus omaa paikallishistoriallisia arvoja kylän yhdistystoimintaan liittyvänä yhteisöllisenä rakennuksena.

Kuva: Seurataloksi 1930-luvulla uudistettu Kylä-Fasmannin päärakennus.

Alue 4 Sepänmäen käsityö museo

Tyyppi Kyläasutus

Arvot Asutus-, kulttuuri- ja rakennushistoriallisia sekä kyläkuvallisia arvoja omaava alue (H, RH, M)

Suositus A I

Kuvaus ja perusteet

Sepänmäen ulkomuseoalue on muodostettu Hirvihaaran kylän yhteismaalla sijaitsevasta käsityöläisten asuinalueesta ja siellä säilyneistä rakennuksista. Kyläläiset olivat luovuttaneet hakamaana käytetyn rinnemaan kyläsepän käyttöön 1700-luvun lopulla. Siellä asui heti alkuun myös räätäli ja suutari. Mäelle muutti 1800-luvun alussa useita muitakin käsityöläisiä, kuten puuseppä, kutoja ja kuppari.

Sepänmäestä muodostui monipuolinen palvelukeskus, josta oman kylän väki sekä kauempanakin asuvat saivat kaikki tarvitsemansa palvelut. Vuosien 1880-1920 välinen aika oli Sepänmäessä toimeliainta aikaa. Viimeisimpänä alueella toiminut seppä lopetti 1950-luvulla. Tämän jälkeen Sepänmäki oli autiona noin 20 vuotta, museon perustamiseen asti.

Museon perustamisesitys tehtiin vuonna 1968 kyläläisten toivomuksesta. Museo- ja kotiseutulautakunnan aloite eteni kunnassa ja museo avattiin 1971, lopullisen muotonsa se sai talven 1975 aikana. Sepänmäen käsityö museon alueella on kaikkiaan 24 rakennusta, joista 14 on verstaita tai muita työtiloina toimineita rakennuksia. Rakennuksissa on esillä entisajan työkaluja. Alueen rakennuksista paja (1800-l), sepän tupa (1830-l), kutojan mökki (1700-l), räätälin tupa (1894) sekä kaikki karjapihaa ympäröivät rakennukset ovat alkuperäisillä paikoillaan. Ennen museon perustamista hävinneiden mökkien tilalle on siirretty vastaavanlaiset rakennukset, kuten suutarin, puuseppän ja kupparin tuvat. Muualta on tuotu myös tyyliymly ja kahvitupa.

Kuva: Sepänmäen käsityö museon rakennuksia.

Kohde 5 Kalliomäki

Tyyppi Kyläasutus

Arvot Rakennushistoriallisia arvoja omaava kohde edustaa hyvin maalaiskylän itsellisen asumusta. (RH)

Suositus K I

Kuvaus ja perusteet

Kalliomäki sijaitsee Sepänmäen yhteismaalle perustetun käsityömuuseon reunalla. Se liittyy ajallisesti ulkomuseon rakennuskantaan ja hyvin säilyneenä täydentää miljöökokonaisuutta.

Kiinteistöllä säilynyt 1860-luvun asuinrakennus omaa rakennushistoriallisia arvoja jo pelkästään ikänsä puolesta, mutta sen lisäksi rakennus on säilynyt ulkoasunsa puolesta perinteikkäänä ja edustaa siten hyvin 1800-luvun ja 1900-luvun alun käsityövaltaista puurakentamista maaseudulla. Rakennuksessa asui pitkään puuseppä Avomeri.

Kuva: Puuseppän asuinrakennuksessa ikkunoiden otsikkona ovat puuleikkauskoristeet.

Kohde 6 Arava

Tyyppi	Kartanorakentaminen; Laitostoiminta
Arvot	Paikallishistoriallisia, rakennushistoriallisia ja kyläkuvallisia arvoja omaava entinen kartanon sivurakennus ja kulkutautisairaala (H, RH, M)
Suositus	K I: asuinrakennus ja piharakennus

Kuvaus ja perusteet

Kookas hallitsevan kattomuodon ja omaleimaisen massoittelemisen käsittävä puutalo sijaitsee saman avoimen peltomaiseman äärellä kuin Hirvihaaran kartano. Rakennuksella on sen näkyvän sijainnin sekä omaleimaisen hahmon puolesta kyläkuvallista merkittävyyttä. Talo sijaitsee myös kylän yhteisten alueiden eli urheiluseuran perustaman urheilukentän sekä matkailukohteena olevan Sepänmäen museon lähellä.

Päärakennus toimi kunnan kulkutautisairaalana n. 40 vuoden ajan. Sen jälkeen se oli Hirvihaaran urheiluseuran (Verso) omistuksessa, ja nyt yksityiskotina. Viime vuosina asutokäyttöön peruskorjatun hirsitalon muoto ja tyylipiirteet ovat säilyneet, joskin kaikki pintamateriaalit on vaihdettu uusiin.

Talo liittyy Hirvihaaran kartanon vaiheisiin, sillä se oli rakennettu kartanon sivurakennukseksi (työväen asunnoksi; hellahuoneita myös yläkerroksessa). Herman Holmberg perusti suurtilan 1905. Suomen maatilat -kirjassa kerrotaan, että 1930-luvulla tilan kaikki rakennukset olivat uusia, peräisin ajalta 1913-1920, näin oletettavasti myös sivurakennukset; tosin 1870-luvun kartassa Aravan tontti on ollut jo rakennettu. Pitkälti samanlainen kartanon rakennuttama hirsitalo, Sillakorva, on säilynyt jokirannassa (Sillankorva).

Kuva: Arava peruskorjattuna. Alkuun talo oli ollut vuoraamaton ja hirsiseinät punamullatut, kuten Sillankorvassa.

Kohde 7 Martti

Tyyppi Maa- ja metsätalous; kyläasutus

Arvot Rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja omaava tilakeskuksen pihapiiri (RH, M)

Suositus K I: päärakennus, navetta, aitta, työväenasunto, leikkimökki

Kuvaus ja perusteet

Martti on 1800-luvulla vanhan kyläpiirin tuntumaan perustettu tilakeskus, jonka vierestä kulkeva Fasmannintie pohjautuu vanhaan Nummisten kylälle johtaneeseen kulku-uraan. Kaikki pihan rakennukset ovat säilyttäneet alkuperäisen luonteensa, osittain myös rakennusmateriaalisen autenttisuuden. Kunnostukset on tehty vanhaa vaalien.

Reunapuuston ja puutarhan ympäröimä päärakennus on 1800-luvun keskivaiheilta. Rakennuksessa on alueelle tyypillisesti korkeat julkisivut ja haukkaikkunat räystäiden alla. Pihan perällä on kokonaisuutta hallitseva arkkitehtuuriltaan selkeälinjainen punatiilinavetta vuodelta 1937 (rakennusmestari Siikonen). Aittarakennus on pitkä läpikäytävän käsittävä kaksikerroksinen luhti. Puutarhaa somistaa myös pieni leikkimökki 1920-luvulta. Pihaan on siirretty entinen työväen asuinrakennus Sepänmäen rinteestä. Nämä tiloille työväen asunnoksi rakennetut asuinrakennukset ovat käyneet harvinaisiksi, mutta Martin tilalla on pihaan siirretyn lisäksi säilynyt kaksi muutakin, joista vanhempi, hirsirunkoinen on Sepänmäen etelärinteessä.

Kuva: Martin luhtiaitan konkia ja 1930-luvulla rakennettu tiilinavetta.

Kuva: Martin päärakennus.

Kuva: Martin entinen työväen asunto, joka on 2000-luvulla siirretty pihaan Sepänmäen itärinteeltä ja entisöity.

6.2 MÄKIPUOLI

Alue 8 Mäkipuoli

Tyyppi Kyläasutus

Arvot Asutus- ja rakennushistoriallisia sekä maisemallisia arvoja omaava kyläalue (H, RH, M)

Suositus A I : vanhojen maatalojen ympäristö ja vanhat sarkapellot

Kuvaus ja perusteet

Kylänojan pohjoispuolella sijaitseva Mäkipuoli on Hirvihaaran kylän vanhinta laajenemisaluetta, jonne pari taloa muutti ryhmäkylästä jo 1600-luvun puolella. Nykyiset ja entiset maatalot – Ali-Mäkelä, Yli-Eskola (Pirkkola), Puistola (ent. Ali-Eskola) ja Yli-Mäkelä - sijaitsevat peltojen ja metsäisen mäen reunavyöhykkeellä ja asuntotiloiksi myöhemmin erotetut kiinteistöt ylempänä mäen rinteessä.

Mäkiasutuksen aluerakenne on pysynyt kylämäisen tiiviinä ja vapaamuotoisena. Tiet ovat kapeita ja vanhoilla linjoillaan. Maalaistalojen pihapiireissä on vaalittu vanhaa kansanomaisista hirsirakennusperinnettä; tosin Yli-Mäkelästä vanha päärakennus on purettu ja uutta rakennettiin inventoinnin aikaan. Enemmän muutoksia on tapahtunut mäen yläosissa, josta vanhoja työväen asuinrakennuksia on hävinnyt ja korvautunut uudemmalla asunto- ja loma-asuntokannalla. Mäkiasutuksen aikaisemmasta luonteesta on vielä kertomassa Lehtolan talo Yli-Mäkeläntien varrella ja sen yläpuolella mäellä kaksi vapaa-ajan asunnoksi peruskorjattua pienasumusta (Katajisto 6:6 ja Vaahteramäki 6:12) sekä asuntokäytössä oleva, ulkoasultaan uudistunut Vierula.

Mäkipuolen ja Sepänmäen selänteiden rajaama Kylänojan viljelylaakso muodostaa vanhojen maatalojen sijoittumisen samankaltaisuuden, maankäytön historiallisen jatkuvuuden ja sitä osaltaan ilmentävän rakennuskannan puolesta maisematilaltaan vaikuttavan ja kulttuuripiirteiltään rikkaan kulttuuriympäristökokonaisuuden.

Kuva: Yli-Mäkeläntie on osa vanhaa pohjois-etelän suuntaista kulkureittiä Nummisten kylältä Hirvihaaran kylän halki pohjoiseen Soukkion suuntaan.

Nykyään tie päättyy Yli-Mäkelään. Tien varteen jää Ali-Mäkelän vanhoja maatalousrakennuksia sekä 1910-luvulla rakennettu Lehtola.

Kuva: Mäkipuolen rinteillä on kohtaa nykyään moderni tiilirakentaminen sekä pienipiirteinen puurakentaminen. Eroja pehmentää viherympäristön monimuotoisuus ja pihojen vapaamuotoinen liittyminen ympäristöönsä ja naapuritontteihin.

Kuva: Mäkipuolen kylätie nousee asutuksen lomassa mäen laelle.

Kohde 9 Ali-Mäkelä

Tyyppi Maa- ja metsätalous; kyläasutus

Arvot Asutus- ja rakennushistoriallisia sekä kyläkuvallisia arvoja omaava tilakeskuksen pihapiiri (H, RH, M)

Suositus K I: päärakennus, 1800-luvun hirsirakennukset

Kuvaus ja perusteet

Ali-Mäkelä sijaitsee vanhojen sarkapeltojen reunalla. Pihapiirissä on edelleen paljon rakennuksia, joskin monet vanhimmista hirsirunkoisista ulkorakennuksista on uudistettu uudempaa käyttötarkoitusta varten esim. oviaukkojen osalta. Asuinrakennus on rakennettu vaihteittain 1700- ja 1800-luvulla. Rakennus näkyy hyvin vanhalle maantielle peltomaisen yli. Ikkunoiden yläpuoliset koristeet ovat 1970-luvun lisäyksiä.

Mäkipuolen etelärinne on Hirvihaaran vanhaa 1600-luvulla asutettua aluetta, jossa aluerakenne on pysynyt kylämäisen tiiviinä. Lisäksi tilakeskuksissa on vaalittu vanhaa kansanomaista hirsirakennusperinnettä. Ali-Mäkelässä on viime vuosisadan aikana tehtyjen muutosten jälkeenkin pihakokonaisuus, joka, vaikka alkuperäistä pihapiiriä väljempänä, muistuttaa vielä maatilojen pihapiirien aikaisemmasta rakennusten määrästä ja ahtaudesta.

Kuva: Ali-Mäkelän pihatie. Osa tilan talousrakennuksista reunustaa myös kylätietä.

Kuva: Ali-Mäkelän päärakennus (ikkunoiden yläpuoliset koristeet ovat myöhempiä lisäyksiä).

Kuva (oik.): Päärakennus kuvattuna vanhalta kylätontilta. Edustalle jää tien varresta hävinneen Kylä-Mattilan sauna.

Kohde 10 Puistola

Tyyppi Maa- ja metsätalous; kyläasutus
Arvot Asutus- ja rakennushistoriallisia sekä kyläkuvallisia arvoja omaava pihapiiri (H, RH, M)
Suositus K I

Kuvaus ja perusteet

Puistola on Ali-Mäkelän ohella kylänosan ensimmäisiä rakennuspaikkoja. Päärakennus, joka on vanhimmilta osin mahdollisesti 1700-luvulta, oli 1930-luvulle saakka (Ali-)Eskolan päärakennuksena ja sen jälkeen asuntotilana. Päärakennus toimi myös jonkin aikaa Hirvihaaran koulun aputiloina. Pitkään tyhjiällä ollut rakennus kunnostettiin 1990-luvun lopulla vakituiseen asutokäyttöön. Pihapiirissä on päärakennuksen lisäksi hirrestä salvotut sauna ja vanha karjasuoja lautaseinäisellä liiteriosalla. Nykyisten omistajien aikana on pihapiiriin palautettu sieltä 1930-luvulla Ali-Eskolaan siirretty luhtiaitta.

Puistolan vanhat kunnostetut hirsirakennukset sekä puoliavoimeksi puistometsäksi avattu pihaympäristö uusin käsin ladotuin kiviaidoin rikastuttavat Mäkipuolen kyläkuva.

Kuva: Puistolan vanha päärakennus on kunnostettu vanhaan tyyliin.

Kohde 11 Pirkkola (Yli-Eskola)

Tyyppi Maa- ja metsätalous; kyläasutus

Arvot Asutus-, kulttuuri- ja rakennushistoriallisia sekä kyläkuvallisia arvoja omaava kohde (H, RH, M)

Suositus K I: aitat ja päärakennus

Kuvaus ja perusteet

Mäkipuoli on Hirvihaaran vanhaa viimeistään 1600-luvulla asutettua aluetta, joka on pysynyt kylämäisen tiiviinä. Mäkipuolen etelärinne tilakeskuksineen on Hirvihaaran vanhimman viljelymaiseman maisemallisesti herkkää reunavyöhykettä.

Entisen Yli-Eskolan, nykyään Pirkkolan tilaa, vanhasta pihapiiristä on säilynyt neljä erilaista – luhtiaitta, otsa-aitta, korkea ja matala yksinäisaitta - aittarakennusta 1700- ja 1800-luvuilta. Vaiheittain rakennetun päärakennuksen vanhin osa saattaa olla 1700-luvun lopulta. Kerroksisuudesta huolimatta talossa erottuvat paikalliset talonpoikaistalon ominaispiirteet, kuten pitkä seinälinjaltaan korkeahko harjakattoinen hahmo. Hirsinavetan pitkällä ehjällä peltomaisemaan avautuvalla julkisivulla on maisemallista merkittävyyttä.

Kuva: Entinen Yli-Eskolan (nykyään Pirkkola) päärakennus ja aittariviä.

6.3 KOSKELANMÄKI

Hirvihaaran kylänpiiri oli laajentunut jo varhain 1600-1700-lukujen aikana vanhan ryhmäkylän ulkopuolelle. Asutus muodosti kolme kyläkulmaa, vanhan eli nk. Isonkylän, sen vieressä sijaitsevan Mäkipuolen ja idässä kosken ympäristössä Koskelanmäen. Isokylä ja Mäkipuoli ovat kehittyneet maatalouden ja siihen liittyvien sivuelinkeinojen pohjalta. Koskelanmäellä on vaikuttanut kosken partaalla toimineet teollisuuslaitokset sekä Hirvihaaran kartanon kulloisenkin omistajan harjoittama rakennus- ja maakauppatoiminta. Kyläkulman nimessä on säilynyt myös viittaus Koskelan taloon, jonka tontille tiilirunkoinen tulitikkutehdas rakennettiin 1920-luvulla.

Vesivoimalla toimineet mylly ja saha olivat tyypillisiä maaseudun teollisuuslaitoksia. Hirvihaarassa molemmat laitokset olivat yhteen aikaan 1800-luvulla pitäjän tehokkaimpia. Sen sijaan 1870-luvulla perustettu tulitikkutehdas edusti perustamisaikanaan maaseudulla uutta teollisuuden haaraa. Tehtaasta tuli merkittävä työnantaja, jolla parhaimmillaan oli yli 80 työntekijää. Tämä vaikutti myös muun yritystoiminnan sijoittumiseen. Kyläkulmalla on toiminut kolme kauppa; Aleniuksen (Rno 5:27) ja E-liikkeen liikerakennukset (Rno 5:57) ovat säilyneet, mutta ulkoasultaan uudistuneina. Tehtaan työväkeä varten jokirannassa oli muutamia työväen asuntoja, mutta merkittävä osa työväestä asuin lähiseudun kylissä tai kirkonkylässä.

Asutus pysyi pitkään maantien varrella, peltomaiden ympäröimillä mäenkumpareilla. Rakennustoiminnan siirtyminen peltomaalle alkoi viime sotien jälkeen. Ensin rakentui Invalidikylä ja seuraavaksi pientaloja tuli kosken itärannalle Hirvihaaran kartanoa omistaneen Helsingin kaupungin harjoittaman tonttikaupan myötä. Maalaiskylän rakennustavasta poikkeavat tiiviit omakotialueet ovat itsenäisiä rakennettuja osakokonaisuuksia, jotka kuitenkin ovat laajoille peltoaukeille alisteisia eivätkä nouse kyläkuvallisesti merkittäviksi. Maalaiskylälle luonteenomainen talorypäs löytyy Kuntomajantien varrelta, koulun läheltä. Mutkitellen kallioisen ja metsäisen mäenkumpareen sekä laajan peltoaukean reunavyöhykkeellä kulkevan tien varrella on puutaloja 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alkupuolelta, sekä Kotiahon tilakeskus.

Kuva: Kosken takana näkyvistä taloista, alkuperäisessä tai uudistetussa ulkoasussaan, muodostuu niiden samankaltaisen hahmon ja kattomuodon osalta tasapainoista rakennettua ympäristöä koskimaisemaan.

Kuva: Maisema Mäkipuolen suunnalta Koskelanmäelle. Koulut ja pientalot näkyvät metsän ja pellon reunavyöhykkeeltä.

Alue 12 Mylly ja kivisilta

Tyyppi Teollisuus; Liikenne

Arvot Kyläkuvallisia ja historiallisia arvoja omaava vanha myllypaikka rakennuksineen sekä vanhan maantien kivisilta (H, M, RH); koskiympäristö on voimassa olevassa Uudenmaan maakuntakaavassa seudullisia arvoja omaava kulttuuriympäristö

Suositus A I: Koskimaiseman teollisuushistoriallinen luonne

K I: kivisilta ja myllyaltaan kivirakenteet, hirsi- ja lautarunkoinen myllyrakennus pelastettavilta osin

Kuvaus ja perusteet

Hirvihaaranjoen koskimaisemassa näkyy jälkiä pitkästä myllyperinteestä sekä uittotoiminnasta. Kyläyhdistys on vuosittain kunnostanut kosken ympäristöä, mutta itse mylly- ja saharakennus jää eteen kasvaneen puuston taakse piiloon. Myllyaltaan seinämät ovat jyrkeistä graniittikvaadereista. Komeaa kivityötä edustaa myös historiallisen Helsingintien kaksiaukkoinen kivisilta 1900-luvun alkuvuosilta (1904).

Ensimmäinen maininta Hirvihaaran vesimyllystä on vuodelta 1587 (sijainti epävarma). Vuonna 1787 kylälle perustettiin uusi tullimylly, joka oli kahden kiviparin siipiratasmylly. Seuraavan vuosisadan alkupuolella Hirvihaaran mylly oli jauhatusteholtaan pitäjän paras. Myllyssä oli kaksi vesiratasta ja kaksi kiviparia. Vesimyllyn koneistus uusittiin 1905 (ehkä turbiini), minkä jälkeen myllyn teho oli suurempi kuin pitäjän höyrymyllyissä. 1920-luvulla myllyn omisti Hirvihaaran mylly-sahayhtymä.

Myllyssä jauhettiin viljaa aina 1970-luvulle saakka. Rakennuksessa on jäljellä koneistusta, mutta rakennuksen ja koneistuksen tila on huonontunut. Sahakatos on romahtanut joen puolelta. Saha- ja myllyrakennuksen lisäksi tontilla on myllärin asuntona ollut jälleenrakennustalo ja ulkorakennuksia.

Kuva: Myllyrakennuksen rakennusvuosi ei selvinnyt lähteistä. Kivijalasta löytyi kuitenkin vuosiluku 1901. Kuvan ulkopuolelle jää lautarunkoinen osa myllystä (ehkä lähteissä mainittu vehnämylly 1930-luvulta, vanhassa hirsirakennuksessa jauhettiin rehuviljat) sekä kattorakenteiltaan romahtanut saahan liittynyt katos.

Kuva: Kivisilta, taustalla tulitikkutehdas. **Kuva (oik.):** Myllyaltaan reunoilla sekä sen ja kosken välillä on lohkokivilatomuksia.

Kohde 13 Tulitikkutehdas

Tyyppi	Teollisuusrakennus
Arvot	Rakennushistoriallisia arvoja omaavaa teollisuuden tiiliarkkitehtuuria 1920-luvulta; Pitäjän teollisuushistorian kannalta merkittävä rakennus sekä kyläkuvallinen tunnusmerkki (H, RH, M); koskiympäristö on voimassa olevassa Uudenmaan maakuntakaavassa seudullisia arvoja omaava kulttuuriympäristö
Suositus	K I* (pelastettavilta osin); jää A I-alueelle
*Nykytila	Tehdasrakennuksen kunto on näkyvästi heikentynyt, rakennus oli ennen 2000-luvulla aloitettuja korjauksia parisen vuosikymmentä tyhjillään, ja nyt tulipalon jäljiltä noin puolet rakennuksesta on ollut joitakin vuosia katotta.

Kuvaus ja perusteet

Hirvihaaran tulitikkutehtaan suuri punatiilirakennus, tai osa siitä, olisi kunnostettuna ja käytössä vaikuttava kylän tunnusrakennus, lisäarvo komealle koskimaisemalle. Rakennus on valmistunut 1926. Aikaisempi puurunkoinen tehdasrakennus sijaitsi vastarannalla, Valko-Villan ja nykyisen Wisa-kodin välillä.

Mäntsälässä toimi 1900-luvun alussa kaikkiaan seitsemän tulitikkutehdasta, niistä vanhin oli Hirvihaaran tehdas. Hirvihaaran lisäksi on Saaren kartanon alueelle säilynyt entisiä tulitikkuteollisuuden rakennuksia, sielläkin muutettuina korjaamohalleiksi.

Teollisuudenhaara oli yli 60 vuotta hallitsevana piirteenä Mäntäsälän seudun teollisuuselämässä. Ensimmäisen ms:n aikana pitäjän tulitikkutehtaiden valmistusmäärä käsitti lähes puolet koko maan tuotannosta. Hirvihaaran ja Saaren tehtaita kehitettiin ajan vaatimusten mukaisesti, mutta nekin sortuivat lopulta ruotsalaisen tuotanto- ja kauppapolitiikan edessä. Pisinpään säilyi trustin otteilta Saaren tehdas, yhteen aikaan ainoa tulitikkutehdas maassamme, joka ei kuulunut ruotsalaisten hallintaan.

Kuva: Tulitikkutehdas on 1920-luvulle tyyppilinen punatiilirakennus klassistisin tyylipiirtein.

Kohde 14 Valko-Villa

Tyyppi Asuminen; Tehtaanjohtajan asuinrakennus
Arvot Kyläkuvallisia ja rakennushistoriallisia arvoja omaava rakennus (RH, M); koskiympäristö on voimassa olevassa Uudenmaan maakuntakaavassa seudullisia arvoja omaava kulttuuriympäristö
Suositus K I: päärakennus; sisältyy A I-alueeseen

Kuvaus ja perusteet

Kookas koristeellinen huvilatyylin puurakennus 1800-luvun jälkipuolelta hallitsee Hirvihaarankosken itärannan maisemia.

Rakennus on entinen tehtaanomistajan yksityiskoti 1800-luvun loppupuolelta. Alkuperäisen käyttötarkoituksen puolesta rakennus liittyykin pitäjän historiassa hyvin merkittävään teollisuudenhaaraan eli tulitikkuteollisuuteen.

Kuva: Valko-Villa.

Kohde 15 Wisa-koti

Tyyppi Laitosrakentaminen; yksityinen hoivakoti
Arvot Kyläkuvallisia ja rakennushistoriallisia arvoja omaava jälleerakennuskauden hoitolaitosrakennus; (RH, M) koskiympäristö on voimassa olevassa Uudenmaan maakuntakaavassa seudullisia arvoja omaava kulttuuriympäristö
Suositus K I: päärakennus

Kuvaus ja perusteet

Wisa-kodin päärakennus edustaa hyvin viime sotien jälkeiselle asuntorakentamiselle tyypillistä rakennustyyppiä eli harjakattoista, julkisivuiltaan rapattua, tällä kertaa lautarunkoista, pienkerrostaloa. Merkittävältä ulkoasullisilta muutoksilta säästyneen rakennuksen suunnitteli rakennusmestari Heikki Siikonen. Kohde oli suunniteltu sotainvalidikodiksi, ja sen ideoi ja rakennutti SPR:n toimintaan aktiivisesti osallistunut kartanonrouva Dagmar Ramsay. Rakennuksella on mielenkiintoinen historia pitkäaikaisena yksityisenä hoivakotina ja NMKY:n kurssikeskuksena. Hoivarakennus on yksi esimerkki siitä, miten kartanot välillisesti tai suoraan vaikuttivat kylien elinkeinotoimintaan ja rakennetun ympäristön luonteeseen.

Rakennus itsessään ja sen näkyvä rannesijainti sekä tien reunassa tilanjakajana toimiva kuusirivi muodostavat tieympäristöön vahvat kyläkuvalliset elementit.

Kuva: Wisa-kodin päärakennus.

Kohde 16 Hirvihaaran koulu

Tyyppi Julkinen palvelurakentaminen; Kunnallinen opetusrakennus
Arvot Kyläkuvallisia ja rakennushistoriallisia arvoja omaava puukoulu ja kivikoulu (RH, M)
Suositus K I: puu- ja kivikoulu; sisältyvät A II -alueeseen

Kuvaus ja perusteet

Hirvihaaran kylällä on säilynyt 1900-luvun alkuvuosina rakennettu maalaiskansakoulu sekä suurten ikäluokkien tarpeeseen rakennettu 1950-luvun kivikoulu. Molemmilla opetusrakennuksilla on niiden julkisivujen säilyneisyyden puolesta rakennushistoriallisia arvoja. Rakennukset ilmentävät edustavasti kahden eri aikakauden keskusjohtoista koulurakentamista.

Kookkaat rakennukset sijaitsevat vanhimpiin kyläalueisiin ulottuvan peltoaukean reunalla.

Kuva: Puukansakoulu.

Kuva: Kivikoulu.

Alue 17 Koulun seudun tienvarsiasiatus

Tyyppi Kyläasutus; tienvarren asutusrypäs

Arvot Koulun seudun tienvarsiasiatuksella on kyläkuvallisia arvoja (M)

Suositus A II: Tiivis pienimittakaavainen raitti; Aimola ja Kotiaho

Tila: Rakennettu ympäristö ja kyläalueen luonne ei kestä tien leveyttä tai korkoa kasvattavia korjauksia, koska taloja on aivan tien reunassa sekä alapuolella.

Kotiahon arvoja heikentää käyttämättömyydestä ja osin ilkevästä seurauksena ollut vanhakantaisen pihapiirin ulkorakennusten jo pitkälle päässyt ränsistyminen.

Kuvaus ja perusteet

Koulun ohi kulkeva tie, Kuntomajantie, on Hirvihaaran vanhimpia kyläteitä. Se johtaa pohjoiseen, viimeistään 1600-luvulla perustetulle Sukulan kantatalolle, ja sieltä eteenpäin takamaiden torppari- ja uudisasutusalueelle.

Hirvihaaran koulurakennukset ja koulun lähialueen pienimittakaavainen tienvarsiasiatus muodostavat vanhimpaan kyläasutukseen liittyvälle peltoaukealle rakennettua maisemareunaa.

Kohdealueella on säilynyt alkuperäistä rakennuskantaa 1800-luvulta ja 1900-luvun alkupuolelta. Tie varrella on sekä kunnossa pidettyjä, hyvin rakennusaikaansa edustavia puurakennuksia että julkisivuiltaan uudistettuja tai kunnoltaan heikentyneitä asuin- ja ulkorakennuksia. Aimolan pientalo ja leikkimökki ovat 1900-luvun alun asussaan säilyneitä puurakennuksia. Kotiahon pihapiirillä on sijaintinsa sekä perinteikkään päärakennuksensa puolesta kyläkuvallista merkittävyyttä.

Kuva: Näkymä vanhan kansakoulutalon piha-alueelta Aimolan ja Niinimäen talojen suuntaan.

Kuva: Aimola (1919) ja Niinimäki (1920-l) pihapiireineen luovat miljöörvoja vanhan koulun ympäristöön.

Kuva (vas.): Lehtolassa pieni puutalo on jäänyt tien alapuolelle.

Kuva (oik.): Kuoppalassa rakennukset ovat tien ja kallion välisellä ahtaalla tontilla. Asuintalo on rakennettu vaiheittain, vanha osa on 1890-luvulta.

Kuva: Kotiaho sijaitsee tienristeyksessä tienäkymien maisemapisteinä.

6.4 HIRVIHAARAN KARTANON SEUTU

Hirvihaaran kartano sijaitsee laajan peltoaukean laidalla, Hirvihaaran kantakylän ulkopuolella. Kartano on rakennettu Hirvihaaranjoen (Mustijoen) mutkaan syntyvälle niemekkeelle, Lukkukosken yläpuolelle. Puukujanne johtaa kartanon päärakennukselle, jonka erottaa peltojen takaa aina Hirvihaarantieltä saakka. Kylän viljelymaiden äärevyys avautuu vaikuttavalla tavalla Kartanon kautta kiertävälle Kartanonlenkille.

Vuodesta 2000 kartano on toiminut NEXT Hotelsin kokous- ja ravintolatiloina. Kiinteistö käsittää pääpihan, sitä ympäröivät puistoalueen sekä pihatietä ympäröivät entiset peltolohkot. Kylätien varteen jäävä kartanon entinen lohkokivistä rakennettu navetta (n. 1915) on eri kiinteistöä, samoin jokirannassa sijaitseva työväen asunto (Sillankorva) sekä toisesta asuntopihasta jäljellä olevat piharakennukset (Puistola).

Kartanonlenkki on Lassilaan johtanut tilustie. Sen varrelle jäävissä metsäsaarekkeissa on 1920-luvun ja 1940-luvun pientalot. Kartanon kantatilan eli Lassilan entisellä asuntotontilla on kaksi taloa. Ala-Lassilan korjauksissa uudistunut päärakennus on 1800-luvun lopulta.

Kuva: Tehdaskäytössä oleva kartanon kivinavetta.

Alue 18 Hirvihaaran kartanoympäristö

Tyyppi	Kartanorakentaminen
Arvot	Rakennustaiteellisia arvoja omaava suurtilan päärakennus; maisemallisia arvoja luova puutarhaympäristö, jossa on säilynyt yksittäisiä vanhoja piharakennuksia; alueen teollisuushistoriaan liittyvä suurtila (RH, M, H)
Suositus	K I: päärakennus, autotalli, ulkokuone; A I: Maisemassa hyvin näkyvät elementit kuten puukujanne, Kartanonlenkin siltaympäristö, Sillankorva ja entinen kivinavetta)

Kuvaus ja perusteet

Mäntsälän nuorimpiin kartanoihin lukeutuva Hirvihaara eroaa syntyhistorialtaan vanhoista säterikartanoista, sillä se on muodostettu suurtilaksi ostamalla hankittuja tiloja yhdistämällä 1900-luvun alkuvuosina. Perustajana oli tehtailija Helmer Holmberg. Kartano liittyy Hirvihaarassa aloittaneen Mäntsälän ensimmäisen tulitikkutehtaan vaiheisiin, lisäksi kartanon tiloissa on toiminut Helsingin kaupungin miesten vanhainkoti ja viime sotien aikaan toipilaskoti.

Hotellina toimivan kartanon pihapiirissä on Holmbergin aikaisista rakennuksista jäljellä 1990-luvulla entisöity päärakennus ja pyramidikattoinen autotalli (vastaavia puurunkoisia rakennettu kylän taloihin), vanhassa asussaan oleva lautaseinäinen ulkokuone sekä viinikellariksi 1990-luvulla uudistettu maakellari.

Kuva: Päärakennukselle johtava lehmuskuja.

Kuva: Päärakennus.

Kuva: Pyramidikattoisia piharakennuksia: taustalla vanhat ulkokuone ja autotalli, edustalla uusi jätekatos.

Kohde 19 Sillankorva

Tyyppi Kartanorakentaminen

Arvot Rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja omaava hirsitalo

Suositus K I

Kuvaus ja perusteet

Hyvin säilynyt Sillankorvan hirsitalo 1910-luvun lopulta kuuluu Hirvihaaran kartanon kulttuuriympäristökokonaisuuteen. Vuonna 1954 yksityiselle myyty rakennus lienee ollut kartanon työväen asuntona. Se on mahdollisesti kartanon perustajan insinööri Herman Holmbergin suunnittelema (Suomen omakotiasutus, Uusimaa, 1971). Laajapintainen hallitseva katto ja julkisivujen symmetriahakuisuus ovat 1900-luvun alkupuolen ruotsalaisesta huvilarakentamisesta saatuja vaikutteita. Samaan tyyliin oli rakennettu kaksi muuta kartanon sivurakennusta. Niistä vain toinen on säilynyt (ks. kohde 6: Arava).

Kuva: Sillankorvan asuinrakennus. Sen ja vuonna 1964 valmistuneen betonisillan välillä on ollut nykyistä enemmän rakennuksia.

6.5 VANHA MAANTIE ja TIENVARREN YKSITTÄISKOHTEET

Taloista, jotka sijaitsevat vanhan Helsingintien I. Hirvihaarantien maisemissa, mutta jäävät hieman erilleen kylän vanhoista keskuksista, on valittu kohteiksi Lainela, Eerola ja Mäki-Mattila Isonkylän länsipuolelta sekä Nybacka ja Linnamäki kosken itäpuolelta.

Lisäksi tarkastellaan kahta viime sotien jälkeen rakentunutta, mutta taustoiltaan ja rakennustavaltaan erilaista asuinalueita, joista toinen on taajaan rakennettu Invalidikylä asuinalue ja toinen asunto- ja viljelystiloja käsittävä Rotintien ja Eskolantien maaseutualue.

Kuva: Mäki-Mattilan ja Eerolan talot ovat viljelymaiseman reunavyöhykkeellä toistuvia niin kulttuuri- kuin luonnonympäristön ominaisluonnetta korostavia ympäristötekijöitä.

Kohde 20 Tie nro 1456

Tyyppi Liikenne;

Arvot Historiallinen maantie

Suositus K I: Tien korjaaminen ei saa heikentää ympäröivän rakennetun kulttuuriympäristön arvoja.

Kuvaus ja perusteet

Tie nro 1456 on vanha, 1680-luvulla rakennettu yleinen maantie, jota tarvittiin yhdystieksi sisämaasta Helsinkiin, vuonna 1648 perustettuun Uudenmaan ja Hämeen läänin uuteen hallintokeskukseen.

Maantie kulkee koillisen-lounaan suunnassa Hirvihaaran viljelymaiseman halki. Se on vuosisatojen ajan ollut hirvihaaralaisten tärkein liikenneväylä. Kylän vanhimmat asuinalueet, palvelut ja myöhempi taajamarakentaminen jää tien varteen tai aivan sen tuntumaan. Koskelänmäellä ja Isossakylässä maantie on ollut samalla kylän raittina.

Vanhaa mutkaista Helsingintietä perusparannettiin mm. 1920-luvun lopulla, mutta kohdealueella tie kulkee edelleen vanhassa tiekäytävässä. Hirvihaarassa tie ylittää kosken vanhan 1904 rakennetun kaksiaukkoisen kivisillan kautta.

Kohde 21 ent. Mäki-Mattila

Tyyppi Maa- ja metsätalous; tie- ja viljelymaisema
Arvot Asutushistoriallisia, rakennushistoriallisia arvoja omaavat
kivinavetta ja vanha päärakennus; maisemallisena
tunnusrakennuksena oleva kivinavetta (H, RH, M)
Suositus K II: Kivinavetta, päärakennus; sisältyy Isonkylän A I-alueeseen

Kuvaus ja perusteet

Kahdeksi eri kiinteistöksi jaettu Mäki-Mattila (Vanha-Mattila ja Jannela) on Hirvihaaran Mattilan kantatalon osatalo, joka on perustettu nykyiselle paikalleen jo paljon ennen isojakoa. Pihapiirissä on jäljellä tarkastelualueella harvinaisempi graniittikvaadereista rakennettu taitekattoinen kivinavetta 1920-luvulta sekä talonpoikaisen olemuksensa säilyttänyt, peruskorjattu päärakennus, joka on yksi 1830-luvulla syttyneestä kyläpalosta säilyneitä rakennuksia.

Poikittain maiseman pääsuuntaukseen nähden sijaitseva pitkä kivinavetta on tiemaisemassa merkittävä tilanjakaja.

Kuva: Kivinavetta.

Kuva: Vanha päärakennus.

Kuva: Kylänojaa ympäröivä pitkä kapea peltoaukea sekä vanhalle maantielle työntyvä Mäki-Mattilan kivinavetta.

Kohde 22 Eerola

Tyyppi Tilakeskus

Arvot Maisemallisia arvoja luova tilakeskus; rakennushistoriallisia arvoja omaava pihapiiri (M, RH)

Suositus K II: pihapiiri; sisältyy Isonkylän A I-alueeseen

Kuvaus ja perusteet

Eerola, kantatalo, on perustettu 1800-luvulla nykyiselle paikalleen. Päärakennus on vanhimmilta osin 1800-luvulta, sivummalla sijaitsee kookas punatiilinavetta (1934) ja tien reunaan jää hirsinen pikkuaitta (1742). Sisäpihalla on pitkä luhtiaitta-liiteri rakennus sekä sauna. Päärakennusta on laajennettu ja sen tyyliä on muokattu eri vaiheissa.

Alueelle ominaisen rakennustavan mukaisesti tilakeskus sijaitsee viljelysten keskeltä kohoavalla pienellä mäenkumpareella. Talouskeskusta luonnehtiva puistomaisuus syntyy väljänä pidetystä reunapuustosta sekä ryhmiksi tai riveiksi sommitelluista erilajisista puuryhmistä. Etelästä tullessa saavutaan Eerolan kohdalla maisemallisesti hienoon loivapiirteisten metsäisten selänteiden rajaamaan purolaaksoon, jossa sekä peltojen keskellä virtaava Kylänoja että vanha Helsingintie kulkevat melko pitkään rinnakkain.

Kuva: Eerolan päärakennus.

Kuva: Eerolan sauna ja aittarakennus.

Kuva: Kylänojan peltomaisemia, oikealla näkyy Mäki-Mattilan kivinavetta ja sen edustalla Eerolan talo.

Kohde 23 Lainela

Tyyppi	Tilakeskus: päärakennus ja karjarakennus
Arvot	Maisemallisia arvoja luova tilakeskus; rakennushistoriallisia arvoja omaava tilakeskus (M, RH)
Suositus	K I; Päärakennus ja navetta, autotalli

Kuvaus ja perusteet

Lainelan tilakeskus on perustettu 1890-luvulla nykyiselle paikalleen Oskari Laineen toimesta; Laine oli valtiopäivämies, kansanedustaja ja kunnallisneuvos. Tilakeskuksen perustamisajalta on säilynyt huvilatyylinen päärakennus sekä alitupa. Tilan entinen 1920-luvulla rakennettu navetta on arkkitehtuuriltaan ajan hengen mukainen, tiilestä muurattu ja tyylipiirteiltään klassistinen; Lainelassa rakennus on tehty betonitiilistä, kuten monet muutkin tarkastelualueen 1900-luvun alkupuolen karjarakennuksista.

Tilakeskuksella on maisema-arvoja luova paikka historiallisen maantien reunalla pohjoisilta tuulilta suojaavan mäkialueen eteläpäässä, pelloiksi raivattujen alavampien saviperäisten maiden keskellä. Pihapiirin edustavuutta lisää sen monipuolinen piha- ja reunapuusto sekä tyylipiirteiltään hyvin säilyneet päärakennus ja navetta. Talon vanha lautarunkoinen ja pyramidikattoinen autotalli on samankaltainen kuin kartanossa.

Kuva: Havupuiden katveessa sijaitseva Lainelan päärakennus vetää katseet puoleensa.

Kuva: Lainelan betonitiilinavetta.

Kuva: Pyramidikattoa on käytetty kylän talojen piharakennuksissa, Lainelassa autotallin kattomuoton

Alue 24 Rotintie - Eskolantie

Tyyppi	Maa- ja metsätalous
Arvot	Asutushistoriallisia ja maisemallisia arvoja omaava asutusalue (M, H)
Suositus	A II: Tavoitteena vaalia alueellista eheyttä: jälleenrakennuskauden puolitoistakerroksisten asuintalojen ja samankaltaisten piharakennusten luonnehtima viljelymaisema ilman puukujanteita

Kuvaus ja perusteet

Kylänojan yläjuoksulla sijaitsevat laajat tasaiset tai hyvin loivasti viettävät peltoalueet liittyvät idempänä Isonkylän peltomaisemiin. Alueen halki kulkevat kylätiet – Rotintie ja Eskolantie - ovat olleet vaatimattomina kulku-urina olemassa jo 1800-luvun jälkipuolella. Samalta ajalta ovat myös vanhimmat peltomaat sekä asuinpaikat alueen itäosissa. Nykyinen asutusrakenne on peräisin viime sotien jälkeiseltä ajalta, jolloin eri kantataloihin kuuluvalla alueelle perustettiin mm. asutustiloja siirtokarjalaisille.

Rotintien ja Eskolantien ympäristössä sijaitsevien viljelys- ja asuntotilojen rakennustavan samankaltaisuus, niin rakennusten kuin pihapiirien muodostuksen osalta, on maisemakokonaisuutta luonnehtiva kyläkuvallinen ominaispiirre. Hallitsevana aikatasona on jälleenrakennuskausi, sillä muutamat ennen sotia rakennetut pientalot eivät niihin tehtyjen korjausten jälkeen juurikaan eroa alueen 1940- ja 50-luvun taloista.

Kuva: Rotintien tasaista ja avaraa peltomaisemaa sekä harvakseltaan tien varteen rakentunutta perushahmoltaan samankaltaista rakennuskantaa.

Kuva: Eskolantien taloryppäissä on enemmän ajallista kerroksellisuutta. Kuvassa näkyvä kolmen talon rypäs käsittää vanhan mahdollisesti jo 1800-luvulla rakennetun Käkelän talon sekä 1930- ja 40-luvuilla rakennetut puolitoistakerroksiset talot.

Kohde 25 Linnamäki (nyk. Toukola)

Tyyppi Maa- ja metsätalous; tie- ja viljelymaisema
Arvot Rakennushistoriallisia arvoja omaava tilakeskus (RH)
Suositus K II (päärakennus, luhtiaitta)

Kuvaus ja perusteet

Linnamäen pihapiiri sijaitsee metsikön takana, selvästi ympäristössä erottuvalla mäellä, eikä muiden vanhan maantien varteen jäävien maalaistalojen tapaan avaudu tiemaisemaan. Linnamäen on perustanut ja päärakennuksen rakennuttanut herastuomari J. H. Peltonen nuorimmalle pojalleen vuonna 1880. Maisemallisesti Hirvihaaran kylään kuuluva talo sijaitsee Mäntsälän kylän puolella.

Omenapuutarhan reunalla oleva hirsirunkoinen päärakennus on ajan saatossa saanut uutta ilmettä ulkoasuunsa. Rakennus on seinälinjaltaan korkea kuten muutkin kylän vanhoista talonpoikaistaloista, mutta muutoin ulkoasussa on 1930- ja 40-luvuille viittaavaa tyyliä, kuten lyhyet räystäät, yhtenäinen kapeista laudoista tehty vaakalaudoitus, ikkunoiden puitejaot rakennuksessa ja umpikuistissa sekä katon pienet pulpettikattoiset lyhdyt.

Pihapiirissä, taloa vastapäätä, on säilynyt aittarakennus, jossa on lautavälillä yhdistetty pikkuaitta (1774) ja kaksikerroksinen luhtiaitta (1845). Alun perin talouskeskukseen kuului myös pihatien varressa oleva vanha sauna sekä 1915 valmistunut betonitiilinavetta. Talon eteläpuolella on kivimuurein terassoitu rinnepuutarha.

Kuva: Linnamäen päärakennus.

Kuva: Linnamäen aitta-liiteri -rakennus.

Kohde 26 Nybacka

Tyyppi	Maa- ja metsätalous; tie- ja viljelymaisema
Arvot	Maisemallisia ja rakennushistoriallisia arvoja omaava tilakeskus peltojen ympäröimänä, vanhan maantien reunassa (M, H, RH)
Suositus	K I (pihapiiri, etenkin päärakennus, autotalli, luhti ja navetta)

Kuvaus ja perusteet

Talouskeskus muodostaa itsenäisen rakennetun maisemakohdan tasaisten savimultapeltojen keskelle, vanhan maantien varteen. Idässä ja lännessä näkyy tiiviisti rakennettuja omakotialueita.

Maatalon rakennukset ryhmittyvät säännöllisen suorakaiteen muotoisen pihan kolmelle reunalle. Päärakennus (1910-luku) on keskellä ja sen länsipuolella säterikattoinen betonitiilinavetta (1927) sekä itäpuolella luhtiaitta ja aumakattoinen autotalli 1920-30-luvulta (vastaava lautarunkoinen löytyy Lainelan pihapiirissä ja koristeellinen rapattu esikuva Hirvihaaran kartanon pihapiiristä). Vanhaa hirsirunkoista luhtirakennusta on jatkettu taakse rakennetulla lautaseinäisellä liiterillä, kuten alueella on ollut tapana.

Päärakennuksessa on säilynyt alkuperäinen, hieman tavanomaisesta maalaistalosta poikkeava ulkomuoto (kuistit ja jyrkkä poikkipääty). 1920-luvulla rakennettu karjarakennus on arkkitehtuuriltaan ajan hengen mukainen, betonitiilestä muurattu ja varustettu mahtipontisella säterikatolla.

Kuva: Nybackan säterikattoinen betonitiilinavetta ja päärakennus.

Alue 27 Invalidikylä

Tyyppi	Kyläasutus; asuntoalue
Arvot.	Invalidikylä edustaa yhtä viime sotien jälkeisen sosiaalisen asuntorakentamisen aluetyyppiä eli Sotainvalidien Veljesliiton erityisesti sotainvalideille perustamia pientaloalueita. Invalidikylä on edelleen ajallisesti tunnistettava, mutta rakennukset ovat menettäneet alkuperäistä ilmettään (M)
Suositus	A II (asuntoalueen rakenne, rakennustyyppi), suositellaan korjaus- ja uudisrakentamista ohjaavia rakentamismääräyksiä
Tila	Alun perin yhdenmukaisten tyyppitalojen alkuperäiset piirteet ovat heikentyneet, ja rakennettu ympäristö on menettänyt kokonaisuutena rakennushistoriallisia ja kyläkuvallisia arvojaan

Kuvaus ja perusteet

Sotainvalidien Veljesliitto perusti vuonna 1943 villatehtaan entiseen tulitikkutehtaaseen ja sen työntekijöiden asuntoalueeksi omakotialueen Mäntsälän seurakunnan luovuttamalle maalle.

Invalidikylä edustaa viime sotien jälkeistä aluesuunnittelua ja tyyppiipiirustuksiin perustuvaa asuntorakentamista. Se on taajamatilallisesti tiivis ja pienipiirteinen sekä vehreä pientaloalue. Alueen kymmenen alkuperäistä tonttia ryhmittyvät maantieltä erkanevan pistotien varteen. Melko korkeiden ja runkosyvyydeltään pienien talojen päädyt ovat tielle päin. Vain muutama rakennus on entisessä koossa, muita on joko jatkettu tai niihin on rakennettu isompi kuisti. Tyyppitalojen ominaispiirteiden osalta rakennettu ympäristö on kokenut paljon muutoksia.

Useimmissa taloissa on säilynyt talon alkuperäinen korkeus, harjakatto ja betonisokkeli, jossa näkyy lautamuotin jälki, sekä omaperäisenä yksityiskohtana yksinäinen ikkuna takaseinän keskiakselilla. Ilmeisesti talojen alkuperäisiä tyylipiirteitä ovat vaakalautavuoraus nurkkalautoilla, ikkuna-aukkojen leveät sivuvuorilaudat, harjakattoinen katos sisäänkäynnin kohdalla, 6- ja 9-ruutuiset ikkunat sekä ullakkopäätyjen pienet neliruutuiset ikkunat.

Alkuperäiselle ulkoasulle vieraita piirteitä ovat yhtenäistetyt ikkuna-aukot sekä muutetut ikkunajaotukset, lautavuoraukseen liitetyt kerroslistat tai erisuuntaiset laudoituskentät sekä ikkunoiden vuorilautoihin liitetyt puukoristeet.

Kuva (vas.): Kuvassa eniten alkuperäisiä piirteitä säilyttänyt asuintalo.

Kuva (oik.): Alueen tontit ovat maantieltä erkanevan asuntotien varrella.

6.6 VANHA-SOUKKIONTIEN KULTTUURIMAISEMAT

Alue 28 Haapastenojan kulttuurimaisema

Tyyppi Maa- ja metsätalous

Arvot Asutushistoriallisia, maisemallisia ja rakennushistoriallisia arvoja omaava alue (H, M, RH)

Suositus A II: viljelysmaisema, Sukulan pihapiiri

Kuvaus ja perusteet

Haapastenojaa reunustavia savimaita on viljelty 1600-luvun jälkipuolelta lähtien. Purolaakson pohjoisrinteellä sijaitsevat talot peltomaineen muodostavat maankäytön muuttumisenkin (osa golfkenttänä) jälkeen maisemallisesti vaikuttavan avoimen maisematilan Vanha-Soukkiontien varteen.

Rakennetussa ympäristössä on paljon kerroksisuutta, mutta eri aikakausilta olevat rakennusryhmät edustavat kuitenkin hyvin tai vähintään kohtuullisesti joko rakennusaikansa kansanomaista rakentamista tai yksilöllisempää arkkitehtuurisuunnittelua ajan henkeen.

Kuva (vas.): Sukulan tilan päärakennus 1960-luvun alusta. Rakennuksessa oli asuntotilojen lisäksi Sukulan Linja Oy:n konttori. Suunnittelijana oli arkkitehti Lepistö Lahdesta.

Kuva (oik.): Sukulan entinen navetta 1940-luvulta.

Kuva: Sukulan tilakeskuksen rakennuskanta uudistui kokonaan viime sotien jälkeen.

Kohde 29 Joki-Sukula

Tyyppi Maa- ja metsätalous

Arvot Asutushistoriallisia, maisemallisia ja rakennushistoriallisia arvoja omaava tilakeskus (H, M, RH)

Suositus K II (päärakennus ja aittarakennus); sis. A II-alueeseen

Kuvaus ja perusteet

Hirvihaaran kylän takametsiin, Hirvihaarajoen rantamaille perustettiin talo jo 1600-luvun puolella. Sukulan kantataloa on myöhemmin jaettu ja lohkottu, mutta kantaosan, nykyisen Joki-Sukulan, paikalla on asutus jatkunut ja vanhat kotipellot ovat edelleen viljelyksessä. Talo sijaitsee maisemallisesti vaikuttavalla paikalla purolaakson loiville rinneille raivattujen peltojen reunalla, kallioisen mäennyppylän juurella.

Puutarhan ja pihapuiden ympäröimä päärakennus näkyy hyvin avoimina pysyneiden kotipeltojen takaa vanhalle kylätielle. Harjakattoinen, lautavuorattu hirsitalo on vanhimmilta osin 1890-luvulta, uudistettu kokonaisvaltaisesti 1960- ja 90-luvuilla, mutta säilyttänyt kuitenkin ulospäin vanhaa ilmettään. Viimeisessä remontissa rakennusta jatkettiin vanhaan tyyliin pohjoispäädystä; laajennuksen tieltä purettiin matala aumakattoinen laajennusosa. Tilusteiden varsilla on maatalousrakennuksia, vanhimpiin lukeutuu talon kanssa asuntopihaa rajaava luhtiaitta.

Kuva: Joki-Sukulan päärakennus ja ulkorakennusrivi vanhassa kulttuurimaisemassa.

Kuva: Joki-Sukulan päärakennus. Monissa kylän taloissa on päärakennuksen sisäänkäyntiä korostettu monilapekattoisella avo- tai umpikuistilla. Joki-Sukulan talossa näitä mutterikuisteja on kaksi; ennen laajennusta vain yksi avonainen.

Kohde 30 Sukulan tallit

Tyyppi Liikennetalo

Arvot Rakennushistoriallisia arvoja omaavat liikennöintiyrityksen talli- ja asuinrakennukset (RH)

Suositus K II (punatiiliset rakennukset, rapattu asuinrakennus)

Kuvaus ja perusteet

Mäntsälä valtateiden risteyspaikkana on tarjonnut jo varhain mahdollisuuksia liikennöintiyrityksille. Linja-autoliikenne käynnistyi ensimmäinen kerran vuonna 1912, kun paikalliset yrittäjät liikennöivät kirkonkylältä Järvenpään asemalle; linjaliikennekokeilu kuuluu maamme varhaisimpiin. Seuraavalla vuosikymmenellä liikennöintiyrityksiä oli jo useampia. Sukulan Linja Oy perustettiin vuonna 1945. Vuosikymmenen lopulla rakennetut linja-autotallit korjaamotiloineen ovat säilyneet Vanha-Soukkiontien varrella vanhassa asussaan. Samassa pihapiirissä on liikennöitsijän 1920-luvun lopulla rakennuttama asuinrakennus, joka nyt kunnostettuna toimii 2000-luvulla perustetun golf-kentän klubina.

Kuva: Sukulan Linja Oy:n entiset linja-autotallit.

Kohde 31 Jatila

Tyyppi Maa- ja metsätalous

Arvot Rakennushistoriallisia arvoja omaava päärakennus (RH)

Suositus K II

Kuvaus ja perusteet

Jatila edustaa isonjaon jälkeistä asutusvaihetta Hirvihaaran kylän takamailla. Talouskeskus on vanhan Soukkion kylälle vievän tien varrella, pellot pihapiirin ja Hirvihaaranjoen välissä. Tilan kaksi asuinrakennusta ja maatalousrakennukset ryhmittyvät väljäksi neljältä sivulta rakennetuksi pihaksi, jonka ulkopuolelle jää uudehko kaarihalli-maneesi. Talouskeskuksen maisemallisena erityispiirteenä on sen pihapiiriin puistomaisuutta tuovat vanhat istutetut jalolehtipuut ja lehtikuuset.

Vanha päärakennus saattaa olla vanhimmilta osin 1700-luvun lopulta, mutta laajennettu 1800-luvun lopulla nykyiseen kokoonsa. Viimeisissä korjauksissa on vaalittu talon rakennushistoriallisia piirteitä, tosin kuistin ja terassin rakentamista ja koristelua ohjasi nykyinen hevostallitoimintaan liittyvä leiritoimintakäyttö. Tilan muu rakennuskanta on 1900-luvun eri vuosikymmeniltä.

Kuva: Jatilan vanha päärakennus.

6.7 KYYNÄRÖNTIEN KULTTUURIMAISEMAT

Vanhasta Soukkion kylälle vievästä tiestä erkaneva Kynnäröntie on alueen torppariasutuksen ja yhden yksittäistaloasutuksen käyttämien kulkureittien pohjalle rakennettu paikallistie. Tien nimi juontaa kokonaan kuivatusta Kynnäröjärvestä (järvenlasku 1930-luvulla).

Hirvihaaran kylän takametsiin kuuluva alue on asutettu pääasiassa eri kantatalojen maille perustettujen torppien voimin 1800-luvulla. Vuosisadan alkupuolelle sinne muutti pääkylästä myös Jutilan talo. Torpista osa itsenäistyi jo ennen torppariasetusta, mm. Nybackan tilan Saksa-Mattila (1893). Alueen vanhimmat peltomaat, jotka näkyvät jo 1870-luvun kartassa, ovat edelleen viljelyksessä tai niittynä.

Useimmat alueen viljelyksistä on raivattu Kynnäröjärven kautta tai suoraan Hirvihaaranjokeen (Mustijoki) laskevia puroja ympäröiville savi- ja suopohjaisille maille. Alavimmat niittymaot on otettu viljelyyn järvenlaskun ja joen perkausten jälkeen 1900-luvun alkupuolella. Peltoja on myös joen rannoilla, mutta tarkastelualueella joki jää maisemallisesti sivuun kyläteistä ja asutuksesta.

Rakennetussa ympäristössä on paljon kerroksisuutta. Alueelta löytyy kuitenkin pihapiirejä, joissa rakennukset edustavat kuitenkin hyvin tai vähintään kohtuullisesti joko rakennusaikansa kansanomaista puurakentamista tai myöhempää tyyppisuunnitteluun tai yleisiin rakentamismääräyksiin nojautuvaa rakentamista.

Kuva: Pakkala sijaitsee kylätien varrella, peltomaiseman reunalla. Harvaan asutettu maaseutualue on parin viime vuosikymmenen aikana tullut hajarakentamisen piiriin. Pakkalan ja Seppälän peltomaiseman lähelle rakennetut asuntokiinteistöt muodostavat 2-3 talon tiiviitä ryppäitä.

Kohde 32 Jutila

Tyyppi Maa- ja metsätalous

Arvot Asutushistoriallisia, maisemallisia ja rakennushistoriallisia arvoja omaava pihapiiri (H, M, RH)

Suositus K II: päärakennus, aittarakennus: ympäröivä peltomaisema

Kuvaus ja perusteet

Jutila on Hirvihaaran takamaille siirtynyttä yksittäistaloasutusta 1800-luvun alku- tai keskivaiheilta. Tilakeskusta ympäröivä viljelymaisema on metsäseudun kulttuurimaisema-alueita, joissa vanhimmat pellot ovat loivasti kumpuilevia ja niitä ympäröivien metsien reunavyöhykkeet monimuotoisia. Niiden lisäksi alueella on hyvinkin laajoja vesistöjen kuivatuksen myötä viljelyyn raivattuja tasaisia peltoalueita, kuten Heinisuonojan aukea.

Viljelysten reunalla sijaitseva hoidettu pihapiiri asuin- ja piharakennuksineen on harva-asutetun maaseutualueen maisemallisia arvoja. Talo on vanhimmilta osin 1870-luvulta, sen nykyinen ulkoasu perustuu 1930- ja 1990-luvuilla tehtyihin uudistuksiin. Talousrakennuksista suurin osa on 1900-luvun alkupuolelta. Taloa vastapäätä sijaitsevassa aittarakennuksessa on 1800-luvun hirsiaitat yhdistetty lautaväliköllä yhdeksi isoksi parviaitaksi, jonka takaseinällä on lautarakenteinen liiteriosa.

Kuva: Jutilan pihapiiri tasaisten peltomaiden reunalla.

Alue 33 Sepänmaa ja Pakkala

Tyyppi Maa- ja metsätalous

Arvot Rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja omaava maatalon pihapiiri (M, RH)

Suositus A II: Sepänmaan pihapiiri ja Pakkalan asuinrakennus; ympäröivä viljelymaisema

Kuvaus ja perusteet

Sepänmaa (Seppälä) on Hirvihaaran takamaille syntynyttä asutusta ilmeisesti vasta 1900-luvun alusta. Maisemassa kiintopisteeksi nouseva, viljelysten keskellä sijaitseva hoidettu pihapiiri asuin- ja piharakennuksineen on Kynnäröntien harva-asutetun maaseutualueen maisemallisia arvoja. Rakennusaikaiset tunnuspiirteensä säilyttänyt päärakennus on rakennettu 1920- ja 30-luvuilla. Betonitiilinavetta on hyvin säilynyt 1940-luvun tyyppinavetta.

Pakkalan pienviljelyspaikka sijaitsee Sepänmaan kanssa samassa viljelymaisemassa. Pakkalan paikalla asutus juontaa vähintään 1870-luvulle. Hirsirunkoinen asuintalo on rakennettu vaihteittain, vanhin osa 1800-luvulla, viimeiset kaksi kamaria 1930-luvun alussa. Rakennuksen ulkoasu on säilynyt perinteikkäänä, vaikkakin muutokset ovat havaittavissa; rakennuksen nykyinen kuisti parvekkeineen on rakennettu 2000-luvulla. Pihapiirissä on talon lisäksi lautarunkoinen pihasauna ja vaja, pieni navetta on purettu.

Kuva: *Seppälän talo peltomaiseman keskellä.*

Kuva: *Seppälän päärakennus.*

Kuva: *Pakkalan asuinrakennus.*

6.8 MUUT ALUEET: KERAVANJÄRVEN SEUTU

Kulttuuriympäristön selvitystyön yhteydessä tehtiin rakennusinventointia myös varsinaisen kohdekylän eli Hirvihaaran ulkopuolella. Mäntsälän kylään kuului kapea Hirvihaarasta koilliseen Sälinkääntien varteen ulottuva alue, Helsinki-Lahti moottoritien reuna-alue ja Veturin yritysalue. Ohkolan kylään kuuluivat alueet Keravanjärvellä ja Metsäkylässä. Lisäksi Nummisten kylää oli tarkastelun alueen eteläinen kulma moottoritien varrella.

Seuraavaksi esitellään näiden alueiden inventoinnin tuloksia. Kuten edellä on ensin osa-alueen kuvaus. Sen jälkeen inventointikohteet on joko sisällytetty laajempaan aluekokonaisuuteen tai ne esitellään yksittäisinä kohteina.

Tarkastelun alueet ovat pääasiassa maaseutun alueita, joissa maatalojen lisäksi on myöhemmin rakennettua omakotiasutusta sekä Keravanjärvellä myös loma-asutusta. Helsinki-Lahti moottoritien ympäristöön jäävillä tiiviimmin asutetuilla alueilla on sekä jälleenrakennuskauden tilakeskuksia että metsäympäristön omakotitaloryppäitä 1980-, 90- ja 2000-luvuilta.

Yleiskuvaus

Ohkolan Metsäkylän alue sekä Keravanjärvi sijaitsevat Ohkolan maarekisterikylän pohjoisosissa, 1970-luvulla valmistuneen Hyvinkääntien tuntumassa. Kohdealueeksi rajatulle ranta-alueelle jäävät kantatalot Saunalansaari I. Saaristo nro 27 ja Järvelä nro 28, joista molemmista on erotettu asunto- ja viljelytiloja sekä rantakiinteistöjä.

Ensimmäiset kesähuvilat rakennettiin 1920-30-luvuilla Saariston maille, järven lounaisrannan niemiin. 1960-luvun loppuun mennessä oli rannoilla jo toistakymmentä mökkiä. Seuraavina vuosikymmeninä mökkejä tuli lisää pikku hiljaa, ja nykyään ranta-asutus on kaikilla rannoilla melko tiheää. Tarkastelun alueelta löytyy myös Järvenpään seurakunnan leirikeskus 1970-80-luvun rakennuksin (tila ostettu 1972, saunarakennus 1975 ja päärakennus 1989), Uudenmaan maataloustuottajain liiton lomamaja (Koivuniemi) sekä Riihimäen kaupungin ja Mäntsälän kunnan yleiset uimarannat, joista ensiksi mainitulla ranta on alkanut kasvaa umpeen käytön ja hoidon vähäisyydestä johtuen.

Kuva: Kyyjärven rantamaisemia (itärantaa).

Kuvat: Vanha 1800-luvun kansanomainen hirsitalo on säilynyt Ojamäen kiinteistöllä, vajaan 200 m päässä järven itärannasta; ei näy 1800-luvun lopun kartoissa, ehkä siirretty nykyiselle paikalleen 1900-luvun alkupuolella.

Kuva: Koivuniemi on Uudenmaan Maataloustuottajain Säätiön lomaviettopaikka. Lomamajan peruskorjaus tehtiin 1990-luvulla. Kiinteistöllä on majan lisäksi ranta sauna ja piharakennus.

Kuva (oik.): Keravanjärven rantaympäristössä on useita aivan rantaviivalle rakennettuja saunoja, joka kertoo mökkirakentamisen olleen vilkasta jo ennen vuotta 1969, jolloin annetun rakennuslain nojalla alkoi rantarakentamisen sääntely.

Alue A Saariston kulma

Tyyppi Maa- ja metsätalous; vapaa-aika
Arvot Kulttuuripiirteiltään monipuolinen, rakennushistoriallisia arvoja omaava maatalous- ja huvila-asutusalue (Saaristo, Saunasaari, Tapiola ja Piilopirtti) (M, RH)

Kuvaus ja perusteet

Keravanjärven ranta-alueilla on ensisijaisesti luonnonympäristö- ja virkistyskäyttöarvoja. Rakennettua ympäristöä voi kuitenkin luonnehtia moni-ilmeiseksi. Se käsittää loma-asuntoja 1900-luvun eri vuosikymmeniltä, muutaman vanhan maatalon pihapiirin sekä yksittäisiä vanhoja pienasumuksia.

Vanhinta kerrostumaa edustavat entiset Saariston ja Järvelän maatalot, joiden historiassa järven läheisyys on näkynyt jo varhain vapaa-aikaan liittyvänä käyttötarkoituksena. Saariston pihapiiri ja siitä erotetun Saunalansaaren tienvarsipiha vielä avoimina olevine peltomaineen muodostavat selkeästi jäsentyvän historiallisen osa-alueen Keravanjärven lounaispuolelle, vanhan Hyvinkäälle vieneen tien varteen.

Saariston maille perustettu Tapiola on Keravanjärven vanhimpia kesähuvilaksi rakennettuja rakennuksia. Huvila on säilyttänyt 1900-luvun alkupuolelle tyypillisen jyrkkäharjaisen hahmon ja julkisivuaukotuksen. Huvilan lähellä on pieni 1950-luvun saunamökki, Piilopirtti, jossa rakennustapa nojaa perinteiseen hirsirakentamiseen.

Kuva: Keravanjärven lounaisrannalla näkyy vanha Saariston tilan päärakennus, ja tilasta erotetulle rantatontille rakennettu Tapiola.

Kuva: Saariston päärakennus 1900-luvun alusta ja luhtiaitta. Tilalla on ollut 1900-luvun keskivaiheilla tai jo aikaisemmin kesäsiirtolatoimintaa. Nykyään rakennus on yksityisasuntona.

Kuva (oik.): Saunalansaaren tienvarsipiha. Asunrakennus on entinen Saariston työväen asunto.

Kuva: Tapiolan huvila n. 1920-luvulta. **Kuva:** Piilopirtti 1950-luvulta.

Kohde B Järvelä

Tyyppi Maa- ja metsätalous

Arvot Asutus- ja rakennushistoriallisia arvoja omaava entinen tilakeskus (H, RH)

Kuvaus ja perusteet

Järvelä on isonjaon jälkeistä asutusvaihetta Ohkolan kylän takamailla. Sen historiasta tekee mielenkiintoisen jo varhain 1900-luvun alkupuolella maatalouden rinnalla alkanut kesähuvilakäyttö, ensi alkuun vuokrattuna huvilana, myöhemmin omassa käytössä.

Kapearunkoinen harjakattoinen päärakennus edustaa yleisilmeeltään 1800-luvun ja yksityiskohdiltaan 1900-luvun alun käsityövaltaista ja kansanomaista rakentamista. Varhaisesta huvilakäytöstä kertoo rannalla sijaitseva pieni vaatimaton uimakoppi. Luhtiaitan saneeraus mökkikäyttöön kuvastaa lomaa-asumisen uusia tila- ja mukavuusvaatimuksia. Sauna on edelleen piharakennuksessa eikä rannalla.

Kuva: Järvelän päärakennus ja uutta vapaa-ajankäyttöä varten modernisoitu luhtiaitta-liiteri -rakennus.

Kuva: Järvelän päärakennus

Kuva: Kiviaitaa Järvelän lähellä.

Kohde C Kakarila

Tyyppi Maa- ja metsätalous

Arvot Asutushistoriallisia arvoja omaava kantatalo; rakennushistoriallisia arvoja omaava 1890-luvun alun asuinrakennus. (H, RH)

Kuvaus ja perusteet

Kakarila on Ohkolan kylän takamaille uusjaossa muodostettua yksittäistaloasutusta 1800-luvun keskivaiheilta. Tilan 1890 rakennettu päärakennus on Metsäkulman vanhimpia asuinrakennuksia. Se edustaa hienosti ajan käsityövaltaista rakentamista. Tilalla on ollut useita omistajia. 1900-luvun luvun alkupuolella se oli jonkin aikaa myös herrasväen kesähuvilana (arkkitehti Paatela), tuolloin rakennus sai osan nykyisistä ulkoasullisista tunnuspiirteistä; viimeisissä korjauksissa on purettu aumakattoisen avokuistin päällä ollut parveke ja vaihdettu katto harjakatoksi.

Tilakeskuksella ei ole yleistä maisemallista merkittävyyttä syrjäisen sijaintinsa vuoksi. Talo liittyy Ohkolanjoen yläjuoksun pienipiirteiseen viljelymaisemaan.

Kuvat: Kakarilan päärakennus.

Kohde D Rauhala

Tyyppi Tilakeskus

Arvot Asutushistoriallisia arvoja omaava kantatalo; rakennushistoriallisia arvoja omaava 1900-luvun alkupuolen asuinrakennus. (H, RH, M)

Kuvaus ja perusteet

Ohkolan kylän pohjoiset alueet jokivarressa tulivat kiinteään asutuksen piiriin 1800-luvun alussa, kun isossajaossa muodostetut kruunun uudistilat saivat asukkaat. Tähän asutusvaiheeseen liittyy myös Rauhalan maatalo.

Tilalla on säilynyt 1830-luvun luhtiaitta. Päärakennus on vuodelta 1900. Se on menettänyt alkuperäiseen asuun kuuluneen koristeellisen avokuistin. Rauhala liittyy laajaan Ohkolanjokea ympäröivään Ulriksnäsin viljelymaisema-alueeseen, joskin jää alueen reunalle, mutta on siellä yhtenä maisemapisteenä.

Kuva: Rauhalan peltomaiseman reunalla.

Kuva: Rauhalan pihapiiri.

7 Lähteet

Arkistot

Mäntsälän kunta

Mäntsälän kunnan valokuvakokoelma. Hirvihaaran kylänäyttelyn valokuvat, kuvien tekstit ja kartat.

Kansallisarkisto

Pitäjänkartta, 1:20 000. Lehti 2044 05 ja 08. 1840.

Senaatin kartasto, 1:21 000. Lehti XI 30 ja 31. 1870-72, 1873.

Uudistushakemisto. Mäntsälä / Hirvihaara ja Ohkola.

Maanmittauslaitoksen arkisto, Jyväskylä

Pitäjänkartta, 1:20 000, lehti 672/256. Kartoitus 1929, julkaistu 1930.

Peruskartta, 1:20 000, lehti 2044 08, kartoitus 1971, julkaistu 1974.

Kirjallisuus

Alanen T. & Kepsu S. 1989. Kuninkaan kartasto Suomesta. Suomen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 505.

Jutikkala, Eino –Nikander, Gabriel. Suomen kartanot ja suurtilat I. 1939.

Herlevi, Henrik, 1975. Kerron Mäntsälän kartanosta, sen puistosta ja puutarhasta. – Toinen Mäntsälä-kirja "Voi Häikäle".

Kitunen, Viljami, 1922. Uudenmaanläänin maanviljelysseuran toiminta vuosina 1897-1921. Riihimäki 1922.

Knuuttila, Marjatta, 1976. Mäntsälän kunnan Sähkölaitos 1926-1976.

Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805. SKS, 1989.

Kuninkaan tiekartasto Suomesta 1790. Toim. Erkki-Sakari Harju ja Jussi T. Lappalainen. SKS ja Atlas Art. 2010.

Monola, Eila. Mäntsälän koululaitoksen historiaa. Päiväämätön moniste Mäntsälän kunnan arkistossa.

Mäntsälän historia, osa I. 1991.

Mäntsälän historia, osa II. 1993.

Mäntsälän historia, osa III. 1997.

Piili tulee. 18. kirja Mäntsälästä. Mäntsälä Seura ry 2011.

Päijät-Hämeen seurantalot. Lahden museolautakunta. 1995.

Saarnikoski, Eino, 1985. Lapsuuden muistoja Hirvihaarasta. – Seitsemäs Mäntsälä-kirja "Kattos ny".

Suomen Maatilat. Osa I. 1931.

Suuri Maatilakirja. Osa III. 1965.

Suomen omakotiasutus. Uudenmaan lääni. 1971.

Suomen pienviljelijät, IV, Uudenmaan lääni. 1968.

Vainio, Sampo, 2004. Mustijoki ja Mäntsälänjoki. Virtavesien kalataloudellinen kartoitus. Itä-Uudenmaan ja Porvoonjoen vesien- ja ilmansuojeluyhdistys r.y.

Suullista tietoa

Rakennusinventoitujen kiinteistöjen omistajilta.

Ks. Hirvihaaran rakennusinventointi, Inventointikortit, Mäntsälän kunta, Selvitystyö Ahola 2012.

WWW-sivut

Auto- ja kuljetusala -lehti 28.11.2007. "Sukulan linjan kuljettajilla oli hautajaistunnelmat"

<http://www.digipaper.fi/akt/5812/index.php?pgnumb=18> (13.4.2012)

Museoviraston RKY-sivusto:

<http://www.rky.fi> (3.4.2012)

Museoviraston Muinaisjäännösrekisteri:

http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjreki/read/asp/_default.aspx

(13.4.2012)

Uudenmaan liitto

Näkymiä maakunnan maisemahistoriaan. Uudenmaan paikkatietoaineistot. Uudenmaan liiton julkaisuja E 113 – 2011.

http://www.uudenmaanliitto.fi/files/3751/Nakymia_maakunnan_maisemahistoriaan.pdf

http://www.uudenmaanliitto.fi/files/3995/Kulttuuriymparistoselvitys_netti.pdf

(24.5.2012)

Vanhat kartat – Jyväskylän yliopiston www-sivusto.

<http://www.vanhakartta.fi/>

Kalmbergin kartasto R V-VI: list 7, 1855.

LIITTEET

- 1 Yhteenvetotaulukko
- 2 Asutusmaantieteellinen tyypittely
- 3 Asuntorakennuskannan ikäjakauma (koko alue)
- 4 Asuntorakennuskannan ikäjakauma (kyläkeskustat)
- 5 Maankäytön historia (asutus, pellot ja tiet) 1776-1805.
- 6 Maankäytön historia (pellot ja tiet) 1870 ja 2011) A ja B
- 7 Rakennusinventointi 2012 (kartta ja kohdeluettelo)
- 8 Luokitus ja suositukset (kartta ja kohdeluettelo)

Yhteenvetotaulukko

LIITE 1

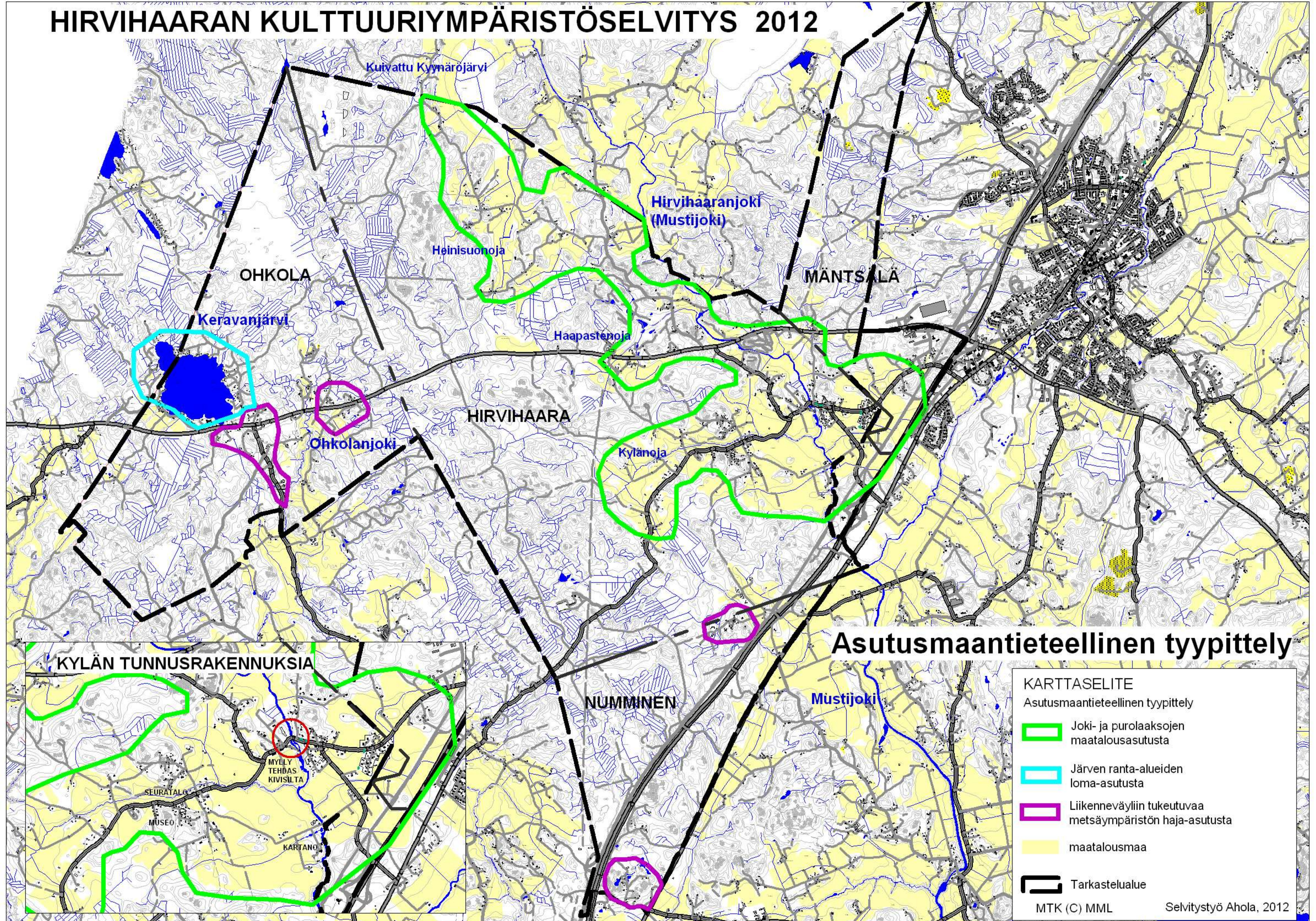
Alla on kootusti tietoja Hirvihaaran historiaan ja maisemaan liittyvien ympäristöelementtien ilmenemisestä tämän päivän ympäristössä kulttuuriympäristöselvityksen kohdealueella.

Elementteinä on luoteltu sekä edustavuutensa puolesta kohteeksi valittuja että myös niitä, joilla ei arvioitu olevan erityisiä historiallisia tai ympäristöllisiä arvoja (*kursiivilla*).

TEEMA	TARKASTELTAVAT ELEMENTIT	HAVAITUT ELEMENTIT
Maisemarakenteen vaikutus maankäyttöön ja elinkeinotoimintaan	maaperä: savikot, hiesu, eloperäiset maalajit	Viljely keskittynyt joki- ja puroaksojen savi- ja hiesumaille tai suoperäisille alueille: Hirvihaaranjoki, Kylänoja, Haapaistenoja, Heinisuonoja
	maaperä: moreeni, kallio	Vanhin asutus keskittynyt alavien maiden keskelle kallio- ja moreenimäkikumpareille
	vesistö: joki, purot	ks. Edellä maaperä; [asutus ei suuntaudu joelle vaan tukeutuu liikenneväyliin]
	vesistö: koski	Hirvihaarankosken mylly-, saha- ja muu teollisuus
Liikenne	Yleiset valtatie	1600-luvun Helsingintie
	Kylätiet	Fasmannintie-Yli-Mäkeläntie Vanha-Soukkiontie Kynnäröntie
Kylärakenne	Kylätontti	Isokylä
	Ennen isojakoa tapahtunut asutuksen laajeneminen	Mäkipuoli Sukula Koskelanmäki
	Isojaon vaikutukset	Kyläasutuksen laajeneminen mm. vanhan maantien varteen
	Torpat	Pakkala [<i>pohjoisen alueen harva-asutus</i>]
	Mäkituvat (tilattomat, käsityöläisten ym.)	Sepänmäen käsityöläisten asuinalue kylän yhteismaalla

	Asutustoiminta 1940-luku	Invalidikylä Rotintie - Eskolantie
Liike-elämä	Kaupat	<i>[maantien reunassa, pa.ulkoasultaan uudistuneina]</i>
	Varhainen teollisuus, verstaat ym.	Sepänmäen museoalue, Tullimylly ja saha Tulitikkutehdas ja sen työväenasunnot Holperintiellä tehtaanjoht.asunto: Valko-Villa tehtaanjoht.asunto: Hirvihaaran kartano <i>[Vesalaisen verstaas 1960-luvulta]</i>
Kunnallinen palvelurakentaminen (lait ja asetukset)	Opetus	Hirvihaaran koulurakennukset
	Terveydenhuolto	Kulkutautisairaala
Yksityinen palvelutarjonta	Hoitolaitokset	Wisa-koti
Yhdistystoiminta	Urheiluseura	Seuratalo Hirvilinna Urheiluseuran hiihokeskus ja kuntomaja <i>[työväentalo purettu]</i>
Vapaa-aika	Varhaiset huvilat	<i>[Tapiola Koskelanmäessä]</i>
Muiden kuntien toiminta	Helsingin kaupunki	<i>[Omakotitonttien myynti jokirannasta 1900-luvun keskivaiheilla]</i>

HIRVIHAARAN KULTTUURIYMPÄRISTÖSELVITYS 2012

Asutusmaantieteellinen tyypittely

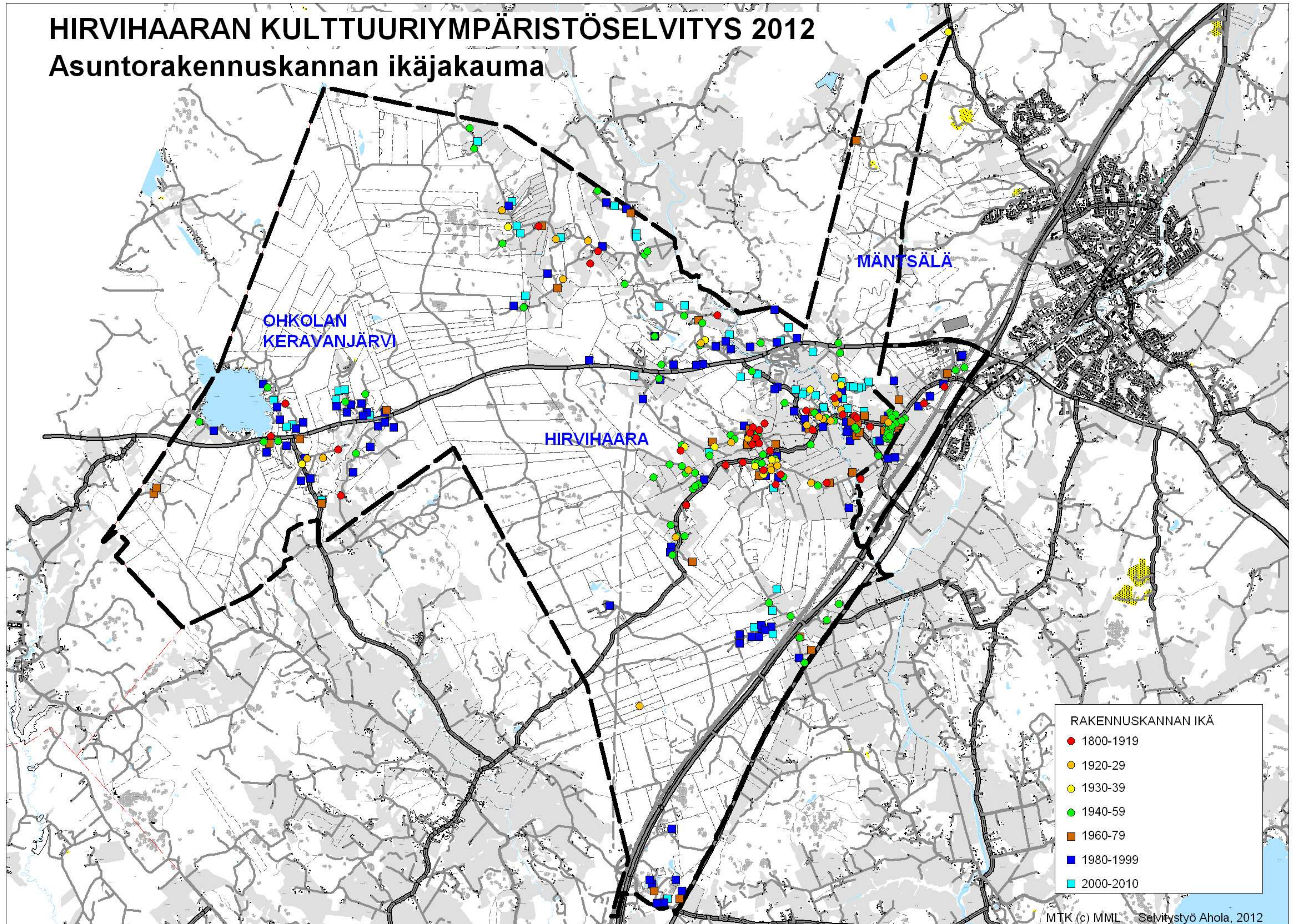
KARTTASELITE
Asutusmaantieteellinen tyypittely

- ▬ Joki- ja puroalaksojen maatalousasutusta
- ▭ Järven ranta-alueiden loma-asutusta
- ▭ Liikenneväyliin tukeutuvaa metsäympäristön haja-asutusta
- maatalousmaa
- Tarkastelualue

MTK (C) MML Selvitystyö Ahola, 2012

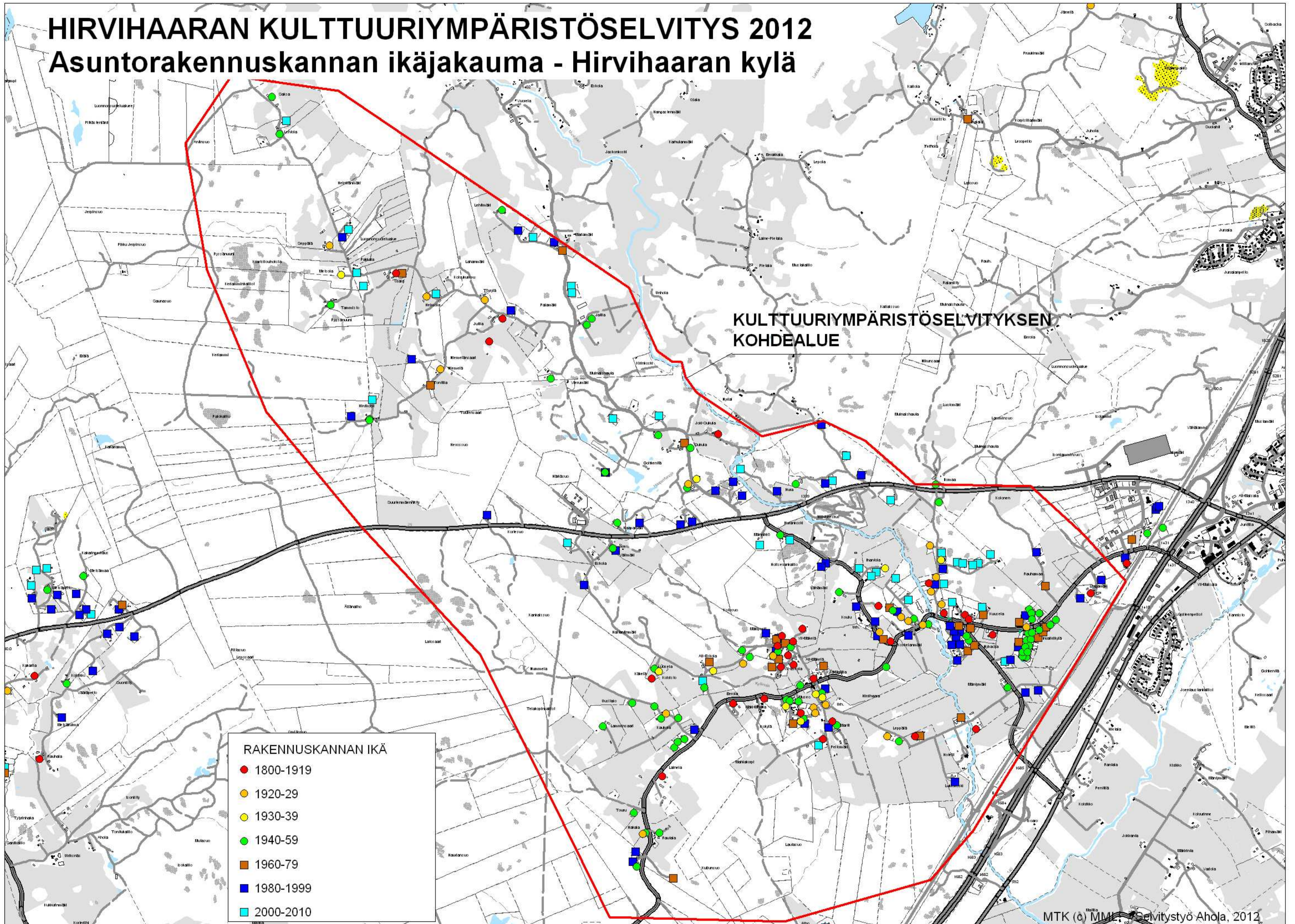
HIRVIHAARAN KULTTUURIYMPÄRISTÖSELVITYS 2012

Asuntorakennuskannan ikäjakauma

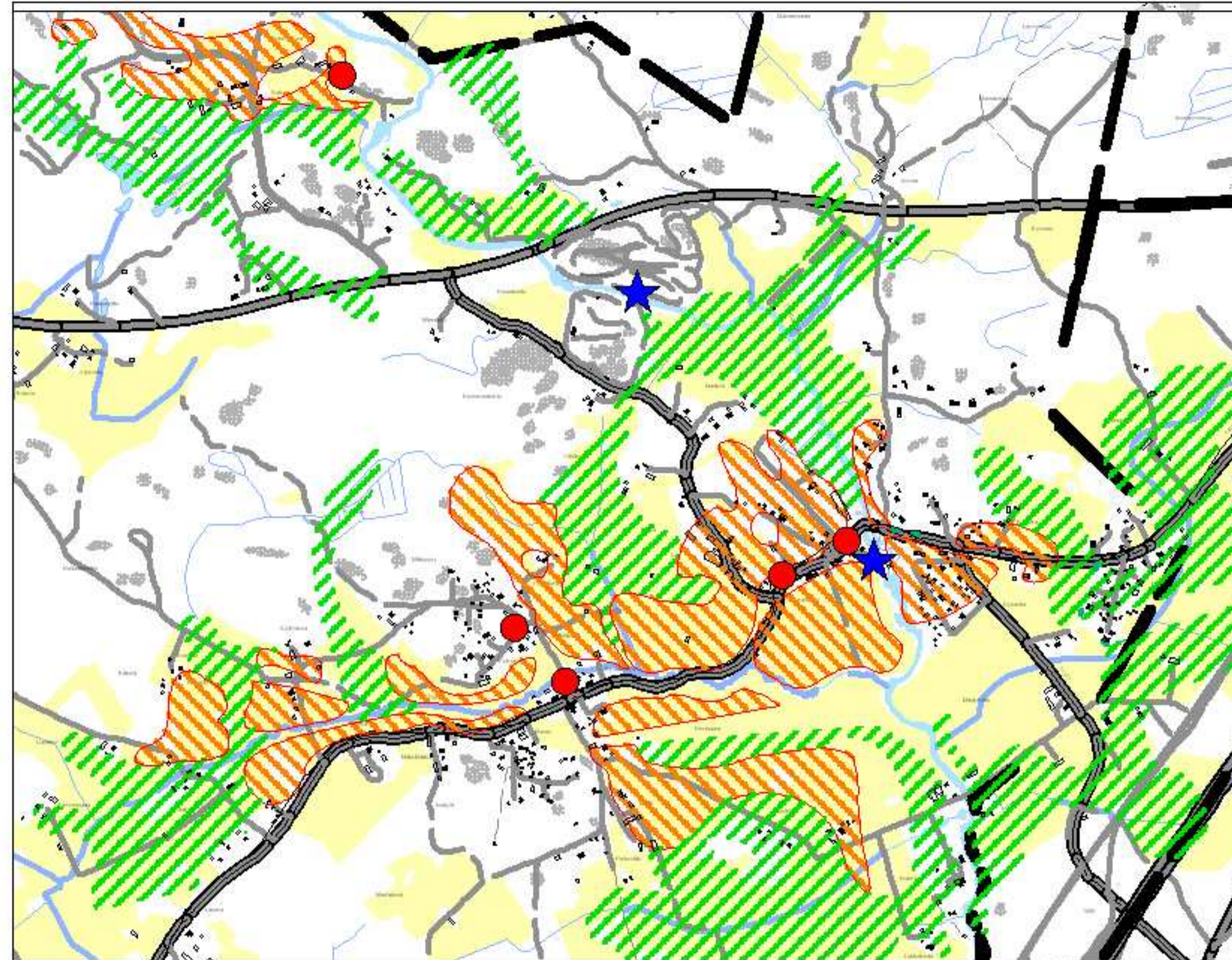

HIRVIHAARAN KULTTUURIYMPÄRISTÖSELVITYS 2012

Asuntorakennuskannan ikäjakauma - Hirvihaaran kylä

HIRVIHAARAN KULTTUURIYMPÄRISTÖSELVITYS 2012

KARTTASELITE

- ★ Mylly
- Kylä/asumusryhmä
- ▨ Niitty
- ▨ Pelto
- Tie
- Kulttuuriympäristöselvityksen kohdealue
- Rakennusinventoinnin kohdealue

MTK (C) MML Selvitystyö Ahola, 2012

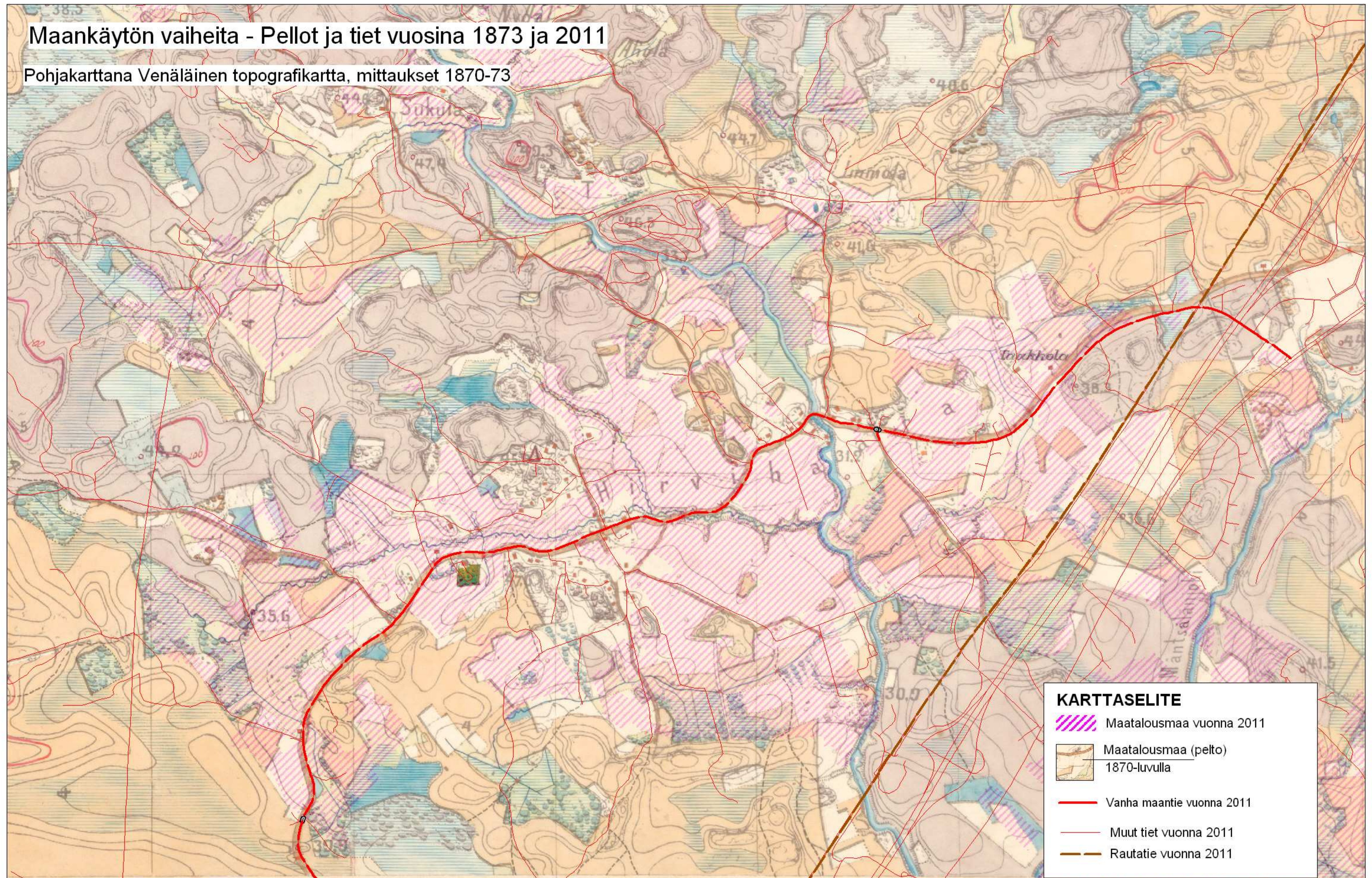
Kuninkaan kartaston paikkatietoaineisto
(c) Uudenmaan liitto, historiallinen paikkatietoaineisto
Näkymiä maakunnan maisemahistoriaan, 2011.

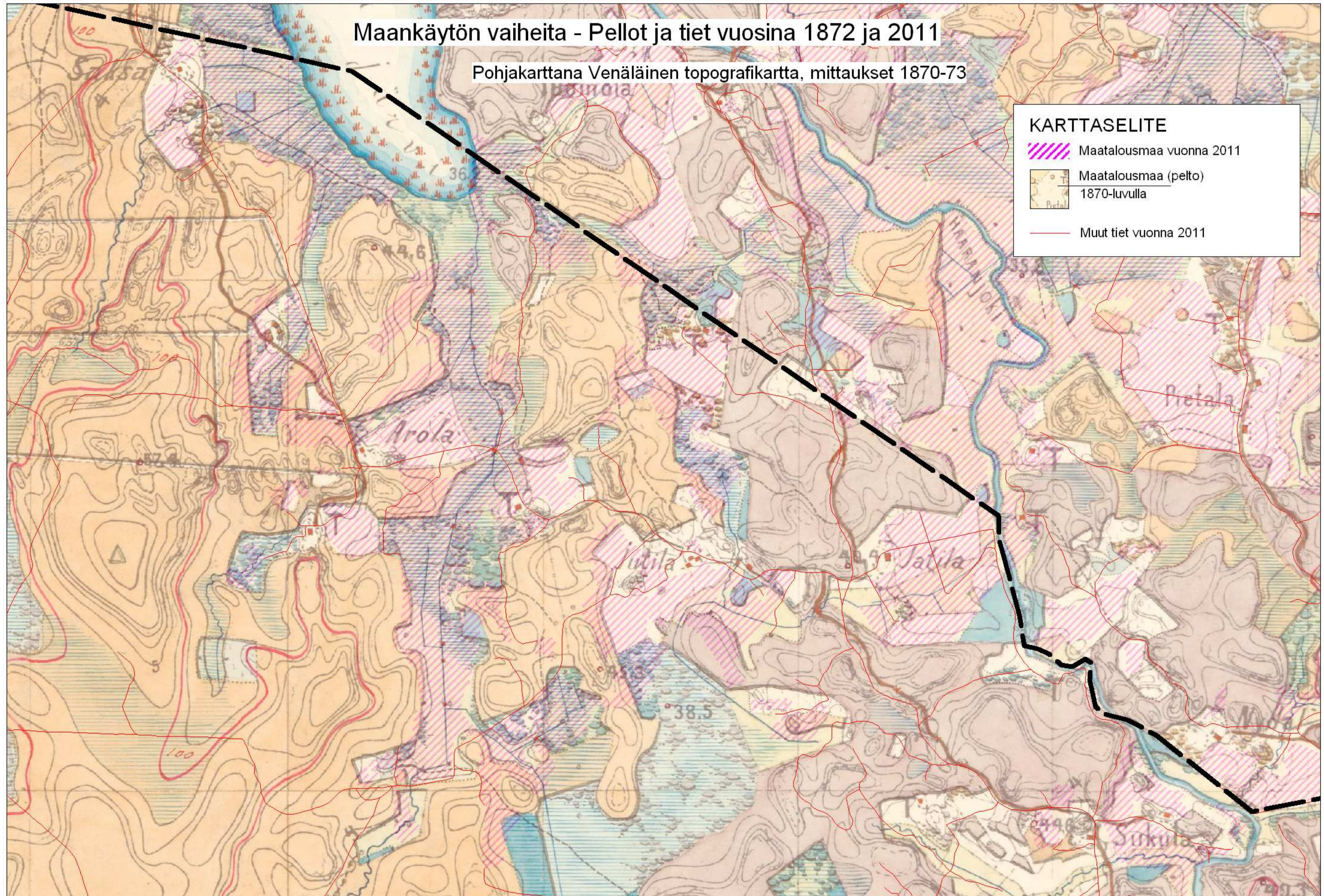
Digitointi tarkkuudeltaan yleispiireinen

Asutus ja maankäyttö / Kuninkaan Kartasto 1776-1805

Maankäytön vaiheita - Pellot ja tiet vuosina 1873 ja 2011

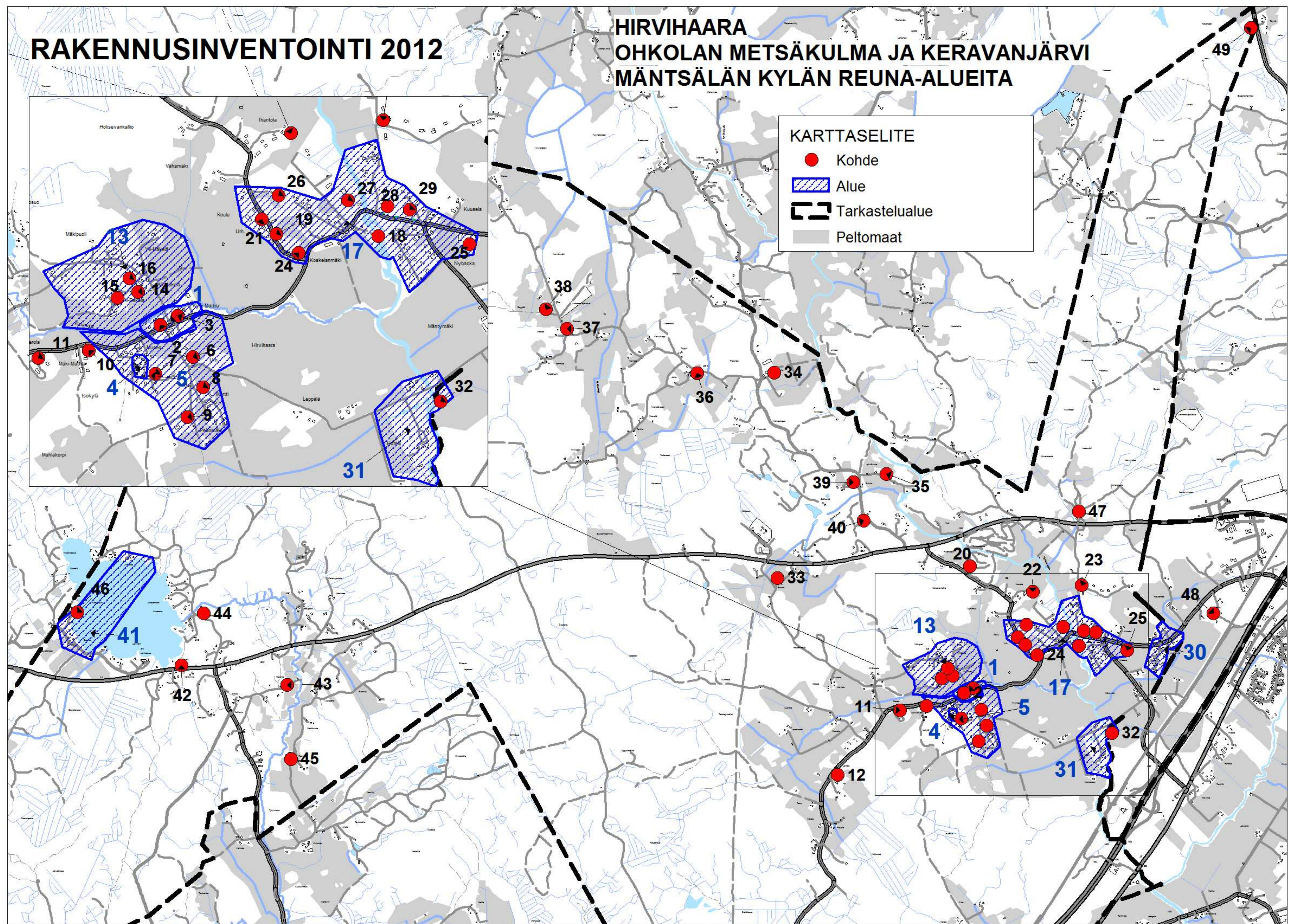
Pohjakarttana Venäläinen topografikartta, mittaukset 1870-73

RAKENNUSINVENTOINTI 2012

HIRVIHAARA OHKOLAN METSÄKULMA JA KERA VANJÄRVI MÄNTSÄLÄN KYLÄN REUNA-ALUEITA

HIRVIHAARA
OHKOLAN KERAVANJÄRVI
MÄNTSÄLÄN LÄNSIREUNAN OSA-ALUEITA

LIITE 7

Nro	ALUEET JA KOHTEET	
HIRVIHAARA		
1	ISOKYLÄ	alue
2	Hirvilinna	kohde
3	Vanha-Finnilä	kohde
4	SEPÄNMÄEN KÄSITYÖMUSEO	alue
5	SEPÄNMÄKI - FASMANNINTIE	alue
6	Arava	kohde
7	Kalliomäki	kohde
8	Martti	kohde
9	Pentinmäki	kohde
10	Mäki-Mattila (nyk. Vanha-Mattila ja Jannela)	kohde
11	Eerola	kohde
12	Lainela	kohde
13	MÄKIPUOLI	alue
14	Ali-Mäkelä	kohde
15	Pirrkola (Yli-Eskola)	kohde
16	Puistola	kohde
17	KOSKELANMÄKI	alue
18	Mylly- ja sahatontti	kohde
19	Aimola	kohde
20	Kuntomaja	kohde
21	Hirvihaaran koulu	kohde
22	Ihantola	kohde
23	Koivurinne	kohde
24	Kotiahho	kohde
25	Nybacka	kohde
26	Tapiola	kohde
27	Tulitikkutehdas	kohde
28	Valko-Villa	kohde
29	Wisa-koti	kohde
30	INVALIDIKYLÄ	alue
31	HIRVIHAARAN KARTANO	alue
32	Sillankorva	kohde
33	Eskola	kohde
34	Jatila	kohde
35	Joki-Sukula	kohde
36	Jutila	kohde
37	Pakkala	kohde
38	Sepänmaa	kohde
39	Sukula	kohde
40	Sukulan tallit	kohde
OHKOLAN KERAVANJÄRVEN KOHTEET		
41	KERAVANJÄRVEN RANNAT	alue
42	Järvelä	kohde
43	Kakarila	kohde
44	Ojamäki	kohde
45	Rauhala	kohde
46	Tapiola	kohde
MÄNTSÄLÄN KYLÄN KOHTEET		
47	Ilomaa	kohde
48	Linnamäki	kohde
49	Suonpää	kohde

**HIRVIHAARAN
KULTTUURIYMPÄRISTÖSELVITYS**
2012

LIITE 8

Nro	ALUEET JA KOHTEET	Suositus	
OSA-ALUE I: Isokylä		Alue	Kohde
1	Isokylä - Sepänmäki	A I	
2	Vanha-Finnilä		K I
3	Seuratalo Hirvilinna		K I
4	Sepänmäen käsityö museo	A I	
5	Kalliomäki		K I
6	Arava		K I
7	Martti		K I
OSA-ALUE II: Mäkipuoli			
8	Mäkipuoli	A I	
9	Ali-Mäkelä		K I
10	Puistola		K I
11	Pirkkola (Yli-Eskola)		K I
OSA-ALUE III: Koskelanmäki			
12	Myllymaisema ja kivisilta	A I	K I
13	Tulitikkutehdas		K I
14	Valko-Villa		K I
15	Wisa-koti		K I
16	Hirvihaaran koulu		K I
17	Koulun seudun tienvarsi-asutus	A II	
OSA-ALUE IV: Hirvihaaran kartanon seutu			
18	Hirvihaaran kartano	A I	K I
19	Sillankorva		K I
OSA-ALUE V: Vanhan maantie ja tienvarren yksittäiskohteet			
20	Tie nro 1456		K I
21	Mäki-Mattila (nyk. Vanha-Mattila ja Jannela)		K II
22	Eerola		K II
23	Lainela		K I
24	Rotintie - Eskolantie	A II	
25	Linnamäki		K II
26	Nybacka		K I
27	Invalidikylä	A II	
OSA-ALUE VI: Vanha-Soukkiontien kulttuurimaisemat			
28	Haapastenojan kulttuuriympäristö	A II	
29	Joki-Sukula		K II
30	Sukulan tallit		K II
31	Jatila		K II
OSA-ALUE VII: Kynnäröntien kulttuurimaisemat			
32	Jutila		K II
33	Sepänmaa - Pakkala	A II	

HIRVIHAARAN KULTTUURIYMPÄRISTÖSELVITYS 2012

Rakennettu kulttuuriympäristö

ARVULUOKITUS

Kulttuurihistoriallisesti arvokas kohde

● K I

— K I tielinjaus (maantie)

- - - K I tielinjaus (kylätie)

Kulttuurihistoriallisia arvoja omaava kohde

● K II

Kulttuurihistoriallisesti arvokas alue

□ A I

Kyläkuvallisia / maisemallisia arvoja omaava alue

□ A II

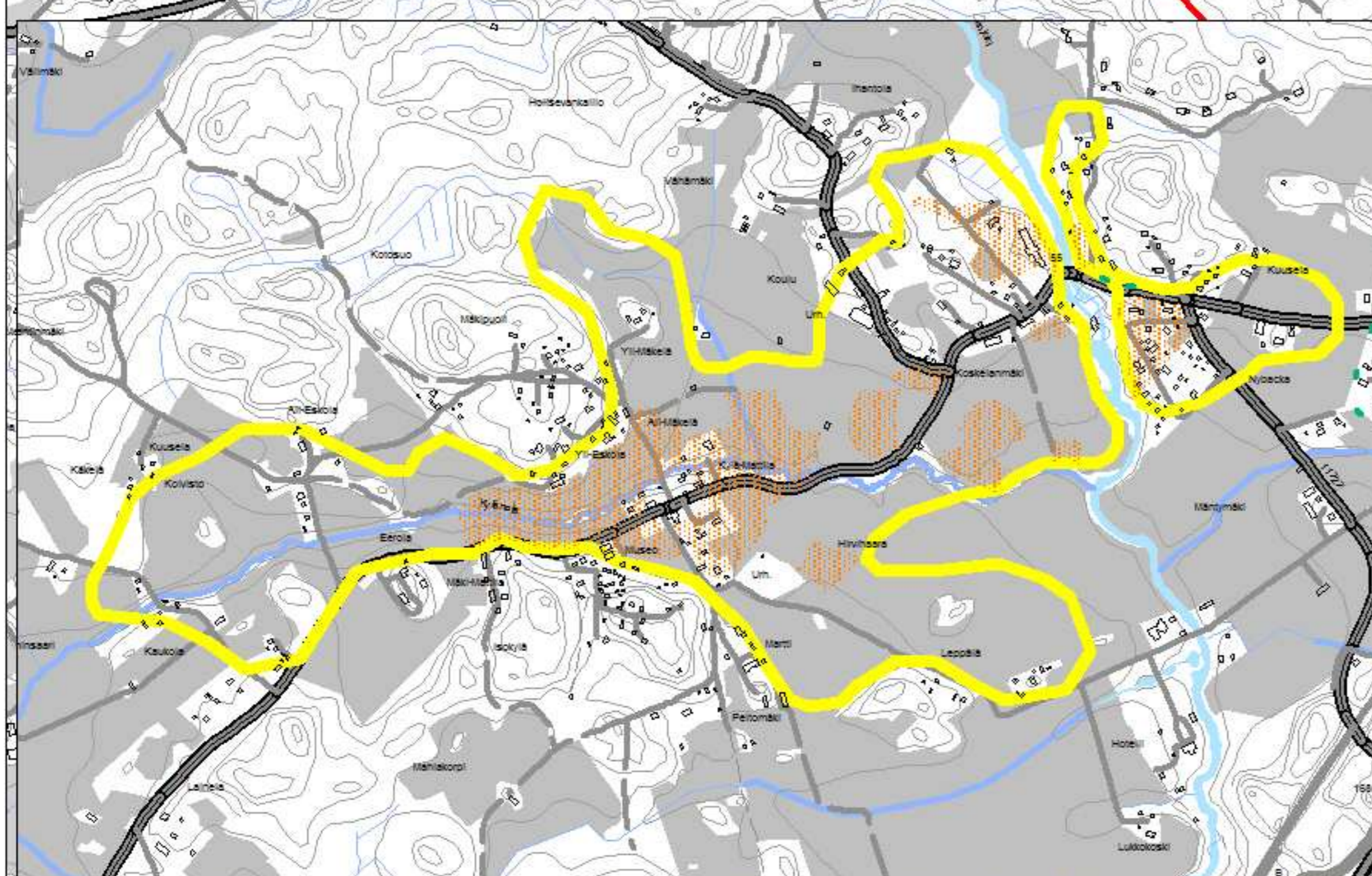
Pellot eri aikakausina

Peltomaat 1700-luvun alkupuolella

Peltomaat 1800-luvun alussa

Peltomaat 2000-luvulla
(vastaa lähestulkoon 1900-luvun
alun tilannetta)

Niittymaات eivät ole mukana

Maastotietokanta (c) MML, Selvitystyö Ahola, 2012

Mittakaava n. 1:20 000